BROJ 22. 1909. GODINA XVII.

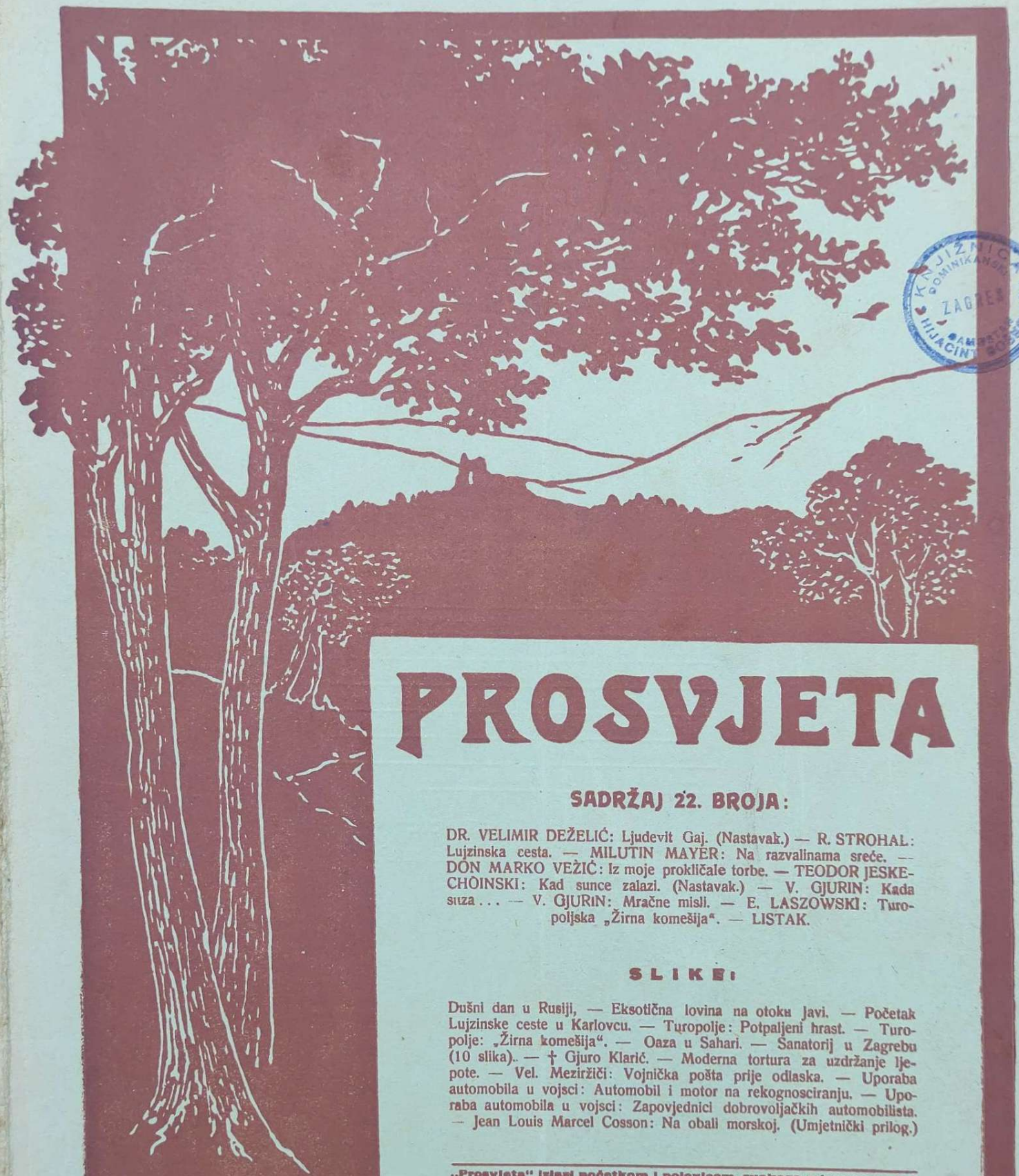

KNJIŽNICA DOMINIKANSKA ZAGREB HIJACINT BOŽIĆEVIĆ

PROSVJETA

SADRŽAJ 22. BROJA:

DR. VELIMIR DEŽELIĆ: Ljudevit Gaj. (Nastavak.) — R. STROHAL: Lujzinska cesta. — MILUTIN MAYER: Na razvalinama sreće. — DON MARKO VEŽIĆ: Iz moje prokličale torbe. — TEODOR JESKE-CHOINSKI: Kad sunce zalazi. (Nastavak.) — V. GJURIN: Kada suza . . . — V. GJURIN: Mračne misli. — E. LASZOWSKI: Turopoljska „Žirna komešija". — LISTAK.

SLIKE:

Dušni dan u Rusiji, — Eksotična lovina na otoku Javi. — Početak Lujzinske ceste u Karlovcu. — Turopolje: Potpaljeni hrast. — Turopolje: „Žirna komešija". — Oaza u Sahari. — Sanatorij u Zagrebu (10 slika). — † Gjuro Klarić. — Moderna tortura za uzdržanje ljepote. — Vel. Mežiržiči: Vojnička pošta prije odlaska. — Uporaba automobila u vojsci: Automobil i motor na rekognosciranju. — Uporaba automobila u vojsci: Zapovjednici dobrovoljačkih automobilista. — Jean Louis Marcel Cosson: Na obali morskoj. (Umjetnički prilog.)

„Prosvjeta" izlazi početkom i polovicom svakoga mjeseca na četiri arka. • Godišnja cijena poštom ili dostavom u kuću 14 kruna, inače samo 12 kruna. • Za inozemstvo 20 kruna. • Pretplatu prima: Uprava „Prosvjete", Zagreb, Gajeva ulica br. 7. • Rukopisi se ne vraćaju.

Uredjuje Emilij Laszowski.

Naklada tiskare Antuna Scholza.

Na znanje!

Prvim srpnjem, t. j. sa brojem 13. prešla je „Prosvjeta“ opet u **nakladu tiskare Antuna Scholza u Zagrebu**, koja prima, kao i prije, sve dopise tičuće se uprave i uredničtva, novu predplatu za list kao i svu zaostalu predplatu.

Nova nakladnica učinit će sve, da bude list opet točno izlazio i da zadovolji štivom i opremom svakoj želji p. n. predplatnika.

Naklada „Prosvjete“
Tiskara Antuna Scholza, Zagreb, Gajeva ul. br. 7.

PROSVJETA
BROJ 22
15. STUDENOGA 1909.

Ljudevit Gaj.

Dr. Velimir Deželić.

Spominjući Gaj razne pisce, što su već naše rječnike izdavali naročito ističe Megisera (1592.), Vrančića (1595.), Mikalju (1649.), Habdelića (1670.), Vitezovića (1698.), Della Bellu (1728.), Bjelostenca 1740.), Jambrešića (1742.), P. Marka Pohlina (1781. i 1792.), Gutsmanna (1789.), Kurzbeka (1791.), Voltiggia (1803.), Stulli-a (1807.), Vuka Stefana Karadžića (1818), Jarnika (1832.), Murka (1833.), Frölicha, Richtera i Ballmanna (1840.).

Ali sve ti riječnici il su zastarjeli, il se već ne mogu dobiti, a što je glavno nijesu pisali novim pravopisom.

Mažuranić, Hrvat, Užarević, Slavonac, pribrali su više od 45.000 riječi.

Gaj zove na pretplatu za djelo, za koje misli, da ne treba preporuke.

Bez jezika narodu ne ima narodnosti, a bez narodnosti ne ima narodu dobra, ne ima mu napretka, neima mu nauka, jednom riječju ne ima mu vode na mlin. Jezikom se samim čovjek najočitije od živine luči, razumom pako ne samo od živine već i od ostalih ljudi. Ali bez jezika se razum nikako izobraziti neda... Po čem je bolji i plemenitiji Francez od Turčina? — Doista niti zato, što se ovaj pokriva šeširom, a ovaj čalmom, niti za to, što ovaj nosi hlače, a ovaj dimlije, nego najvećma i osobto za to, što ovaj izobražen imade jezik i na njem sve nauke, kojima prosvećen izgradi domovinu svoju dok Turčin, u jeziku svom, osim Alkorana i nekih podobnih teftera niti jednog možebit kalendara ne imajući, živi jadan u gnjusu i sirotinji, a krvolok u nadutom gospostvu s tom samo, da ne reknem izmedju sebe i hata svoga razlikom, da jedan jaši, a na drugom se jaši.

A bez rječnika, bez slovnice, bez knjiga — veli Gaj — obrazovanje i znanje jezika je nemoguće.

On se nada,da će taj rječnik služit ne samo Ilirima, već i Nijemcima a po gotovo rodjenoj braći našoj Čehu, Lehu i Rusu.

Riječnik je lijepo napredovao i izašao na svjetlo.

Na žalost Gajevu nekako se nehajno ponašala u ilirskom preporodu Dalmacija. Istina već g. 1838. kad je Kaznačić, dalmatinski pisac izdao u Dubrovniku Čubranovićevu „Jegjupku" posvetio je Gaju to djelo „kao probuditelju i utemeljitelju slovinske književnosti u Velikoj Iliriji" al nit pravopis Gajev nit ilirstvo ne prodrieše lako u omlitavljelu, potalijančenu Dalmaciju.

Nešto nehaj, nešto sumnja u Gajeve ciljeve bili su krivi te stvar u Dalmaciji nije onako napredovala, kako si je želio. Zato odluči Gaj, da podje u Dalmaciju i da tamo prikupi pristaša. Još se je uz to i rodila želja, da u toj kolijevci Hrvatstva i kolijevci hrvatske književnosti pribere što više starih rukopisa i knjiga, koje je u svojoj tiskari htio da izda i da ih preda učenom svijetu, kako je to sam zasnovao i kako su mu učeni ljudi, osobito Šafarik, savjetovali. Trebalo je uz to, da još nečim pokaže Rusima, da mu nijesu novce dali uzalud.

I tako se on otputi s Antunom Mažuranićem u Dalmaciju. Obašao je sva važna mjesta. Čarobna moć njegova govora, magična njegova pojava i tuj se pokaza i opet u potpunom sjaju.

Svagdje ga dočekaše s entuziazmom, po čitavoj Dalmaciji, najvećma u Dubrovniku, kamo je stigao 25. maja. Tako i u Crnoj Gori. Crnogorski vladika dočeka ga kao brata. Osobito je ugodio i Dubrovčanima i Crnogorcima, što je Dub rovnik prozvao prvi Atenom, a Crnu goru Špartom ilirskom. U Dubrovniku mu prirediše sjajni banket, te ga proslaviše s mnogo ispjevanih njemu u slavu pjesama. I sam Kaznačić spjeva mu pjesmu. Čitavi njegov put bio je triumf. Da su u Zagrebu pratili taj njegov put razumije se po sebi i sve više je rasla popularnost njegova. Pa kad se je vratio u Zagreb dočekaše ga kao kralja, pjesmama i bakljadom. Nikad još takove bakljade ne vidje Zagreb. Štoos mu ispjeva pjesmu punu zanosa. Toj pjesmi napisa napjev Lisinski.

Dalmatinske novine pisale još poslije: Bila ti čast i poštenje, goste glasoviti. Sjećaj se ove malahne zemlje, koju ti ilirskom Atenom nazivlješ. Sjećaj se, da si srca njezinih stanovnika puna domoljublja, plemenita, mila i dobrohotna našao, da smo te pozvali na baštinu, koju nam djedovi naši izručiše, da smo te postavili pod sjenu onoga štita, koji istim navalama vremena oholo prkosi". [1])

Ove godine (1841.) napisa i Šulek o njemu: „Kako orijaško djelo je preporod naroda, koji je vijekove spavao u tmini! Carevi i kraljevi često su se uzalud trudili i sva svoja sredstva upotrijeblivali, da narode iz duševnog sna protresu, a nijesu postigli svrhe. Sve one zapreke, što se protive savremenom spoju sila i rada: obrazbi bile veće u Iliriji, nego igdje. Narod u više od 15 plemena razdijeljen, suprotnih interesa, raznim vjerama rascijepan, zato neprjateljan, s jezikom vremenom zapuštenim, heterogenim elementima onečišćen i izobličen, za to premda isprva jedan, te isti, poslije u razne provincializme razlučen, koji su se skoro smatrali tolikim jezicima, razne ortografije, sve to doprineslo je kaosu. Nekoć stara i obilna literatura trunula je u samostanima, književnost je sastojala u neprestano istim formulama molitvi, od višeg duševnog rada nije bilo traga, jer su nemirni susjedi sve ruke zaposlili. Ako je već misao sjedinjenja u duhovnu cjelinu, ovih protivnih plemena bila uzvišena, kako velikom nam se tek mora pričinjati orijaška ruka, koja je prva pothvatila, da tu ideju izvrši! A to je učinio dr. Ljudevit Gaj. Godinama još mladić, al muž znanjem, starac oštroumljem, stupio je u sredinu azdorom oslabljenih zemljaka i uzeo snažnom rukom kormilo slabe, burom go-

[1]) Gazzeta di Zara 1841. dopis iz Dubrovnika od 27. VII.

njene narodne ladje, da ju natrag dovede u luku sloge i mira".[1])

Pod kraj g. 1841. i to 2. studenoga bila je glasovita skupština varaždinske županije. Na dnevnom redu bila je važna točka: treba li da se dosadanji način zastupanja županija hrvatskih na državnom ugarskom saboru promijeni i uvede onaj način, koji je ugarskim i slavonskim županijama."

O tom zaključku ovisilo je mnogo, za to je sam Gaj sa svojtom došao u Varaždin u ilirskoj odori s crvenim kapama, na kojima bijahu srebrne vrpce i grb u prilici zvijezde i polumjeseca. Da je ovdje Gaj korteširao i vodio na skupštinu svakoga, koj je s Ilirima držao spotiču mu protivnici. Madjarski povjesničar veli, da si je Gaj sa svojima, jer nijesu sami imali glasa pribavio punomoći varaždinskih plemića. Debate su trajale šest sati i vodile se vanredno žestoko. Ali Gaj i Iliri pobjediše.

Jedna pako od najvažnijih političkih borbi u životu Gajevu bila je reštauracija županije zagrebačke 30. i 31. svibnja. Kod te obnove činovništva imala se je prvi put ogledati snaga Iliraca i njihovih protivnika u Zagrebu. Dugo se već pripravljao Gaj sa svojima, da tom prigodom izvojšti pobjedu. Već deset dana prije reštauracije bio je dogovor ilirski, iz kojega su išli s glazbom prvacima ilirskim: Gaju, Bunjevcu, Brigleviću i Haramničiću. Glazba je Ilire svakamo pratila. Korteširalo se silno.[2])

Očevidac Vakanović opisuje, kako je došlo do krvavog sukoba izmedju Ilira i njihovih protivnika. Sakupiše se svi domorodci kod Gaja, svi u surkama, tamo se podijeliše kredecijonalija — punomoći. Od onud u varmegjinsku kuću, pa k misi u stolnu crkvu poradi kraljeva godovna, a onda opet u županiju, gdje se je dogodio prvi sukob izmedju Bunjevca i Pisačića. Poslije podne otidoše odbori pred plemstvo, dobre volje, s crvenkapama, samo su neki iz sv. Ivana Zeline prigovarali tim kapama. Na čelu plemstva idjaše Gaj. Kod Maksimira je ovu četu dočekao Pisačić sa svojim ljudima, udario na Dolovčaka i Stauduara, koji onda Čegetka ranio sabljom u glavu. Seljačko se plemstvo prestraši, skine kape s glave i metne šešire na glave, čime je pokazalo Ilirima, da ne ide više za njima".

Ljudevit Gaj, koji se je vozio u prvim kolima, podje odmah k velikom županu Zdenčaju, da mu se prituži.

Medjutim su već i ilirski protivnici došli u grad, pa kad je Gaj stigao do ugla komorske kuće, nasrnula je na njega i četa njegovih protivnika. Opazivši Gaja stade je strašna vika i ona stade sipati kletve i pogrde na ilirskoga vodju. Onda poleti na Gaja tuča kamenja. Gaj pobrza koracima, al četa nasrnu za njim vičući. Ubijte ga! Ubijte... Videći se Gaj u opasnosti života, jer je četa žestoko navalila, a budući bez svake obrane jedva spasi svoj život. Ipak taj napadaj neustraši Gaja. Drugi dan — 31. svibnja — na sam dan izbora ponovi se krvava uzbuna. Neumornom agitacijom priskrbili si Gajevci dosta glasova. Videći njihovi protivnici, da su u manjini započnu svadju iz koje se je rodila tučnjava, u kojoj su potučeni protivnici Ilira izvukli kraćega, te su se morali maknuti s bojišta prepustivši Ilirima, da sami provedu restauraciju. Kad su Turopoljce i Svetoivance istierali pravom bitkom, Iliri digoše Gaja na ramena i nošahu ga u skupštini uz najveće slavlje.

Veselje Ilira bilo je neopisivo. Sav grad je bio uzbunjen. Pobjedu proslaviše sjajnom bakljadom Ljudevitu Gaju i onim velikašima, koji držahu s Ilirima.

Svi su pripisivali pobjedu samo Gaju. Piše mu štovatelj: Vaša je zasluga veća, nego najvećih pisatelja, jerbo je lakše perom vladati, nego činom, tako rekuć s mačem u ruci uzdizati trude, raznježene mase k životu. Vi imate zaštitu proti svakim strijelama, vaš čin, — i plod vaše radnje, reštauraciju 1842., koja je više učinila, i više našem svijetu života donijela, nego sve u nas napisane knjige i knjižice."

Po svoj prilici je to bio čas najveće slave Gajeve i u toj slavi obavi on svoje vjenčanje.

Vjenčao se je Ljudevit na Bistrici dne 24. rujna 1842. Njoj je bilo tada 23 godine. Sam Krizmanić obavio je vjenčanje.

Sa svojom suprugom Paulinom Krizmanić imao je Gaj više djece. G. 1843. rodila mu se kći Ljuboslava, udata za Kamila Bedekovića, koja je prevela na hrvatski „Kreola" od Zschokea, a umrla g. 1874.; za tim sin Velimir (rodj. 1844 † 1886.) hrv. književnik, a poslije sinovi Svetoslav i Milivoj. Žena Ljudevitova Paula bila je mnogo slavljena vatrena rodoljubka i posestrima Stanka Vraza. Bila je sestra Dragojle udate Stauduarke i Gedeona Krizmanića, poslije nesretnog generala.

Sad je Gaj imao tek pravi dom i njegova je kuća postala sastajalištem i središtem socijalnog života u Zagrebu, — neka vrst narodne Meke, kamo su zalazili ne samo domaći patriote, već uglednici i učenjaci slavenski i oni stranih naroda.

Kuću je svoju Gaj kraljevski vodio. Bilo mu je to od potrebe, ako je htio oko sebe imati svoje vjerne. Dakako da je taj način života mnogo doprinesao njegovim potonjim nevoljama.

Ali trebalo je reprezentirati, trebalo se je pokazati kao narodni vodj. Bez hrvatske gostoljubivosti malo bi se onda bilo dalo učiniti u narodu.

Ilirska pobjeda za reštauracije zagrebačke godine 1842. donese Hrvatskoj još veću mržnju Madžara i novoga bana. Namjesnik banske časti Haulik bude ocrnjen, da drži s Ilirima, da je dapače dao novce Ilirima, da kupe plemićke glasove. Već njekoliko dana iza krvave reštauracije imenovan je za bana (16. lipnja 1842.) pukovnik Franjo Haller. Uz Haulika zbaciše i Zdenčaja s velikog županstva, a zagrebačka županija dobi kr. komisara Josipa Šiškovića, velikog župana virovitičke županije. Taj je imao obaviti istragu o reštauraciji.

Uz ove represalije udariše novim i jačim klevetama protiv Gaja. Osobito se u tom isticao neki madžarski profesor iz Zagreba. Optuživahu ga, da si daje pjevati kraljevsku himnu od omladine, mjesto: „Bog poživi našeg kralja" da pjeva: „Bog poživi našeg Gaja". Gaj da želi postati kraljem nove Velike Ilirije, pod koju da žele podjarmiti i Ugarsku. Ugarska da će biti podnožje slavenskog giganta".

Napokon je dvoru dodijalo neprestano denunciranje i radi reštauracije i radi drugih dogodjaja. Već 17. juna 1842. upozoruje skladatelj Ferdo Livadić Gaja, da će iz Beča doći kraljevska komisija, koja će svakog Ilira posebno pretresati osuditi — Gaja nemilosrdno ubiti i ime slavne starodavne Ilirije za sve vijeke uništiti.[3])

VII.

U istinu bile su to važne promjene. Veliki župan svrgnut je sa službe, a veliki župan virovitički poslan je u Zagreb za povjerenika istražitelja dogodjaja na županijskoj skupštini. Haulik, koji je još uvijek iza smrti bana Vlašića bio namjesnik banske časti, pokazao se je odviš

[1]) Narodne Novine. Prilog br. 102. od g. 1898.
[2]) Šurnin. Hrvatski preporod II. 205.
[3]) Horvat Rudolf. Najnovije doba hrv. povjesti str. 66.
[3]) Pisma Lj. Gaju 327.

slab prema Ilirima. I njega su denuncirali da plaća ilirske korteše. Trebalo je poslati novoga bana sa željeznom rukom. I taj se je našao u osobi pukovnika grofa Hallera de Hallerkö. Zabrinuto su čuli Iliri vijest, da je Haller postao banom ipak nijesu očajali: Gaju je dojavljeno, da Haller nije ni kuhan ni pečen, to jest, da je njemu malo stalo do ove ili one stranke. On je tek dvorski čovjek, pak će se ponašati kao i dvor, držat će s jačim.

Ako su i Iliri s nepouzdanjem čekali bana, al ipak je Gaj primirio duhove i prinukao ih, da finim diplomatskim taktom sjajno dočekaju bana, ne bi li tako prisvojili njegovo srce i njegovu dušu.

Iz petnih su žila nastojali, da bude njegova instalacija kraljevska. Htjedoše s druge strane da pokažu, da je ban pravi namjesnik kraljev. Iliri su najviše Gajevim nastojanjem priredili novome banu sjajan doček. Sjajna je bila povorka, u kojoj se je osobito isticao grof Albert Nugent sa svojim slobodnjacima, sjajna je bila bakljada i rasvjeta grada.

Gajeva kuća bijaše sjajno rasvijetljena. U srijedi Gajeva stana bijahu transparenti, na jednom prozoru:

Zdravo bane, zemlje naše glavo!
U novome tvome prebivalištu!

na drugom:

Brani narod čini samo pravo
Drugo Iliri od tebe neišću!

S obadviju strana ovoga napisa načinjen je umjetno iz svječica ilirski grb.

Haller se je odužio Gaju za zaslugu, što je ta instalacija lijepo uspjela i pozvao ga na svečani objed. Gaj je već i dan prije bio na svečanom objedu kod biskupa Haulika. Kod biskupa je sjedio za prvim stolom. To je u srce ujelo njegove protivnike te nijesu mogli, a da toj svojoj srdžbi oduška ne dadu u „Pesti Hirlapu".

Al doskora se moradoše Iliri uvjeriti, da će Haller slaba biti pomoć njihovim mislima.

Sve žešći napadaji proti „ilirskom carstvu", proti grbu i crvenkapama potakli su neke rodoljube poimence Vukotinovića, Lovrića, Šuleka i dr. te su pisali čitave članke u „Ilirske narodne novine" da obrane Ilirizam i da ga prikažu lojalnim i ustavnim. Ali to im nije puno pomoglo. Haller, ban, koji je prvi odgovarao madžarski na madžarske dopise, gledao je prijekim okom Ilire.

Optuživali su Gaja i porad toga, što ga je „Odesskoe obštestvo ljubitelei istorii i drevnosti" u svojoj sjednici od 22. januara 1842. imenovalo pravim članom i javilo mu to 11. maja, da je to učinilo „v oznamenovanije uvaženija jego na poprištje istoričeskih nauk?[1])

Nijesu Gajevi protivnici mirno gledali ni to, što (60 stari) „društvo srpske slovesnosti", koje je stajalo pod zaštitom s. moga kneza Mihajla Obrenovića u glavnom zasjedanju 11. juna 1842. imenovalo „urednika ilirskih novina" dra Ljudevita Gaja „iz uvaženja zasluga njegovih u književnostvu slavenskom" svojim „članom korespondentom"[2])

Još pod konac godine 1842. ustaje sam Gaj protiv raznih kleveta, što su se sasipavale na Ilire. Kad je prije sedam godina s temeljima ilirstva prvi put izašao na svijet na toliki je otpor nagazio, da je više puta izgledalo, kao da mora propasti. „Jedni nas potvarahu preziranjem hrvatskoga jezika, drugi uništenjem hrvatskoga imena, treći potkopavanjem hrvatske slobode, četvrti priječenjem općinskoga pučkoga izobraženja, peti i to rimskoga zakona braća, da ih namjeravamo povlašiti, šesti opet, imenito braća Srbi, da ih hoćemo pošokčiti, neki nas potvarahu zapadno-evropskim liberalizmom, drugi usuprot ledenim despotizmom i još kojekakovimi medjusobno protivnimi namjerami. Tu su svaki hip druga strašila politička, svaki put druga grjehotna težnja: sada francuska, sada ruska, sada opet austrijansko-njemačka iliti kranjska i što se još u kotlu paklenom od ludih protivoriječjah iskuvati dade za pocrniti ilirstvo". Unatoč svih tih kleveta veli Gaj, bez straha se je napredovalo. „Neka strijeljaju, strijeljat mogu na mladi mjesec i zvijezdu, visoko će ipak njihovo svjetilo rijesiti nebo do vijeka". Ta baš hrvatski jezik dobio je čast u svijetu po ilirstvu, ta baš Iliri su uvijek činom očitovali, da se hrvatskim i slavenskim imenom ponose. „Je li koji drugi Horvat i Slavonac našu, samo u konštituciji utemeljenu slobodu i našu — samo u municipalnim pravima t. j. u posebnim starim hrvatskim pravicama utemeljenu — narodnu neovisnost slovom i činom i jezikom i perom i svakim od zakona dopuštenim načinom u javnim mjestima krjepče branio, nego li upravo oni Horvati i Slavonci, koji se radi i s p o v i j e d a n j a i l i r s k e s l o g e z o v u I l i r i m a" [3]) Al sve uzalud!

Radi odeskog imenovanja optuživali ga neprijatelji, da je urotnik i da radi protiv doma habsburškoga i države. Naročito su to denuncirali na dvor Ignjat Dušek, August i Karlo Lasłović te Karlo Jelačić. Još 16. januara 1843. bio je prisiljen Gaj predati svoj prosvjed proti tim denuncijacijama skupštini zagrebačke županije, te da se konačno začepe usta „klevetnicima" priopćio je Gaj diplomu odeskoga društva u izvorniku; propisujući, da su takova odlikovanja i drugi slavenski učenjaci u Austriji dobili. Stališi i redovi primili su to opravdanje Gajevo 25. siječnja 1843. na znanje i izdali svoje pismo Gaju o tome.[4])Al još 15. siječnja 1844. zabranjeno je Gaju svako daljne dopisivanje sa odeskim društvom.)

Uzalud se je Gaj u svojoj obrani pozivao, da njegov rad oko ilirizma ne može biti nelojalan, kad ga je upravo rad njega odlikovao kralj prstenom. Niti pune četiri godine iza odlikovanja prstenom, te 13. siječnja 1843. potpisao je kralj Ferdinand odluku, kojom zabranjuje ime ilirsko, ilirizam, Ilirija u opće, a napose za novine, javne spise, za javne rasprave i škole. Naročito se u toj odluci izriče i zabrana mladeži, da se bavi politikom. Hallerov cenzor Machik pazio je na svaku riječ kao cerber, a važnije stvari cenzure predlagale se samomu banu, koji bi onda znao na novine vlastitom rukom zabilježiti svoje primjedbe. Sistem špijuna uvukao se dobro u Hrvatsku.

Najviše su ilirski protivnici isticali pjesme ilirske kao buntovne, osobito je Vukotinovićeva pjesma: Nek se hrusti šaka mala... bila prevedena i na madžarski u to doba, kao corpus delicti.

Nijesu baš Madžari imali nit tako krivo, Gaj je u istinu shvatio moć pjesama za preporod pak je već u najranije doba preporoda izdao „Glogovkinje". Njegova „Još Hrvatska..." postala je popularnom ne samo u Hrvatskoj već su ju pjevali i Poljaci i Nijemci. Prvi put se je pjevala u zagrebačkom glumištu 7. siječnja 1835., kad se je prikazivala Schweigertova „Die Magdalenengrotte bei Ogulin", Utisak te pjesme bio je vanredan. Općinstvo je pljeskalo ko pomamno i pjesma se je morala d e s e t puta opetovati.

Kad već govorim o pjesmama i davorijama ilirskim, muškim, da je zgodno te priopćim ovdje ono, što je napisao naš Kuhač o Gaju kao — skladatelju i propaga-

[1]) Izvoruik u Sv. Gaja.

[2]) Na origiginalnoj diplomi potpisani su predsjednik Štefan Radičević i tajnik Atanasija Nikolić.

[1]) Ilirske nar. Nov. 1842. str. 391.

[2]) Izvornik u sveuč. biblioteci.

[3]) Izvornik potpisan Antunom Kuševićem.

[4]) Kuhač F.: Vatroslav Lisinski i njegovo doba. Zagreb 1904. Str. 6.

toru narodne glazbe. Baš za tu ozloglašenu Vukotinovićevu pjesmu: „Nek se hrusti“ ishitrio je melodiju sam već Gaj g. 1835. Kada je Gaj tadanjim ilirskim prvacima donio tu pjesmu u rukopisu, reče im: ta se pjesma mora pjevati, i to na takav napjev, koji će narod lako shvatiti i primiti; no pošto unaprijed znadem, da naši na njemačku odgojeni glazbenici ne će pogoditi hrvatsku žicu, to ćemo sami napjev izmisliti. — „Oh, da“ — odvrati Vukotinović, — lako bi to bilo da se razumijemo u note i u generalbas, ali kako ćemo mi naturalistički pjevači melodiju komponovati? — „E pa kako radi narod“ — odvrati Gaj, „zar se on razumije u generalbas ili sam ga ja umio, kada sam komponovao (!) „Još Hrvatsku?“ — Mi ćemo se napojiti iz nepresušiva vrela naše pučke glazbe, pa će odmah biti napjeva“. I dižući prst, kao na opomenu, reče posvema zaduben u misli: „Mir, mir! Čekajte braćo! — evo! — imam ju već! — slušajte!“ — te zapjeva: „Nek se hrusti šaka mala“ po pučkom napjevu „Smilj-Smilj-Smiljaniću“ koji je napjev već Čevapović upotrijebio bio. „Živio čarobnjače!“ zaviknu prisutni te stadoše umah Gaja u pjevanju slijediti. „Braćo!“ uze Gaj, „sada još nije stvar gotova; kitice: „Nek se hrusti“ duže su od našega napjeva, treba zato melodiju još te nastaviti i malo preraditi, neka ju dakle svaki od nas po svom načinu iscifra, a sutra ćemo izreći sud, čiji je domišljaj najbolji, te napjev definitivno ustanoviti. Drugi dan se sastadoše i opet Vukotinović, Rakovac, Vakanović, Trnski i drugi kod Gaja, upriličiše pjesmu ne zna se po čijoj redakciji, al Kuhač misli po Gajevoj; jer je Lisinski ukajdivši tu pjesmu napisao u zaporci: „Napev od dra. Gaja“.

Prigodom tom reče Gaj znamenite ove riječi: Time smo, braćo i domoroci, temelj udarili hrvatskoj glazbi i pravac joj naznačili: neka se crpe iz naroda, ili neka se ono, što se nova stvori, stvori u duhu našega puka, ali ne tako prosto i naivno, kao što puk, već gospodski fino i po pravilima umjetnosti i estetske; tada ćemo doći do onoga, što drugi narodi ne imaju do prave narodne muzike“.

Sam Livadić pripovijedao je Kuhaču, da mu svi prvi pokušaji, da uglazbi hrvatske pjesme nijesu uspjeli. Za to da je kasnije te svoje prve pjesme uništio, jer ga je tek Gaj poučavao, kako treba hrvatski komponirati.

Gaj se je i u tom pokzao ženijalnim agitatorom.

Ulicu i kazalište predobio je Gaj svojim pjesmama, al predobio je na upravo duhovit način i salone i koncertne dvorane. Razmaženo većinom njemačko koncertno općinstvo inzultiralo bi svakog pjevača i pjevačicu, koji bi se usudili pjevati hrvatski. Zato dodjoše Gaj i drugovi mu na misao da zamole grofinju Sidoniju Erdödijevu, ne bi li htjela pjevati. Mjeseca ožujka 1835. uz beskrajno pljeskanje ubrala je Sidonija poslije udata Rubido lovor prve hrvatske pjevačice. Grofinji Sidoniji i njezinoj majci

Dušni dan u Rusiji.

poljubiše tom zgodom redom Gaj i drugi rodoljubi ruke, a tudjinci su mrmljali, da ih je Gaj i opet prevario.

Kako li je Gaj morao uživati, kad je sam doživio sjajan plod svojih glazbenih poziva, kad su ga ono tisuće ushićena naroda, s dvijesta mladića, koji su nosili baklje dočekali, kad se je vratio iz Dalmacije uj bandu i uz pjevanje pjesama: „Iz Zagorja“ „Još Hrvatska“ i „Nek se hrusti“. Mladom Lisinskom, koji je uglazbio njemu ispjevanu Štoosovu „Iz Zagorja“ [1]) on je čestitao i tom je zgodom rekao: „U ladji, koja se koleba, pane samo onaj, koji mirno stoji, ne onaj, koji se giblje. Vele, da su te riječi potakle Lisinskog na skladanje.

Ban Haller, u [2])svojem dopisu na vrhovnog upravitelja škola zagr. okruž. od 18. siječnja 1843., spominje da je dozvoljeno kr. konzilijem ime „Danica Hrvatska, Slavonska i Dalmatinska“ a drugo ime ne. Za to ban nalaže

[1]) Horvath M.: Fünfundzwanzig Jahre aus des Geschichte Ungarns Leipzig 1867. 4° 110 str.
Ibid. Str. 10.

[1]) Poslije je Demeter po istom njegovu ispjevao: Prosto zrakom.

[2]) Zemaljski arkiv. Acta Banalia 1843, br. 20.

upravitelju, neka zabrani ime ilirsko. Mjesec dana kasnije zabranio je ban Haller svojim otpisom i t. zv. leljivu t. j. Gajem upotrebljavani grb ilirski mjeseca i zvijezde. [2])

Zadnji put izašle su „Ilirske" Narodne Novine 18. siječnja 1843. a drugi dan imale su već napis „Narodne Novine".

Iz „Danice ilirske" postala je opet, kao nekoć, u prvim vremenima „Danica hrvatsko-slavonsko-dalmatinska.

Dne 21. siječnja 1843. bio je Gaj prisiljen natiskati u svojim novinama ovo „O č i t o v a n j e": Budući, da j njegovo veličanstvo u premilostivoj namjeri, za ukloniti povod svim medjusobnim raspram, dostojalo upotrijebljenje imena i l i r s k o g a u ovih novinah okinuti: zato će one i Danica unaprijed izlaziti pod ovako promijenje-

1836.—1843. „Novine ilirske" od g. 1844. do danas „Narodne Novine"; „Danica" se zvala g. 1835. „Horvatzko-slavonszko-dalmatinszka", od g. 1836.—1844. „Danica ilirska"; od g. 1844.—1849. „Danica hrvatsko, slavonsko dalmatinska, g. 1849. i opet „Danica ilirska".

Bolno je odjeknula u srcima svih patriota zabrana imena ilirskoga. Ne samo Hrvati već i Slovenci bili su nezadovoljni tom promjenom. Mnogi su krivili Gaja, da je on sam kriv toj promjeni. Medju ovima se je sada nalazio i Vraz, koji se je već prije s Gajem zavadio rad „Danice" s još nekima „Daničarima", koji nezadovoljni s naivnim gotovo „Danice" stadoše izdavati svoju književnu reviju „Kolo" zašto ih je Gaj zamrznuo. Drugi opet naklapaju svašta, koji je zapravo razlog toj promjeni. Tako Livadić.

Eksotična lovina na otoku Javi.

nim imenom. — Svi dobro misleći domoroci sklanjaju se s tim većom podanošću i toplijom zahvalnošću na ovu previšnju naredbu; čim s pouzdanošću previditi mogu, da će se s ukinućem ovoga imena napokon sva razdražena srca umiriti, i da će svi sinovi domovine bez iznimke sve svoje sile obratiti na obrazovanje naše narodnosti, i na sačuvanje konštitucije i municipalnih naših prava; po čem moći će previšnja ova naredba pri slogi i bratinskoj ljubavi, koja se s time postići kani, ne inako, nego što najblagotvornije djelovati, na razviće naše narodne sreće, za kojom svi pravi domorodci teže."

Od toga dana izlaze novine pod naslovom: „Narodne Novine". Gajeve novine mijenjale su eto ovako svoja imena od g. 1835. zvale se „Novine horvatzke", od god.

13. ožujka 1843. bio je Livadić s pjesnikom i državnikom Anastazijem Grünom (Auerspergom) u Mokricama. Tom zgodom pitao je grof Livadića, što misli, zašto je zabranjeno ime ilirsko. Livadić mu je naveo razne uzroke, al grof odvrati: Nipošto! turski poslanik, po nalogu svoga dvora, zabrinut radi utjecaja, koji ima ime ilirsko u Podunavlju, da se te pokrajine ne bi izgubile — zatražio je silno zabranu toga opasnoga imena, jer je Rusija opazila, da sve te pokrajine više s Austrijom simpatišu, nego li s Nikolom. Zato je ruski poslanik turskoga na to razdražio i prinukao na taj način. Madžari su opazili nutarnju opasnost laskali su turskom poslaniku i prikazali mu opasnost od Ilira još većom, da što prije ishode zabranu ilirstva. [1])

[2]) Ibid. 22. I. 1843. br. 21.

[1]) Deželić V.: Pisma pisana dru. Lj. Gaju. Str. 327.

Ime ilirsko bilo je u ono doba patriotično, drago i sveto, jer su se nadali samo pod tim imenom sve oko sebe sjediniti. Zato ide Drašković u Beč čak pred cara, da ishodi natrag dozvolu imena ilirskoga.

Medju to na to se nije u ovo vrijeme moglo nit misliti. Sad se je najme: u samom državnom zajedničkom ugarskom hrvatskom saboru povela riječ o ilirizmu. Tako je u 13. državnoj sjednici 1843. zajedničkog sabora (u kući velikaša) ustao sam palatin protiv Ilira i izjavio, da tuj ne ima Ilira, već samo ugarski narod. Jedan pako hrvatski velikaš napomene opasne nauke, buntovne proglase i pjesme rugalice, koje su i s višeg mjesta zabranjene. „Ja ću objaviti, da Iliri zato crvene postole i crvene revolucijone kape nose, da u slučaju revolucije ne navale sami na svoje. Ilirci su tudju zastavu u noći posvetili pod vedrim nebom sa golim sabljama, te se urotili unatoč čl. 40. g. 1536., koji pod kazan nevjere zabranjuje urote. Ja ću pokazati, kakovu literaturu u ilirskim novinama širi Gaj, koji je nesretnog uma, kako dobro reče odlični član naše domovine (Klauzal.) Koliku neobuzdanost, kakove nauke on mladeži i sjemenišnom duhovništvu ulijeva, kako objavlja, da će doskora ovdje u Požunu Rus davati zakone; kako će Rus dati ustav svakome slovenskome narodu, koj s njim bude u savezu. Objasnit ću da ilirski živio ide njihovoga ruskoga cara, i kako se prijete Neilirima i kako ih progone. Ja ću dokazati, da Iliri sa zvijezdom i polumjesecem žele, da se od Ugarske otrgnu i u savezu s drugim slavenskim narodima misle osnovati veliko ilirsko carstvo; — mogu dokazati, da su ovo već godine 1832. u planu spremili — dakle da velike ilirske sanjarije nijesu reakcija, već prava akcija u smjeru cilja i na žalost! rasprostraniše i u samom saboru države pismeno i tiskom onu misao nevjere, da se ugarsku konstituciju ima tek tako dugo paziti, dok se drugim načinom drugo ne postigne. Dokazat ću, zašto je svećenstvo Ilirima s polumjesecem sklono i zašto ih potpomaže. Dapače dopušteno je od nekog poglavice da se rasturivaju tiskanice, na kojima je ilirski naslov i grčka kruna, i kako taj poglavica uzbudjuje puk k Ilirizmu, kako je onu groznu i sramotnu zagrebačku restauraciju uzročio, pak da je i onda, kad je Nj. Veličanstvo ilirizam osudilo — kad su bogoslovci bana pogrdjivali te ulični ustanak pokušali, i proti samom okrunjenom kralju mrmljali, velim, da je i onda tom svećenstvu povladjivao...

Grof Aleksander Dražković takodjer se svrnuo na žalosne dogodjaje. Na 30. ožujka bit će godina, kad se je utjelovila ona ideja ilirizma, što se je u paklu rodila, te kad se je prikazala u čitavoj rugobi.

Klauzal je 2. lipnja 1843. u odborskoj saborskoj sjednici spočitnuo vladi, da osobe na nesretan način zamjenjuje, te umjesto da domovinske književnike odlikuje, koji bi to prije zaslužili, odlikova s nesretnim umom Gaja, koji sanja o velikoj ilirskoj monarkiji, koja će obuhvatati Srbiju, Bosnu, Hrvatsku, Dalmaciju i mnoge ugarske županije, te dr. zemlje. On pozivlje vladu, da odlučno postupa.

I tako se je nad Gajem u taj mah nabrala sva sila oblaka, a baš u to vrijeme ostavljaju ga već i neki njegovi prijatelji.

Kad je opet sazvan hrvatski sabor na 2. rujna, da bira zastupnike u zajednički sabor, madžarska je stranka dovela dvije tisuće oružanih ljudi, da osigura izbor svojih ljudi.

Na tom saboru prvi put progovori hrvatskim jezikom Ivan Kukuljević i predloži, da se narodni jezik uvede u škole i urede, jer budući je kralj zabranio ilirizam i dopustio strožu cenzuru, treba jače i žilavije braniti hrvatski jezik.

Sve žešće javljala se vremena. I skupština županije zagrebačke 9. prosinca 1843. bila je krvava. Te godine učestaše brošure i hrvatske i madžarske.

Vranicani javlja Gaju 24. veljače 1844. da hrvatske stvari „žalosno idu". Kralj čast vrhovnog župana dade Halleru s nalogom, da drži novu reštauraciju. Vranicani je već 9. novembra slutio sve kobne posljedice. „Sami smo si sve to krivi, nigdi energije nije bilo; činovnici komitatski ništa ne uradiše za nezamjerit se drugoj stranki, ako na kormilo dodje, kak je došla gotovo i tako upropastiše najsvetiju stvar. Interes grdni i osobna korist svima vlada i za to naša stranka je tijelo bez kosti. Kulmer je mislio, da sve promjene ne će ništa škoditi. Al Vakanović je gledao u crnom svjetlu.

Sve se je spremalo na spravišće. Ljudi od dvorske kancelarije požurivali su reštauraciju, da bude još prije, nego li se smanje vota turopoljska. Ljudi pako od narodne stranke strepili su od straha, što će se dogoditi.

Sam Ambroz Vranicani jadikuje u svom pismu Gaju: „Madžari zaključiše (nepitaj, kako sam to doku, čio, nego slušaj istinu) nas pri ovom spravišću kroz Turopolce nadvladati i utamaniti. Propadnemo li sada, nas nema više. Da je ban u tom kolu bio ne dvoj. Vrijeme od štednje života je prošlo; za sve spasiti treba sve riskirati. Sveta je stvar, za koju se mučimo, pravična je pred Bogom i svijetom. Sjedini brate, ti jedini to učiniti možeš — svu braću našu, jedan neka uredjuje i zapovijeda sa svima. Muka je neznati, što kod nas biva. Sto odvažnih ljudi nas spasiti mogu na vijeke." [1])

Već 1. decembra 1844. javlja Vranicani Gaju, da je ban s Klobučarićem, Haraminčićem i Prezelom otišao u Zagreb. „Još ti — veli Vranicani — imadem to pridati, da je ban dvorski čovjek, da on niti na jednu niti na drugu drugu stran spada, i da on sistemu dvora pri našoj kongregaciji i reštauraciji slijedio bude i slijediti mora, to jest, da će se on na onu stranu bacit, koja bude jača, on je veseo, ako tako prepliva i da se uzdrži na mjestu."

Vranicani upravo očajava, što se dvor nikako uputiti ne da, koja je stran jača. Bar tako mu rekoše dvorski ljudi, da bi si već davno skinuli s vrata Josipovića, kad bi narodna stranka bila jača i veća.

Rudić je dao relaciju, savjetujući vladu, da samo seoskim sucima Turovog polja dade glas u zagrebačkim županijskim skupštinama i reštauracijama. Vlada je urgirala namjesništvo, da dade relaciju, samo ako ban ne bude s njom silio.

Kancelar, Maylat i drugi velikaši dadoše banu naputke, kako se ima ponašati pri reštauraciji. Za drugog podžupana i trećega htjedoše same prijatelje madžarske stranke kandidirati, tako da izadju Pavleković i Keresturi. Već početkom god. 1845. stade Gaj dopisivati s barunom Kulmerom, osobom dvoru milom i od velikog utjecaja. Kulmer savjetuje Gaju, da se narodna stranka vladi s pouzdanjem i zahvalnošću približi, al ne samo lijepim riječima i lijepim predstavkama već i djelima. Bio bi od potrebe ozbiljan korak sporazuma s Madžarima. Rodoljubi bi se morali u mnogočem pokazati popustljivi, ako hoće dobit i više. Trebalo bi da prestanu svi ekscesi, svi progoni na madžaromane. Agitacije i

[1]) Ibid. Str. 29. u pismu iz Beča od 28. novembra 1844.

znakovi koje draže stranke, n. pr. surka i crvenkapa mogle bi se odložiti. Ovo su bila samo sredstva. Onda bi trebalo pazit da se ime ilirsko ne spominje u politici. Ako se to ne dogodi onda će ime ilirsko u literaturi biti teško opet pridobljeno, za uvjek zabranjeno. Treba kušati i Madžare primiriti i nastojati im dokazati, da Hrvatima nije do otcjepljenja od Ugarske, tek da ne će dati svoju narodnost i municipalna prava. Ako nebudu Madžari primireni imat će Hrvati velikih neprilika. Madžari se moraju uvjeriti, da im Josipović i njegovi nijesu od koristi.

Kulmer i oni ostali varali se ljuto, kad su se poradali u pomirnu politiku.

29. srpanj 1845. uvjerio ih je o drugom. Taj dan donesao je narodu hrvatskom žalosni pokolj i „srpanjske žrtve".

Nekoliko dana prije tog dogodjaja bio je Gaj u Krapini, ali ne sam, već u znamenitom društvu. Došao je amo naime u pratnji saksonskoga kralja Fridrika Augusta, koji je, kako smo spomenuli, Gaja već od prije poznavao, te mu dapače g. 1840. za književne zasluge podijelio briljantnu iglu. U pratnji kraljevoj nalazio se je i pukovnik barun Josip Jelačić Bužimski. Kad ih je Gaj poveo na razvaline Čeha, Leha i Meha grada stade tom odličnom društvu pričati povjest tih gradina. Svoje pričanje završi zanosnim riječima, kojima izrazi svoju radost, da može na razvalinama ovim vidjeti krunjenu glavu, na vrhuncu starog kraljevskog grada — kralja, a veseli ga to još više zato, što ga vidi u društvu s onim mužem, koga već odavna vidi u duhu kao budućega poglavara ove zemlje. To svoje proročanstvo opetovao je Gaj i pred skupom časnika, što su se došli predstaviti kralju saksonskome.

Ban je dao oglasit, da će nesretna reštauracija obaviti 20. srpnja. U oči izbora dolazile su u Zagreb skupine seoskih plemića. Vodila ih gospoda uz glazbu hrvatsku, dok su Turopoljci došli uz svirku Rakoczijeve koračnice.

Izbor se je obavljao u zgradi sadanje banske palače.

Izbor se nije dovršio prvi dan, već tek 29. srpnja oko 7 sati na večer. Ban Haller proglasio je sam rezultat izbora. Madžarska stranka dobi većinu. Sve bi prošlo još dobro, kad al neko iz Ferićeve kuće izpali pušku i rani nekog djaka. Ljudi stadoše kamenjem bombardovati Ferićevu kuću. Vojska se umiješa i najednom poče pucati. Za malo i na trgu pade 13 mrtvih i 27 ranjenih hrvatskih patriota.[1])

Uzrujanost bila je velika i bilo se je nadati i većoj buni. Gaj se je poslije hvalio, a možemo mu i vjerovati, da je on mnogo potpomogao miriti gradjanstvo, te nije još više žrtvi palo. Al u zagrebačkoj županiji zavladaše protivnici Ilira Josipović i drugovi. I sad su pokazali za čim idu.

4. kolovoza 1845. i slijedećih dana bilo je veliko spravište županije zagrebačke pod novoizabranim prvim podžupanom Žuvićem. Od ilirske stranke nije bio nitko nazočan. Odluke učinjene u ovoj skupštini bile su naperene sve protiv Iliraca i Gaja. Nas ovdje zanima poglavito ono, što su zaključili o Gaju.

Eto:

„Opazili su stališi i redovi već od više godina, da su Ljudevit Gaj, urednik novina Horvatsko-Slavonsko-Dalmatinskih i Franjo Štauduar, urednik njemačkih zagrebačkih novina u priopćivanju članaka do te drzovitosti došli, da protivno previšnjim naredbama, ne samo razdražljive proglase razplodjuju, nego i javna vijećanja ove skupštine i zaključke njezine neistinito i nevjerodostojno, nego polag volje svoje na svjetlo izdavati običaju, i što više, da su često i istu ovu oblast, kao i onomadnji čin reštauracije i nedavna nj. eksc. bana rešćtati se usudili.

Budući je pako ovoj skupštini vjerodostojno poznato, da je glede rečenog Gaja, kao i ondašnjega cenzora Mojzesa g. 1843. stigo od uzviš. kr. namjesništva na bivšega vrhovnog ravnatelja škola K. milostivi intimat, po kojem se je cenzor Mojzes od službe uklonio, a urednik Gaj radi zloporabe ukori i stavi pod strogi nadzor — nu uprkos ovome milostivome intimatu uzv. kr. namjesništva isti Gaj očito sporazuman sa sadanjim cenzorom Muhićem još istim putem ide, kao i prije; i budući da ova skupština zna, da Gaj ima štampariju i uredništvo novina da je mimo to i štampanje njemačkih novina k sebi privukao, i da tako imade dva sredstva za zloporabu; za to je ova skupština i rad toga, što su opaki i razdražljivi po novinama raširenl članci spomenutoga Gaja prouzročili mnoge nevolje u ovim kraljevinama, uzvišenom kr. namjesništvu, šaljuć ujedno tri lista njemačkih i hrvatskih novina reprezentirala: da bi se gori reći Gaj lišio privilegija štamparije i uredništva novina; Fr. Štauduar, urednik njemačkih novina, da bi se po zasluzi ukorio, a cenzor Muhić, da bi se skinuo sa službe cenzora i pregledača knjiga. U ostalom, dok na ovo ne stigne milostiva odluka, zabranila je skupština ova obim urednicima, da se ne usude priopćivati u svojim listovima vijećanja ove skupštine i njezine zaključke, koji ne bi imali vizu velikoga bilježnika. Glede toga podnesena je molba i nj. eksc. velikom županu, komu su predloženi po previšnjoj zapovijedi i cenzor i urednici."

I dne 20. veljače 1846. u velikom spravišću zagrebačke županije sabrani stališi i redovi zaključili su na predlog turopoljskog komeša, neka se na sve oblasti razašalje remonstracija, u kojoj će biti opisani dogadjaji od g. 1833. dalje. U toj remonstraciji navaljuje se na Gaja oštro. U svojoj remonstraciji, tuže se stališi medju ostalim: „Sjeme nesloge ove zasijo je neki Ludovik Gaj, koji je zadobio štampariju a i uredništvo novina.

Ove novine pod imenom „Horvatske Novine" god. 1835. prvi put na svjetlo izašavši, kako po imenu, tako i po jeziku dobiše veću hvalu svijeh državljana pače su zahvalnošću pozdravili svi državljani ovu očinsku brižljivost vlade za obrazovanje narodnog jezika. Nu jedva je protekla godina dana, i već pomenuti urednik naslov novinama „Novine Horvatske" u „Novine ilirske" promijeniti: bratski narod u njima ne samo crniti već i raznim pogrdama vrijedjati nije smatrao za grijeh ni za opačinu". Tako su radili Gajevi dušmani.

Iliri pako nastojali su da kod dvora dobiju odmazdu za 29. srpnja. Ambroz Vranicani i dr. izvršili su svoju misiju. Oni razložiše nepravdu, koja je Ilirima učinjena već u skupštini, koja je bila ispred reštauracije, u kojoj su po krivim principima, koji su se protivili smislu kraljevskog reškripta, brisali narodne glasove. Oni se prituže gorko, što se je 250 glasova brisalo iz gorskog okružja; te da se je najbjesnije ljude protivne stranke u deputaciju glede vota stavilo, potužiše se po gotovo na krvavi pokolj na Markovu trgu. Potužiše se na nečuvenu bjesnoću i zvjerstvo soldateske, koja je nedužne ljude ubijala i bola bajunetima. Oni se potužiše i na bana, što nije dao da sluša savjet Štajdaherov, neka bi dao cernirati Ferićevu kuću, te tako pronaći krivca, koji je onuda pucao u narod. Da je to ban slušao, zapriječilo bi se krvavi pokolj.

[1]) Sr. Kukuljević 29. srpnja 1845. (Sisak 1870.)

Tužili su Vranicani i dr. bana, što nije u tren oka zabranio pucanje, koje se je ispred njegovih očiju dogadjalo. Napokon su otkrili diktaturu Josipovićevu, njegove naloge u javnoj skupštini, koga da još ban predloži za kandidata. Poslušnost bnaova bila je nedostojna i pred svim stališima, da je nogama pogazio svoju bansku čast. I na „razuzdane" odluke novog županijskog magistrata „koje se protive pravici i zdravom razumu, upozorili su Vranicani i dr. tako i na to, da se sada preziru i sami kraljevski nalozi i zapovjedi, te da se privatne stvari riješavaju bez stida i nečuveno samovoljno.

Sve to iznesoše nadvojvodi Ljudevitu, koji ih je lijepo primio i tješio. „Veliku senzaciju — piše Vranicani — pobudla je naša priprosta pripovijest onog krvnog prizora, u višim i nižim stališima. Laži rasijane Madžaromanima nestaju pred pukom istinom." Vranicani se nije nadao, da će sve hrvatske želje biti ispunjene, al da će se ipak naći sredstva, kako da se napokon primiri zemlja.

G. 1846. preporodio se je hrvatski sabor.

Kraljevim je otpisom proglašeno, da imadu tek oni pravo glasa na saboru, koji imadu banales il su poslanici muncipija. U saboru se već zahtijeva sveučilište, ostavljena je glavnica za kazalište, predloženo je da se zagrebačka biskupija odcijepi od ugarske nadbiskupije i sama proglasi nadbiskupijom. Haller ban nije imao više opstanka u Hrvatskoj.

Pa ipak i za te borbe g. 1846. Gaj je nekako postajao osamljen. Joža, svećenik zagrebačke biskupije piše sada o njemu: „K početku su se dali od njega voditi, kao jošte od dubokog sna omamljeni, ali sada, kada omamljenje prošlo je, sada se protive mudrosti njegovoj. Dodjite sada u Zagreb i videli budete Gajeve hiže p r a z n e i prebrojiti budete mogli njegove prijatelje izmed mlade generacije. O diplomatah ne govorimo ovdje . . ."

Po više puta prijetila mu opasnost, da izgubi sve, ali i onda nije duhom klonuo. Dapače je nekoliko puta izjavio Bogoslavu Šuleku: „Ako nas odavde proćeraju, otić ćemo u Lipsko i nastavit ondje novine. Ja ne ću popustiti".[1]) Madžari i njihovi pristaše u Hrvatskoj, konzilij pak isti palatin dodijavali su dvoru porad Gaja i njegovih novina. Neprestano su zahtijevali, da mu se „Novine" otmu, a njega makar da objese.

Sve te reprezentacije uzeo je dvor na pretres „cum corporibus delictis". Referenat kancelarije bio je Žarko. Metel Ožegović svim je silama poradio, da obrani Gaja. Zato je preveo s Pejakovićem Gajev proglas od g. 1845. za novu godinu skupa s odgovorima Košuta. Onda je zaključeno da se od sve te potvore Gaj riješi pa nit neukori.

Razumljivo je te su Madžari s Košutom na čelu bili na to ljuti. I Košut stane žuć sipati na Hrvate u listu „Pesti Hirado".

Sad nastaje glasovita borba Gajeva s Košutom, koja se vodi g. 1846. u hrvatskim i madžarskim novinama.

Članci Gajevi odrješiti su i oštroumni i nazivlje Košuta drzovitim hvalisavcem. Radilo se o riječkoj željeznici. Korist željeznice priznaje — veli Gaj — svako, ali ne onako, kako ju Košut hoće. Košut nastoji Ilire ocrniti pred vladom postaje inkvizitorskim klevetnikom, u istom se času zna smijat i plakat, molit i kleti, bit konzervativac i opozicijonalac. Navadjajuć Gaj sve pogrde, što su ih Madžari u zadnje vrijeme sasuli na Hrvate kliču Košutu: H r v a t s k a ć e m o ć i s r e t n a b i t i s a m o o n d a, a k o s k r o z i s k r o z n a r o d n a b u d e.[2])

Mjeseca travnja i svibnja 1846. putovao je Gaj po Srbiji gdje je od kneza Aleksandra bio slavno dočekan u Kragujevcu. Lijepo ga dočeka i pratnja kneževa Ilija Garašanin i Avram Petronijević. Knez mu ponudi, da ga prati na njegovu putu kroz Srbiju. Knez ga uze u svoja kola na putu iz Kragujevca u sv. Petku. Jedan i pol dana imao je Gaj zgodu, da upozna kneza i njegovu okolinu.

Na putu u Srbiju imao je Gaj nemilu zgodu. Engleski konzul denuncirao je Gaja, kad je odilazio u Kragujevac c. kr. austrijskom konzulatu, da se je na večer, kad je odlazio u Beograd izrazio neprijateljski protiv Austrije, za to da mu se ne smije dopustiti put u nutrinu zemlje. U isto vrijeme denuncirao je isti konzul ravnatelju kneževskih dobara, da je Gaj austrijski špijun. Na sreću je Gaju svaki od ove gospode ove denuncijacije otvoreno kazao. Taj put u Srbiju omogućo je Gaju te je zaveo nacijonalno-intimne odnose, koji su poslije omogućili uspješno rezultate od g. 1848, On je nastojao sprijateljiti Srbiju s Austrijom, da tako nadje proti Madžarima saveznike.

Što je u ono vrijeme knez Metternih mislio o Gaju, vidi se odatle, što mu je za njegovo djelo „D o g o d o v š t i n a v e l i k e I l i r i j e" podijelio 27. siječnja 1846. u Beču bezuvjetno „imprimatur" — dakle u ono vrijeme, kad je ilirsko ime od strane ugarske vlade prokleto bilo.

„Dogodovština Velike Ilirije" koja se u rukopisu nalazi u kr. sveuč. biblioteki nije nikad izašla tiskom za to su mnogi — medju tima J. Ignatijević Tkalac — u opće i dvojili, da li je Gaj i retka te povjesti napisao.

Mislili su, da se on samo s njom hvali, da zaslijepi oči raznim ljudima. Medjutim tome nije tako. Gaj je u istinu napisao je to svoje djelo unatoč tome, što nije baš imao ništa vremena za književni, nekmo li tako teški i naporni povjesni rad.

U velikom foliju i u dva odebela sveska se nalazi ta p o v i j e s t.

Ovo djelo dakako da nepodnosi stroge znanstvene kritike, al tome se trebamo čuditi, Gaj ne samo da je bio posve žurnalističkim političkim, agitatorskim radom zapremljen, već on niti nije mogao u onoj nestašici vrela takovo veliko djelo izvesti.

To što sam rekao o samoj povjesti vrijedi i o ostalim njegovim historijskim spisima, što ih je zabilježio njegov sin Velimir u svojoj „Knjižnici Gajevoj" a od kojih se sada tek jedan dio nalazi u kr. sveuč. biblioteci u Zagrebu.

(Nastavit će se.)

[1]) Šulek P.: Lj. Gaj. (Obzor 1872. br. 92.)

[2]) Nar. Novine 1846. br. 4.

Lujzinska cesta.

Već se je u osamnaestom vijeku ozbiljno o tom mislilo, kako bi se prometnim pomagalima spojilo jadransko more sa nutarnjošću austro-ugarske monarkije, naročito sa južnom Ugarskom i Slavonijom. Do Karlovca pomogla je sama priroda, jer su do Karlovca i iz Karlovca dovažale raznovrsnu robu teretne ladje po Dunavu, Savi i Kupi. Ali teže je bilo od Karlovca do mora doći Stoga se je otpočelo gradnjama cesta. Najprije se je počelo graditi cestu K a r o l i n s k u (god. 1726.) od Karlovca do Kraljevice, dotično do Rijeke i Bakra. Ova je cesta duga 17 milja i vodi iz Karlovca preko Dubovca, Novoga grada (Crikvenoga sela) Bosiljeva, Vrbovskoga, Ravne gore, Staroga laza (najviši vrh 260—8), Mrkopalja, Sungera, Fužina, Zlobina, Meje i Bakra do Rijeke. Gradnja ove ceste ne pokazuje nikakve tehničke vještine, jer imade premnogo naglih strmina, radi česa nije nikada prikladna bila za veći promet, već se je roba većinom na konjima i mulama prenosila. Ovakav se je način prometa zvao turmarenjem, a ljudi, koji su na ovaki način promet tjerali, zvali su se turmari. Vlada je dala medjutim g. 1759. urediti rijeke Savu, Dravu i Kupu i mislilo se već onda, ne bi li se kako spojila Kupa sa morem. Ove je rijeke pregledao kr. savjetnik Rab sa sucem zagrebačke županije Josipom Špišićem i inžinirom Stipanovićem i izradio posebnu osnovu. Rabovu osnovu kušao je kasnije (god. 1768.) provesti nadstojnik gradjevina u Trstu Fremont, koji je imao u tu svrhu svoga posebnoga inžinira u Karlovcu. Medjutim uvjerio se Fremont, da bi izvedenje ove osnove stajalo silnih novaca, stoga je napustio tu osnovu i cijelo poduzeće.

Budući da nije Karolinska cesta zadovoljavala prometnim zahtjevima, a napustila se posvema Rabova osnova o spojenju Kupe sa morem, pokušalo se je gradnjom nove ceste tako zvane Josipove ceste od Karlovca do Senja. Ova se je cesta gradila od god. 1770.—1779. Nadzirao je gradnju major Struppi, a stajala je u ono vrijeme 388.000 forinti.

Nu ni ova cesta nije zadovoljavala, stoga se povrati opet bačko brodarsko i trgovačko društvo, kojega je bio članom i poznati Karlovčanin, zagrebački biskup i hrvatski rodoljub Maksimilijan Vrhovac, na Rabovu osnovu. Na toj se je osnovi iznova radilo najviše g. 1798. Ovo društvo namisli učiniti rijeku Kupu brodivom do sela Broda na Kupi. Da se obidje slap kod Ozlja, namislilo se je kod Mahična zakrenuti rijekom Dobrom do povrh Stativa, a odanle učiniti prorov (tunel) do Ladešić drage, koji bi spajao Kupu sa Dobrom. Taj bi prorov stajao u ono vrijeme prema osnovi 1,650.000 forinti. Od Broda do mora (do Rijeke) namislilo se sagraditi novu cestu, kojom bi se izvažala roba doprem-ljena po Kupi iz Broda do mora.

Ali doskora se je pokazalo, da je ta osnova nepraktična, a uz to još vrlo skupa. Članovi pomenutoga društva, baveći se osnovom ovoga pothvata, izgubili su oko pol milijuna forinti. Sada se opet ozbiljno stade raditi o gradnji nove ceste, i to od Karlovca do Rijeke. O gradnji te ceste najviše se staraju dva Hrvata, biskup Maksimilijan Vrhovac i general barun Filip Vukasović. Gradnjom ceste otpočelo se g. 1804., i to od Rijeke prema Karlovcu, a rukovodio je cijelu gradnju sam general Vukasović. Cesta je gradjena upravo umjetnički, osobito onaj dio od Rijeke do Lokava, gdje su najveći usponi i nizbrdice. Kao dijete i gimnazijalac slušao sam od tadanjih staraca mnogo pričati o gradnji ove ceste. Do god. 1809. bila je cesta gotova do Netretića, dočim je ostala negotovljena od Netretića do Karlovca (15 kilometara). U to potpade Hrvatska do Save pod Francuze, a general Vukasović poginu u bici kod Wagrama. Napoleon naloži, da se cesta dovrši i prozva je po

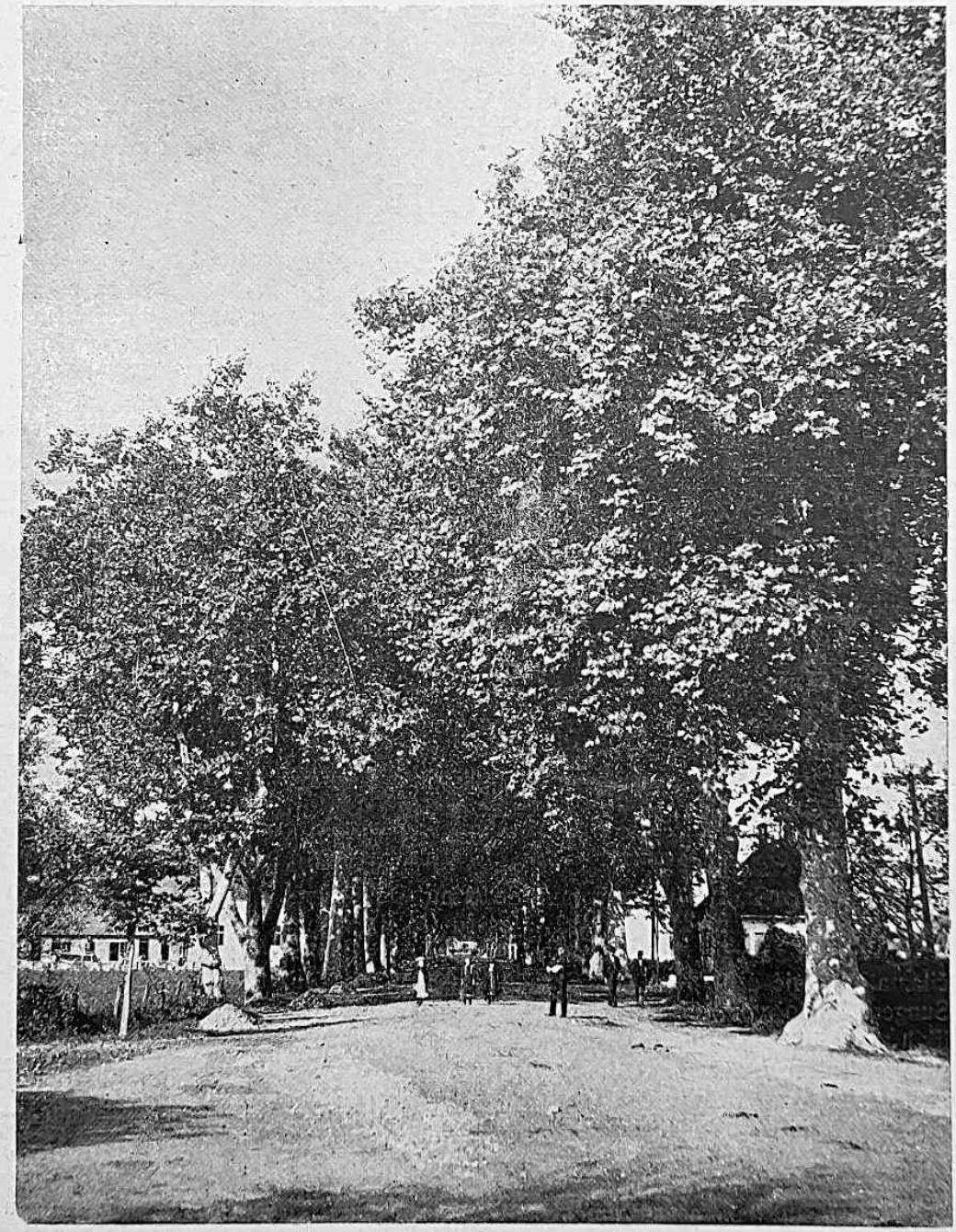

Početak Lujzinske ceste u Karlovcu.

svojoj drugoj supruzi „Lujzinskom cestom". I tako je bila ova cesta doskora gotova. Cesta je dugačka 18 milja a široka 26 stopa, prolazi najljepšim krajevima u čitavoj našoj domovini, od Karlovca preko Stativa, Netretića, Prilišća, Vukove gorice, Severina, Vrbovskoga, Moravica, Dobre, Skrada, Zalesine, Delnica, Sopača, Lokava, Mrzle vodice, Jelenja, Kamenjaka, Grobničkoga polja, Sobola, Čavala, Svilna, Orehovice do Rijeke. Upravo čarobni vidici se pružaju putniku svaki čas. Pogled sa Kamenjaka na Grobničko polje toli je čaroban i divan i strašan, da je teško slična naći. Nije stoga čudo, da su ga naši pjesnici (Dimitrija Demeter i Antun Kazali) u svojim pjesmama proslavili. Ne zaostaje za ovim pogledom ni onaj sa Ravnoga podolja prema Mrzloj vodici. Najviši je vrh na Lujzinskoj cesti Ravno podolje povrh Mrzle vodice 2936¾ stopa nad morskom površinom.

Lujzinska je cesta bila najveća blagodat za narod onoga kraja, kuda je prolazila. Njom je okrenula sva trgovina iz Karlovca na more, a u Karlovac se dovažala roba iz Ugarske, Slavonije, Hrvatske i Bosne. Narod uz nju je obogatio. Nanizala se uz nju nova sela i kuće. Selo Prilišće, Vukova gorica, Vrbovsko, Moravica, Skrad, Delnice, Lokve, Mrzla vodica, Lepenice, Sobole i Čavle podigoše se u nekoliko godina do velikih sela (trgovišta).

Poslije Napoleonovih vremena postade Lujzinska cesta vlasništvo dioničarskoga društva, u kojem bijahu članovi knezovi Lichtenstein, Dietrichstein, Esterhazy, te grofovi Erdödi, Harrach i Bathyani. Društvo je imalo svoga predsjednika, posljednji je bio (god. 1876.) grof Harrach, svoga centralnoga ravnatelja u Beču, posljednji je bio Ivan Kalandra (umro proljetos u 84. godini života). Centralni ravnatelj imao je dva puta u godini nadzirati cijelu upravu ceste u Hrvatskoj i rješavao je kao posljednja inštancija sve podneske činovnika ove ceste. U Karlovcu je bio namješten lokalni (mjesni) nadzornik, posljednji je bio Antun Poglies, a posljednjih mjeseci Rumpler (1876.). Lokalno nadzorništvo bilo je smješteno u društvenoj zgradi, u današnjoj zgradi karlovačke štedionice. Pored lokalnoga nadzornika bio je redovno u Karlovcu namješten računovodja, posljednji je bio pomenuti Rumpler, jedan inžinirski pristav, posljednji je bio Alois Bachmann i jedan oficijal, posljednji je bio Salamon. Lokalni nadzornik imao je pregledati svaki mjesec upravu cijele ceste i rješavao je kao prva inštancija sve podneske činovništva ove ceste. Računovodja pregledavao je i odobravao je kao prva inštancija (konačno odobravala je centralna direkcija u Beču) sve račune o troškovima i dohocima ceste. U Bakru (Hundsbergu), prije u Škrbutnjaku, a posljednje vrijeme na Rijeci, a zatim u Lokvama, Moravicama (Dobri) i u Modrušpotoku bili su namješteni inžiniri, dotično inžinirski pristavi, koji su svaki sa svojim distriktom upravljali. Posljednji inžinir na Rijeci bio je Petar Strohal, a inžinirski pristavi bili Vaclav Vocilka, Peternek i Viroubal.

Dohoci ceste dolažahu od malta ili harmica. Malta bijaše pet glavnih, i to u Stativama, Severinu, Delnicama, Orehovici (za riječku cestu) i u Sv. Josipu (Meji) za bakarsku cestu, pa više manjih, kao u Vukovoj gorici, Močilama, Vučinić selu, Kupjaku, Skradu, Zalesini, Sopaču, Sungeru, Maloj vodi, Osoju, Jelenju i Kamenjaku. Kod velikih malta bili su namješteni činovnici, a manje malte davalo je društvo u zakup.

Osim toga imalo je društvo i svojih kuća i posjeda uz cestu, tako u Karlovcu, Borlu, Stativama, Netretiću, Modrušpotoku. Vukovoj gorici, Severinu, Delnicama, Sopaču, Maloj vodi, Mrzloj vodici, Osoju, Jelenju, Škrbutnjaku, Kamenjaku, Zagradišću, Orehovici, Hundsbergu (kraj Bakra) i komad zemljišta na Sušaku. U tim kućama bili su stanovi činovnika ili malte ili gostione, koje je davalo društvo u zakup i koja su bila podjedno konačište za putnike. Osobito su na glasu bile gostione (konačišta) u Kamenjaku, Jelenju, Mrzloj vodici, Skradu, Vukovoj gorici i Netretiću.

Pod nadzorom svakoga inžinira, dotično inžinirskoga pristava, bilo je 9—10 cestara, koji su imali brigu i paska svaki po prilici na pol milje ceste. Inžiniri, dotično inžinirski pristavi, imali su provadjati svakovrsne gradnje, koje su spadale u njihov distrikt, osobito mostove, zgrade itd. Najveće je ovakovo djelo Lujzinske ceste vodovod i ogromna cisterna na Kamenjaku, gdje se prije u ljetno doba nije moglo ni za lijek vode dobiti.

Naknadno je sagradjen posebni trak Lujzinske ceste od Jelenja do Bakra nešto preko 2 milje, koji je širok od Bakra do nešto povrh Meje (12 numera ili ¾ milje) kao i ostala Lujzinska cesta, a od Meje do Jelenja uži. I na ovom traku Lujzinske ceste podigla su se sela kao Meja, Koritnjak i Ostrovice. Za grad Bakar bio je ovaj trak Lujzinske ceste velika blagodat. Sjećam se, da sam kao dijete i mali gimnazijalac vidjao u bakarskoj luci punu luku različitih brodova, koji su odvažali iz Bakra u Italiju i Francusku drvenu produkciju, koja je dolazila iz Hrvatske i Slavonije. Nu to blagostanje u Bakru nije dugo potrajalo, jer je Rijeka već prije gradnje karlovačko-riječke pruge navrnula k sebi svu ovu trgovinu.

Poput ovoga bakarskoga traka sagradilo je naknadno društvo Lujzinske ceste radi bolje trgovine još nekoliko takovih trakova, kojima je spojilo Lujzinsku cestu sa drugim cestama ili sa nekim mjestima. Tako je izgradjen trag od Netretića do ispod Modrušpotoka, kojim je trakom ceste spojena Lujzinska cesta sa starom cestom, koja je vodila preko Metlike i Novoga mjesta u Ljubljanu, i time je navrnulo društvo Lujzinske ceste trgovinu iz Kranjske na svoju cestu. Nadalje takav je trak od Kupjaka do Ravne gore. Tim je trakom ceste spojilo društvo svoju cestu sa Karolinskom, dotično navrnulo trgovinu iz sela Sušice i trgovišta Ravne gore na svoju cestu. Konačno takav je trak od Sungera do Sopača povrh Lokava. Tim je trakom ceste spojilo društvo Lujzinske ceste opet Karolinsku cestu sa svojom cestom, dotično navrnulo trgovinu iz trgovišta Mrkopolja i sela Sungera, a donekle i Fužina na svoju cestu, i time učinilo pristupačnima prometu velike šume, što no leže izmedju Ravne gore, Mrkopolja, Delnica i Lokava, ter šume na Bijeloj Lasici.

Preko šezdeset godina bio je na Lujzinskoj cesti taki promet, kaki za cijelo nije bio nikada na nijednoj cesti u austro-ugarskoj monarkiji. Kola za kolima idjahu, a na maltama vidjao sam često po dvije stotine i više kola, koja su čekala da plate maltarinu. Sve gostione uz Lujzinsku cestu uvijek su bile pune putnika i kirijaša. Bilo je i takovih trgovaca, koji su u Karlovcu nakupovali robu, koja je ondje bila jevtina, kao melju, žito, povrće itd., te to na kolima vozili prema Rijeci i do Rijeke sve poprodali, a ondje opet nakupovali robe, koja je bila ondje jevtina, kao cukar, kavu, južno voće, robu itd., te to na kolima vozili prema Karlovcu i do Karlovca sve poprodali. Takvi su trgovci putovali redovno po jedanput iz Karlovca na Rijeku i natrag svakoga tjedna. Oni su imali uz cestu u raznim selima svoje stalne mušterije.[1])

Još je jedna zasluga društva Lujzinske ceste, a ta je, da je ono pazilo, kako i kake se kuće grade uz Lujzinsku cestu. Kuće smjele su se graditi u stanovitoj udaljenosti od ceste i u stanovitom redu. Tako su nastala

[1]) Na Lujzinsku cestu može se primijeniti za ono vrijeme posvema ona rečenica, što se je kazivala za Ugarsku: Extra viam Ludviceam non est vita, et si est, non est lta.

uredjena sela, osobito mi je istaknuti sela Prilišće, Vukovu goricu, Glavicu, Skrad, Zalesinu, Lokve, Mrzlu vodicu, Lepenice, Sobole i Čavle, koja tako nastadoše posve liejepa sela.

Na ljepotu i ukus je ovo društvo mnogo pazilo. Ono je dalo posaditi i nekoliko drvoreda uz cestu. Najljepši su drvoredi onaj kraj Karlovca u Dubovcu na početku Lujzinske ceste, koji se vidi na našoj slici, i onaj na Grobničkom polju, dugačak nekoliko kilometara. U drvoredu od Karlovca do Dubovca same su platane, neke već do 100 godina stare, a u drvoredu na Grobničkom polju su jablani i tako zvani jaganjci. Drvored na Grobničkom polju štiti putnika ljeti od velike žege,a zimi od jake bure. Protiv bure u Primorju dalo je društvo Lujzinske ceste podići jake obranbene zidine, kao u Škrbutnjaku, Kamenjaku i na Meji. Od Rijeke do Karlovca bile su uz cestu jake zidane ograde tako zvani parapeti. Uzdržavanje ovih stajalo je društvo silnih novaca. Stoga su ih zemaljske oblasti počele u novije vrijeme napuštati i zamjenjivati tako zvanim kolobranima, koji ni iz daleka ne nadoknadjuju starih parapeta. Ali kako je danas promet na Lujzinskoj cesti posve neznatan, ipak za današnje prilike zadovoljavaju.

Dok je Lujzinska cesta bila u svojem cvijetu, silno se je obogatio i grad Karlovac. Karlovac je bio stovarište robe, koja je dolazila za more iz Ugarske, Slavonije, Hrvatske i Bosne. Rijeka Kupa bila je uvijek puna teretnih ladja, tako da je čovjek u svako doba mogao od jedne obale Kupe prijeći na drugu po ladjama, koje su stajale jedna tik druge. Od Karlovca (gdje danas prolazi Karlovcem željeznička pruga) pa sve do Dubovca (do današnje pivovare) bio je s jedne i druge strane ceste naslagan silni lijes i raznovrsna drvena produkcija. Da nije Karlovac bio vojnička tvrdjava, uz koju se nijesu smjele graditi stalne zidane kuće, postao bi bio u vrijeme, dok je Lujzinska cesta cvala, Karlovac prvi grad u Hrvatskoj i Slavoniji, tako ostade Karlovac uza sve one vrlo povoljne uvjete samo maleni provincijalni gradić, tek neke porodice, kao Ciottina, Türkova, Turkovićeva, Banjaninova, Barakova i Vranyczanijeva stekle su si dakako svojim razborom i svojim marom veliki imetak. Čuditi se moramo, da je tih porodica, koje su se obogatile, samo tako malo. Dakako većina je ljudi mislila, da će onakovo blagostanje u Karlovcu uvijek potrajati, pa nije pričuvala u onim sretnim danima bijele novce za crne dane.

Kada su se stale graditi u 19. vijeku željeznice po austro-ugarskoj monarkiji, spojilo je društvo Južnih željeznica najprije grad Karlovac željeznicom sa Zagrebom i prometu otvorilo god. 1863. prugu Zagreb-Karlovac. To je bio prvi udarac blagostanju i sreći grada Karlovca. Taj je udarac iznenadio i osupnuo grad Karlovac, ali budući da je ipak ostao promet i trgovina u Karlovcu, ako i u manjoj mjeri, prilagodiše mu se Karlovčani.

Nu crni se oblaci počeše nadvijati nad srećom i blagostanjem grada Karlovca istom, kada se je počela god. 1868. graditi željeznička pruga od Karlovca do Rijeke. Ta je pruga bila dovršena god. 1873. i predana prometu 1. listopada 1873. Sada je nastala prava katastrofa po Karlovac i njegovu trgovinu. Sva roba, koja se je u Karlovcu pretovarivala preko šezdeset godina, projurila je samo u željezničkim vlakovima mimo Karlovca. Karlovčani ostali su bez posla, a i bez zasluzbe, a naučeni su bili na udoban i dobar život. Neko vrijeme dalo se je živjeti od staroga sala, ali ipak trebalo je potražiti nova vrela prihodu. Tjedni i godišnji sajmovi, koji su još i danas jaki u Karlovcu, čini se, da su ipak nedostatni prihod za namirenje svagdanjih makar i umjerenih potreba i zahtjeva.

Sa Karlovcem trgnuše u nazadak i druga mjesta, koja su se podigla uz Lujzinsku cestu. To je tamošnji narod vrlo dobro osjetio, al nije klonuo duhom, već je stao putovati na zaradu u Ameriku, i to baš taj narod uz Lujzinsku cestu prvi iz Hrvatske i Slavonije (već koncem sedamdeset godina 19. vijeka), a za njim se je poveo i naš narod iz drugih krajeva. Lujzinska je cesta opustjela, a s njom su opustjeli i krajevi uz Lujzinsku cestu. Sve, što je zdravije i jače bilo, otputovalo je u Ameriku. Danas nema kuće uz Lujzinsku cestu, iz koje ne bi bio bar jedan član u Americi. Neka su sela gotovo nestala. Bio sam prije nekoliko godina u Lepenicama, bilo je to milovidno selo sa lijepim kućama i uredjenim vrtovima, seljačkim gostionicama prije četrdeset godina, a prije par godina, kada sam ga opet ugledao, ležalo je gotovo u razvalinama bez stanovništva, bez vrtova, bez gostionica, a mjesto kuća bile su gomile kamenja. Ali nijesu Lepenice jedine, koje je takva sudbina snašla. Ima takovih mjesta više. Čovjek, kada se danas proveze Lujzinskom cestom od Karlovca do Rijeke, svaki čas uoči po koju razvaljenu kuću kao spomenik stare ondješnje slave.

Kada je bila željeznička pruga od Karlovca do Rijeke god. 1873. prometu otvorena, nastojalo je društvo Lujzinske ceste na svaki način, da se riješi ove ceste, osobito kada je moralo na intervenciju zemaljskih oblasti u zimi od godine 1875. na 1876. silne troškove namiriti oko prokapanja snijega u Osoju i Lepenicama, a promet bio posve neznatan. Svoje je činovništvo raspustilo u jeseni god. 1876. i poprodalo sve svoje kuće i posjede upravo u bescjenu. Definitivno je preuzeo u svoje ruke ovu cestu zemaljski erar god. 1881., pošto ju je društvo povjerenstveno predalo. U povjerenstvu bili su od strane društva Lujzinske ceste centralni direktor Ivan Kalandra i moj pokojni otac inžinir Petar Strohal, od strane zemaljske vlade nadinžinir Ljudevit Eisenhuth, a od strane zajedničke ugarsko-hrvatske vlade jedan kr. nadsavjetnik i inžinir Majer. Predaja je trajala nekoliko dana. Konačni predajni zapisnik sastavljao se je na Rijeci u svratištu Europi. Ja sam onda bio gimn. profesor na Rijeci,, te sam preko svoga oca i centralnoga ravnatelja Kalandre došao u uži saobraćaj sa rečenim povjerenstvom i nekoliko ugodnih večeri sproveo u društvu ovoga povjerenstva.

Danas je promet na Lujzinskoj cesti posve neznatan, nešto je jači izmedju Kranjske i Karlovca i izmedju Gorskoga kotara i Rijeke.

Jedan nacrt Lujzinske ceste od Rijeke do Karlovca imadem od svoga oca, koji je on prije kakovih 50—60 godina lijepo izradio sa potanjim nacrtom pojedinih interesantnijih gradjevnih objekata. I danas još stranci, koji dodju na Rijeku, rado se prošeću iz Rijeke do Orehovice Lujzinskom cestom, da se nadive upravo kolosalnoj tehničkoj vještini, kojom je onaj dio Lujzinske ceste izveden već početkom 19. vijeka.

Grad Rijeka dobio je jedini, i to vrlo mnogo, od željezničke pruge. Poznam taj grad po prilici 50 godina, ali kaka razlika izmedju one Rijeke prije 50 godina i današnje. Oko god. 1840. imala je Rijeka oko 8.400 stanovnika, a Karlovac oko 5.700 stanovnika, dakle imala je Rijeka po prilici 2.700 stanovnika više no Karlovac. Danas imade Rijeka po prilici 45.000 stanovnika, a Karlovac, ne računajući sela občine Karlovca, po prilici oko 6000 stanovnika. Prema tomu je Rijeka napredovala u posljednjih 70 godina najmanje za 35.000 stanovnika, a

*

Karlovac ostao je po prilici isti brojem stanovništva, kaki je i bio prije 70 godina, samo tom razlikom,, da je onda bio u vrlo povoljnim prilikama, a danas u nepovoljnim. Osim toga postala je Rijeka moderni, svjetski grad sa prekrasnom lukom. Dakako da su u Rijeku uložili i Madžari silne novce, što je u veliko podiglo Rijeku, a u Karlovac a ma baš nitko ništa, premda prirodni položaj toga grada jest kao stvoren za tvornice. Kolika silna voda ondje badava prolazi. Kraj Karlovca stiču se četiri rijeke Kupa, Korana, Dobra i Mrežnica, a nijedna se dosele nije upotrijebila u industrijalne svrhe, — z a i s t a m r t v i k a p i t a l i.

R. Strohal.

Na razvalinama sreće.

Milutin Mayer.

Povjest jednoga učitelja.

Zadnji, skladni zvuci orgulja tiho su još podrhtavali uzduhom i gubili se lagano pod visokim svodovima starodrevne župske crkve. Popoldašnje ljetno sunce sjalo je jasno kroz visoke šiljaste prozore, koji su bili uslijed kiša, prašine i nevremena požutjeli, i padalo

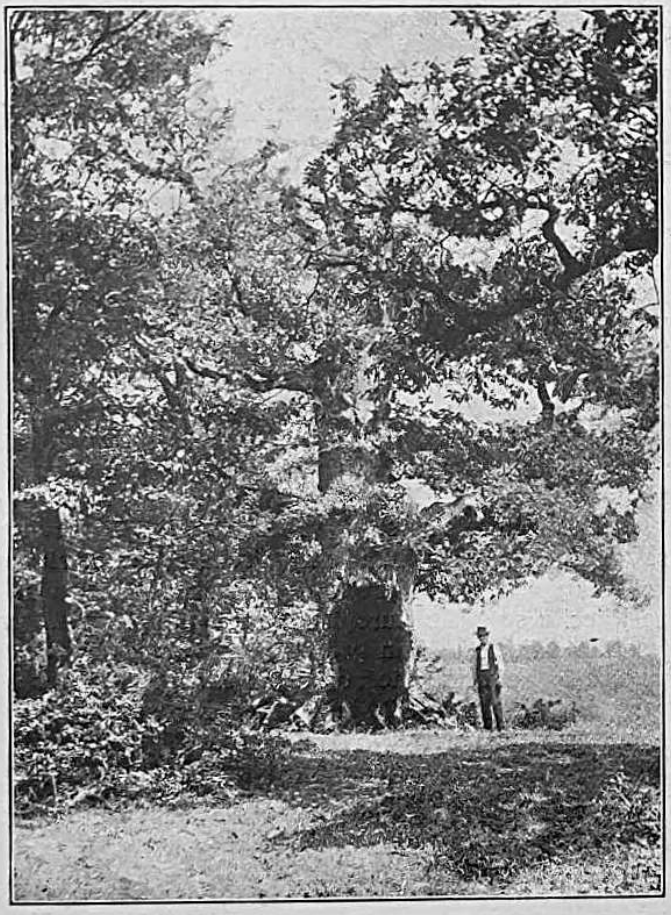

Turopolje: Potpaljeni hrast.

po pozlaćenim svetačkim kipovima i staromodnim svijećnacima, u kojima bijahu usadjene debele šarolike voštanice. Hramom božjim rasprostirao se ugodni miris tamjana, koji je u nejasnim, reći bi upravo nepomičnim blijedo-modrikastim kolutovima tajanstveno lebdio u visokim prostorima crkve, i gubio se lagano, nečujno, pod šiljastim gotskim svodovima stare crkve...

Upravo je minula večernjica. Nekoliko pobožnih kršćanskih duša, koje su istoj prisustvovale tihano je obizilo oko starih drvenih žrtvenika i šaputalo kratke molitvice pomiješane s dubokim uzdasima...

Seoski učitelj Ivan Petrović, koji je obavljao i orguljašku službu, silazio je sa kora trošnim drvenim stepenicama i na izlazu iz crkve umočio prste svoje desnice u kamenitu škropilnicu, u kojoj se nalazila blagoslovena voda, prekrstio se, i oborene glave, nekuda sasvijem tužan i zamišljen ispao iz crkve. Pred crkvom, upravo na izlazu iz cintora, čekao ga župnik, čovjek još u mlagjim godinama. Oni se pozdraviše i izrukovaše.

— Kako je Vladimiru? — upita ga odmah župnik.

— Ah, molim te, ne pitaj! — odvrati Petrović vrlo tužno.

— Što je za Boga? Zar mu je tako zlo?...

— Zlo, zlo, dragi župniče. Od preksinoć, kako si bio kod mene okrenula mu bolest na gore. Imao je jaku vrućicu, te je sirotan vas gorio u obrazima. Ja se sve bojim da će podleći... O, moj dobri Bože, zar ću još i to dočekati!... Strepim pri pomisli, da bi ga mogao izgubiti. Samo to ne!

— Ne zdvajaj dragi Ivane, — uze ga sažalno tješiti župnik. — Dječica mogu pretrpjeti mnogo toga.

— Da, da, — reče Petrović. — Ali moj Vladica je i onako već od naravi slab i vrlo nježna tjelesna ustroja, a bolest je odviše žestoka. Ta vidio si i sam prekjučer, kako je u ovo tri, četiri dana, silno propao. Ja nemam nade!... Ja se sve bojim...

Glas mu je uzrujano podrhtavao i nekuda izlazio slično kao na plač.

Župnik zaokrenuo spram svoga stana i oprostio se s Petrovićem, koji je žurno koracao k školi, da samo čim prije uzmogne opet sjesti uz krevet svoga bolesnog jedinca.

Župnik je prije nego je ušao u kuću, popostao časak na kamenitim stepenicama pred kućnim vratima, sažalno gledao za zdvojnim učiteljem i samilosno, iskreno prošaptao:

— Siromah!...

A Petrović, čim je ušao u školski hodnik, lagano na prstima, ušao je u svoj stan. Nastojao je, da svojim štropotom ne bi uznemirio bolesnoga sinčića. Svoj plahi, bolni pogled, upirao je spram kreveta, koji je bio smješten u desnom kutu sobe, u kojoj je vladala ugodna hladovina uslijed spuštenih rebrenica. Miris raznih ljekarija, koje su stojale na omalenom stoliću pokraj bolesnikova kreveta širio se po sobi. Petrović se tihano, reć bi nečujno, spustio na stolicu pokraj kreveta i zabrinuto gledao u svoje drago dijete. Mali je bolesnik ipak čuo dolazak očev, okrenuo mučno bolnu ražarenu glavicu i pogledao milo, pouzdano, svojim lijepim crnim očima oca si... U tom pogledu počivala je neka nada, neko vruće pouzdanje bolesnoga djeteta u zabrinutog oca... Bolesni sinčić, kano da je svojim milim pogledom stavljao svu svoju nadu za svoje ozdravljenje u oca si. Zabrinuti otac razumio je taj pouzdani pogled, ustao se lagano sa stolice i svoju ruku drščući je prevukao preko zažarenoga glatkog čela svoga bolnoga sinčića, da se uvjeri e dali je bolest išto popustila. A onda se sagnuo do sina i poljubio ga u lijepo čelo, a pri tom mu prosuzilo oko. U taj trenutak osjetio je u svomu bijednom srcu veliku bol i tugu, takvu tugu kakova snalazi samo ljubećega i zabrinutog roditelja. Siromašni je učitelj sa strahom po-

mišljao u taj čas na možda blizu smrt svoga ljubljenog jedinca... Groza ga hvatala s te pomisli, a ledeni znoj probijao mu visoko čelo... A ljubljeno dijete izvuklo je ispod pokrivača svoju malu nježnu ručicu i njome se dotaklo lagano očeve desnice, kojom se podupro o njegovo uzglavlje... Petrović je osjetio neobičnu vrućinu sinovljeve ručice i njezin lahki drhtaj...

— Tato, — javi se sinčić slabim glasom.

— Što je zlato? — upita milo otac.

— Jako sam žedan... Daj mi piti!...

Petrović se uspravi, segnu rukom za čašom, u kojoj je bilo još nešto limunade i pruži ju djetetu...

Mališ grčevito prinese čašu k ustima i uze pohlepno piti... U sobi je vladao mir. Negdje na stropu brundalo je i zujalo nekoliko dosadnih muha... Petrović je nijemo gledao u dijete, kako naglo ispija slatki napitak...

— Dosta je srce, — reče on, kako je vidio, da je dijete bilo već prilično ispilo. — Ostavi nešto i za poslije, jer bi to bilo previše na jedanput.

Mališ je poslušno odmaknuo čašu s usana i pružio ju natrag ocu.

Petrović si zatim privukao stolicu više gore k uzglavlju, spustio se i opet na nju, i sagnuo se gornjim dijelom tijela nad sinovljev krevet...

I opet je nastao mir, koga je prekidalo samo teško disanje maloga bolesnika, koji je još svudilj držao svoju ručicu u očevoj. Samo katkada i to na časak. zaklapao bi mališ blijede i upale umorne vjegje, dok se nakon duljega vremena nije ipak spustio lakokrili sanak na njega i uzeo ga milo i tihano uspavavati...

Petrović je još sveudilj nepomično gledao u svoje drago bolesno dijete, koje mu se ovako mirno i zatvorenim očicama pričinjalo poput kakovoga nevinoga nadzemaljskog bića, poput lijepoga angjelka... I kada je vidjeo, da mu je dijete usnulo, položio je lagano njegovu vruću ručicu na pokrivač i sasvijem tiho, na prstima, odšuljao se u drugu sobu...

Satrven i zdvojan legao se na široki staromodni kanapé, i uzeo čitati neku knjigu, koja je bila na njegovomu pisaćem stolu, samo da si prikrati vrijeme. Listao je nervozno amo tamo i tražio koje zgodno poglavlje. Čitao je i čitao po pet puta jedno te isto mjesto, ali i opet nije znao, što je čitao. I kada je uzeo i opet ponovno čitati, bilo mu ono isto sve tako novo, kao da i nije toga još nikada čitao. Bio je odviše uzrujan i zabrinut zaradi sinovljeve boljetice, pa se nije osjećao sabranim, da uzmogne upamtiti ono, što je malo prije čitao. Misli njegove neuredno se križale glavom, koja je bila puna briga za bolesno dijete... I kada je vidjelo, da mu je uzaludno svako čitanje, okanio ga se, i s nekom zlovoljom i dosadom položio knjigu pokraj sebe na kanape. Zatim se zagledao u strop sobe i na časak mirno promatrao fantastične oblike raznih uresa i rozeta, kojima bijaše ruka nekoga njemu nepoznatog slikara soba iskitila isti. A onda nakon duljega gledanja u jedno te isto mjesto, a nešto i od prošle ne prospavane noći počele mu se sklapati umorne vjegje. On je zatvarao oči, jer je bio željan okrepnoga sna, barma na kratko vrijeme. Sada je najljepša zgoda, kada mu i sinčić spava. Čekala ga i onako opet slijedeća noć, koju mu je bilo probdjeti pokraj bolesnoga djeteta. Ali sve uzalud!... I umor, i trudne vjegje i kao slomljeno tijelo, on ipak nije mogao da zaspi. Samo što bi na časak zaklopio oči, neka nagla uzrujanost projurila mu cijelim tijelom, i on se upravo uplašen trgnuo

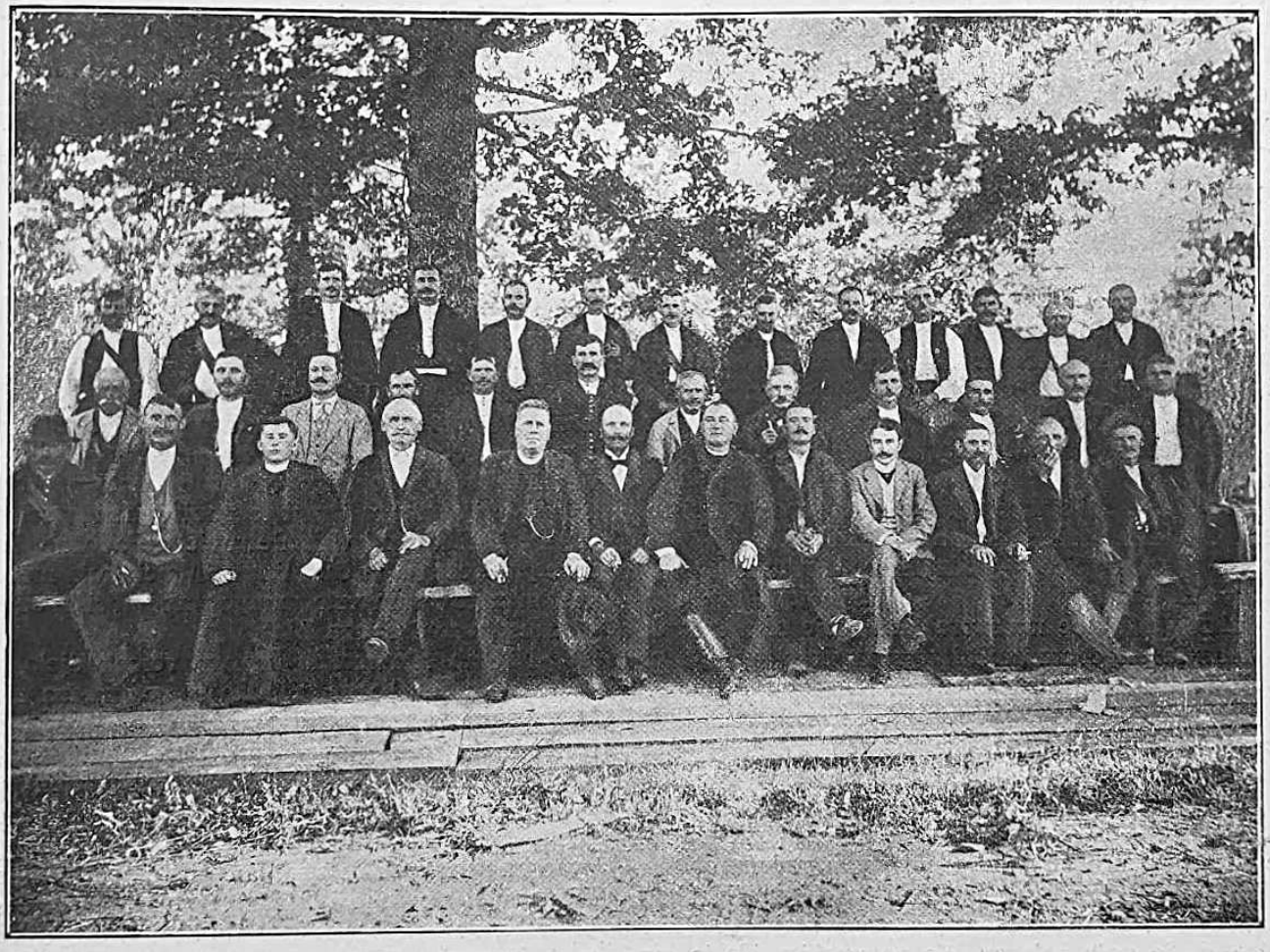

Turopolje: „Žirna komešija“.

iz svoga kratkog drijemeža i skočio sa kanapea... Neprestano mu se pričinjalo uslijed uzrujanosti živaca kao da ga zove njegov Vladimir... I srce mu počelo jače kucati, tako, da je dobro čuo svaki njegov jaki udarac, koji je upravo htio da mu probije i onako već dulje vremena bolne grudi. Petrović je naime već koje dvije godine osjećao neku promjenu u svoj unutrašnjosti. Kao neki veliki teret pritiskivala mu neka bol, neka tjeskoba grudi... Osobito je osjećao u zimi pojačanje svoje boli, kada je u smradnomu školskomu uzduhu znao probavljati s dana u dan. Teško isparivanje mokre obuće i vlažnih kaputa sjedalo mu na prsa i dušilo ga tako, da je više puta kroz dan znao vrlo žestoko prokašljati. A svakom takom zgodom znao bi se grčevito i čvrsto uhvatiti za prsa i desnicom se poduprti o svoj stol ili o koju obližnju klupu, dokle ga ne bi minuo mučni suhi kašalj. Poslije toga disao je vrlo teško i isprekidano, na mahove... Od muke bi pocrvenio u licem a na čelu mu nabrekla žila. Doduše, u početku nije Petrović stavljao na taj kašalj nikakove veće važnosti i uzimao ga samo kao prehladu, kojoj je čovjek obično podvržen u zimi. Tek nakon dobre godine dana, kada je osjetio, da se bol sve više povećava, počeo se on toga suhoga kašljanja i bojati; a neka gorka, teška sumnja, uvlačila mu se u dušu... On je siromah stao sa ne malim strahom pomišljati na sušicu, tu nesretnu i zlokobnu bolest mnogoga učitelja. Bol, koju je osjećao, nije htio nikomu da povjeri, niti svojoj skrbnoj majčici, jer je bio već unaprijed uvjeren, da bi ju to moglo silno rastužiti. Istina, da ga je ona znala zabrinuto ispod oka promatrati, kada je zakašljao. Njezinomu skrbnomu majčinom oku nije se dalo sakriti niti zatajiti ono Petrovićevo teško i isprekidano disanje, koje se uvijek pojavilo nakon mučnoga kašljanja... I ona bi znala tada zabrinuto doći do sina i pitati ga:

— To ti je dragi sinko? To nije dobar znak! Ti si bolestan?...

— Ne, ne majčice! — odvratio bi on utješljivo. — što vam ne pada samo na um!... Ta to je obično prolazni kašalj... Bit će mala prehlada, koje sam se valjda zadobavio prigodom proshi zornica. Zato nemajte nikakovih briga... Ja sam inače zdrav...

Petrović je doduše govorio spram majke utješljivo, ali je ipak u sebi osjećao neki tajanstveni strah pred možebiti dugom i teškom bolešću... Ali kada je osvanulo drago proljeće, kada se velika priroda zaodjela bujnom zeleni, ona bi popustila i Petrovićeva bolest, i on bi se u čistomu proljetnomu ladanjskomu uzduhu osjećao kao pomlagjen i preporogjen. Teškoga bi kašlja skoro ponestalo i on bi sav veseo znao reći majci: „Vidite majčice, da je vaša bojazan bila netemeljita. Ta ja sam Bogu hvala posvema zdrav!“... — A dobra bi majka skrbnim, pitajućim okom pogledala u jedinca sina, kao da istražuje na crtama bljedolikoga mu lica da li govori istinu, i ne taji li hotimice voju unutarnju bol — — —

Ali od minuloga Uskrsa nije više mogao da zataji da boluje na sušici, jer je u većoj mjeri počeo izbacivati i krv.

Pa i sada kako je ležao na kanapeu zgrabio ga i opet kašalj, komu se nije mogao oteti. U zabrinutosti, da si ne probudi spavajuće dijete, pritisnuo je svom silom bijeli džepni rubac na usta na komu se i opet pokazaše tamno-krvave mrlje... Petrović, kada ih spazi na bijelom rupcu, zadrhta i teško uzdahnu...

— Nema više spasa, — reče samu sebi, kada je metao rubac u džep. — Blizu je i moj konac!...

Onda se opet uzeo tihano šetati sobom. Katkada bi popostao na sobnim vratima, da se uvjeri, dali mu dijete jošte spava; a onda se opet okrenuo u drugu sobu. I opet bi sjeo na kanape, a glavu podbočio o desnicu, koja je podupro o naslon kanapea, pa uronio u svakojake misli, koje mu se križale glavom. Osjećao je, da mu godi taj popoldašnji mir... On je znao ovako u mislima probaviti više puta po cijele satove. Svakom takovom zgodom minula bi ispred njegovoga duševnog oka cijela njegova prošlost, koja je bila ispunjena i sretnim časovima, za koje bijaše u dnu duše čvrsto uvjeren, da se ne će povratiti valjda nikada više!... A na tu pomisao pojavile bi se oko njegovih ustijuh gorke, jetke i bolne crte, u kojima se jasno održavao njegov udes ..

Medjutim, dok se on bavio opet svojim mislima, probudio se mali Vladimir iz okrepnoga sna u kom je sproveo dobar sat. Petroviću se pričinilo, da je vručica jenjala i on je s tračkom neke nade i radosti gledao u svoje drago dijete.

U to je ušla u sobu Petrovićeva majka, koja je dosele otpočivala, i došla da izmijeni sina.

Petrović je pako uzeo šešir i štap, i zaputio se na kratku šetnju, da si malko u predvečernjemu uzduhu rashladi i razblaži nesnosnu bol, koju je osjećao cijelo popodne u glavi, uslijed uzrujanosti i prevelike ljetne sparine. Prije nego što je izišao iz sobe poljubio je sina.

— Kamo ćeš tata? — mališ će.

— Odmah ću doći drago dijete. Idem časak na šetnju.

— Samo se požuri tatice, — molio ga mali bolesnik.

— Hoću srce, — odvrati Petrović i izidje iz sobe.

II.

Van sela, kojih deset časaka hoda, stajala je malena zidana kapelica podignuta u čast Božjoj majci. Podigoše ju već davno (jer se niti najstariji ljudi u selu ne sjećahu kada) kao zagovor proti nekoj teškoj bolesti, koja je prije mnogo i mnogo godina harala selom u kojem je službovao Ivan Petrović. Pobožne kršćanske duše podigoše ju na čast Božjoj Majci. koja može svojim svetim zagovorom vrlo mnogo pripomoći bijednomu čavječanstvu kod svoga Sina.

Nije to bilo možda kakovo remek djelo graditeljske umjetnosti. To ne. Bila to samo malena zidana crkvica, sada već dosta zapuštena. U nju moglo stati kojih desetak ljudi. Spram te crkvice zaputio se Petrović na šetnju. Kada je došao do nje (kao uvijek) snimio je — kao dobar kršćanin — svoj šešir. I kao nehotice popostao je pred njom... Neki nutarnji tajanstveni glas zvao ga i nukao u to skromno božje prebivalište, u kom bijaše sve tako tiho i tajanstveno... Petrović se uspne preko dvijeh već raspuklih kamenitih stepenica i stupi u nju kroz poluotvorena i od sunca već raspukla i trošna vratašca, nekom posebnom pobožnošću i strohopočitanjem...

Malena crvena uljena svjetiljka, koja je visjela na zaprašenomu i paučinom prevučenomu modrom užetu sa stropa crkvice, i koja je gorjela slabim plamenom pred pocrnjelim kipom blažene Majke, rasprostirala je po njemu i po hrapavim zelenkastim zidovima svoje blago svijetlo...

Petrović je rado zalazio ovamo, u to skromno svetište i tražio od drugih ne vidjenu utjehu i pomoć u toploj skrušenoj molitvi... Pa i sada je pohrlio ovamo, da izmoli u najsvetije Majčice milost za ozdravljenje svoga jedinca, koji mu bijaše sva radost i sreća u teškim životnim danima. Lagano i ponizno spustio se na koljena pred malenim žrtvenikom i uzeo vruće, vruće moliti.. Teški, bolni uzdah vinuo se češće iz grudijuh ožalošćenoga Petrovića, i nekom tajanstvenom slabom jekom gubio se u tihom svetištu. Slabašno svjetlo malene ulje-

nice padalo je po njegovomu blijedolikom licu i suhim sklopljenim rukama. Suza mu se caklila u crnomu i lijepom oku... U toj suzi počivala je sva njegova ljubav, njegova skrb, ali i žalost i zabrinutost za drago njegovo dijete...

Tako je bio dulje vremena zadubljen u pobožnoj molitvi, a onda se napokon ustao i nekako utješen izišao iz crkvice, noseći u srcu čvrsto pouzdanje u dobru i najsvetiju Majku, koja se neće oglušiti njegovoj skromnoj molitvi....

III.

Grana obitelji Petrovića kojoj je pripadao i Ivan Petrović sezala je u davninu. Djedovi njegovi bili su imućni i ugledni posjednici koji su zapremali u prošlomu javnom životu ugledna mjesta. Otac Ivanov, Nikola Petrović, bio je uzgajan u kući svojih roditelja. Jer je bio jedinac praštalo mu se toga mnogo. Osobito majka, koja je neizmjerno ljubila Nikolu sakrivala je pred mužem mnoge sinovljeve nepodopštine. A jer mu se toga dosta prepuštalo na volju, nije ni čudo, da je i u kasnijim godinama svoga života bio svojeglav. Kao pravi gentleman ljubio je razne isprazne zabave i beskorisne športove, u kojima je trošio i rasipao djedovski trudom stečeni imutak. Nije bilo ni jedne glasovitije konjske utrke i slična tome, a da nebi Nikola Petrović prisustvovao. Budući se kretao ponajviše u „višjim" krugovima prisvojio si je njihove fine manire i unatoč tome, ma da i nije posjedovao grba niti bar peterotrake krune, bio je ipak susretan poštovanjem, osobito u krugu mladih materijalno propalih aristokrata, koji su „ visoko" cijenili Nikolu zbog njegovog zlata. A on je poznanstva i prijatelj stva, koja su mu pribavljala u očima mnogih i zavist. Lični njegovi protivnici znali bi iz mržnje pripovijedati razne dospočice i šale o „nametniku" višjih krugova. A njega je to silno žestilo i ogorčavalo, te je uslijed svoje žestoke i naprasite ćudi dolazio katkada i u sukob sa protivnicima.

Mladost je svoju proživjeo ponajviše na visokim naukama u Beču (a godinu dana i u Pragu.) Za cijelo to vrijeme rijetko je zalazio kući, već bi radije sprovagjao ugodan i veseli život u carskoj prijestolnici. Niti kroz velike dvomjesečne praznike nije bivao kod kuće, već bi putovao po inozemstvu. Čarobna Opatija i bajni Monte Carlo vidjevali bi ga redovito svake godine. Novaca je imto na pretek pak se htio užiti mladosti i svijeta. Roditelji mu kao jedincu nijesu marili kratiti toga veselja, premda je ipak njegov otac često došao do zaključka da sin troši previše novaca, ali koje zaključke znala bi sretna mati osujetila, jer je njoj godilo, da joj je jedinac već za mlada proputovao toliki dio Evrope i kretao se u toli uglednim i otmenim krugovima.

Iz svakoga mal ne lista koga bi dosta rijetko pisao roditeljima, razabirali su: da je bio na ovoj ili onoj zabavi, da je u Monte Karlu dobio prigodom pucanja na golubove „drugu nagradu"; da je u Opatiji bio u „comiteu" za sjajni ples, da se je u Badenu prigodom posljednje konjske utrke kladio sa grofom X. da ne će bedevija baruna Y. doći prva do cilja i tome mnogo slična. O nauci dakako nije spominjao nikada. Samo jednom, kada je položio prvi državni ispit javio je svoj uspjeh kući. A i to samo skroz lakonski. Toliko samo da ih ubavijesti. Inače poslije ni riječi. I kada bi ga otac znao u dugim listovima sjećala, da se drži više knjige, nego li zabave, on bi jednostavno nekom posebnom bezbrigom prošao preko tih opomena. Obično bi se zna o nasmijati očevim dugim moralnim prodikama i mislio si: — „Čemu da učim i da si knjigama razbijam glavu? Imadem od čega živjeti! Neka si tijem razbijaju glavu oni, koji nemaju druge egsistencije".

Već je bio stupio u dvadeset i osmu godinu, a još uvijek nije položio daljnjih državnih ispita. To je ocu bilo već previše i on je jednostavno pozvao sina natrag u roditeljski dom, da ga pritegne uz gospodarstvo. Uvidjeo je, da su tolike godine nauke prošle u taman, i da da je uzalud trošio silni novac na njega, pa ga zato pozvao natrag, da se pod njegovim iskusnim okom uputi u ekonomske poslove. Nadobudnomu Nikoli Petroviću nije se svidjela ta iznenadna očeva odluka i on se u prvi mah u velike razljutio na taj nepravedni (po njegovom mnijenju) očev postupak. Ipak je u sebi čvrsto odlučio, da će sada iz svih sila nastojati da položi zanemarene ispite. On to nije bio odlučio radi samih nauka do kojih mu nije mnogo stalo, već radi toga najviše, da time umekša oca, te da si produlji ugodni gjački život.

U tomu je smislu i pisao ocu skrušeni list, u kom je priznao svoju mladenačku nemarnost i molio oca: da ga još samo dvije godine ostavi na naukama, a on da će udovoljiti savjesno svojoj dužnosti. — „Nema dvojbe", — reče sam sebi zadovoljno, kada je pročitao dugi svoj list, — „stari će se umekšati i popustit će."

Ali stari Petrović nije htio ni čuti o produljenju nauka i uskratio mu svako daljne davanje novaca, kojih je dosele slao na više mahova u dosta obilnoj mjeri. — „Taj nestašni deran," — žestio se stari — „protepsti će mi vas imetak! Valja ga pritegnuti domu, da se uputi u gospodarstvo, i da upozna one poteškoće, kojima se imadu ekonomi boriti .Dečko je mlad, pa ne zna novca čuvati! —'

Nikolu je Petrovića ta neopoziva očeva odluka silno prenerazila. Nije se tomu nadao. On je gotovo uzbjesnio na očev list, koji mu je pisao: — „Ti ćeš kući, i to s mjesta, ili ja ne ću više da znadem za tebe! Dosta si spiskao novaca po raznim ludim zabavama. Otkale da ih nasmažem? Zar misliš, da mi rastu na vrbi?" —

I kada ga je minula prva srdžba i ogorčenost, došao je do uvigjavnosti i priznao samomu sebi, da je pametnije pokoriti se očevoj odredbi i poći kući: Teškim se je srcem oprostio sa svojim dosadanjim veselim i bezbrižnim životom. Lahkoumni prijatelji, kojih je imao na pretek, žalili su za njim, jer su uz njega proživjeli mnogo ugodnih i veselih časova. I oni su s najvećim ogorčenjem osudili taj „nekorektni" postupak staroga Petrovića.

Prvi susretaj očev sa sinom, nakon tolikih godina, nije bio baš najsrdačniji. Otac se držao vrlo mrko i malo je riječi prozborio sa sinom. Ljutilo ga, da je sin tolike i novce i godine u taman spiskao, a ničega ne postigao.

A i Nikola se držao zlovoljno i hladno spram oca. Jedino majka umjela je da razblaži srditoga oca i ogorčeve upute. A staroga je to veselilo u velike, kada je obojicom i da ih izmiri. Smatrala je za veliki grijeh, da dulje postoji takav napeti i neprijazni snošaj megju ocem i sinom. Svojom blagošću udobrovoljila je muža i sklonula sina, da umoli oca za oproštenje, i da mu dade riječ, da će se poboljšati.

I time bijaše stvar donekle izravnana.

Nikola je izbilja pod uputom i nadzorom staroga pokazao dosta volje i mara za ekonomiju, i rado primao očeve upute. A staroga je to veselilo u velike kada je opazio, da mu se sin otresao onih prijašnjih starih i nevaljalih navika i običaja.

Bila je već uminula i dobra godina dana, kako se Nikola povratio kući. Bio je već u dvadeset i devetoj godini; dakle i muževan i pametan po mnijenju očevu. Stari je Petrović odlučio, da još prije smrti oženi sina, jer mu je bila najveća želja, da s njegovim Nikolom ne dokrajči rod Petrovića. Tu nakanu priopćio je i ženi, koja

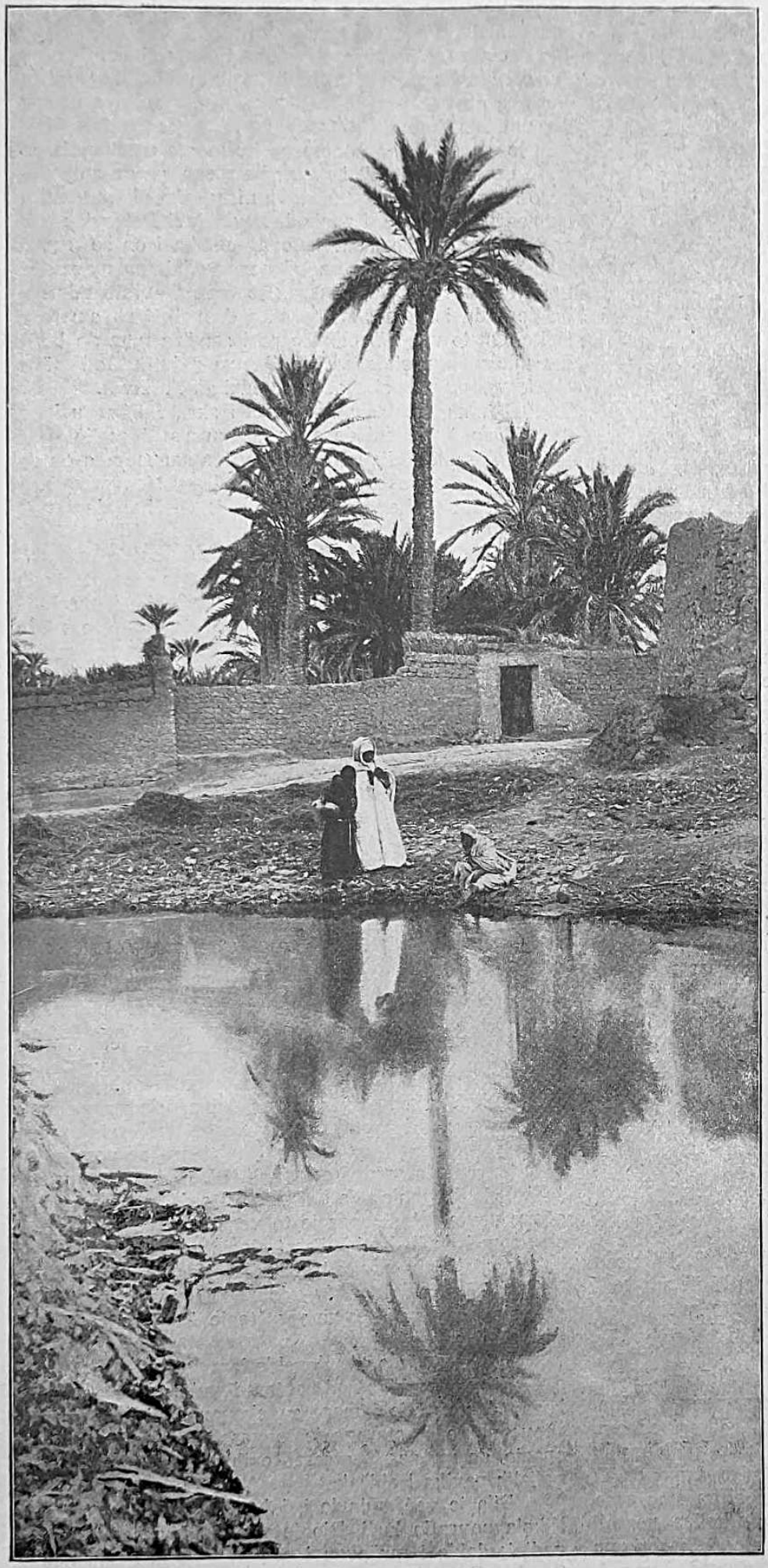

Oaza u Sahari.

je bila s time takodjer sporazumna. Jedne večeri, kada su kao obično sjedili kod stola, priobći stari svoju želju sinu i pronicavim okom motraše sina, kako je na njega to djelovalo.

No mladi je Petrović primio to sve tako mirno, kao da se to njega niti ne tiče.

— Ti si već stupio u dvadeset i devetu, pa je vrijeme, da si nagješ drugaricu života, — nastavi otac.

Nikola je i dalje šutjeo . . .

— Vidiš, ja sam u tvojim godinama bio već dvije godine oženjen, pa se hvala Bogu nijesam još nikada pokajao, što sam sklopio brak. Zato želim, da još prije nego sklonem svoju staračku glavu na počinak, vidim u našoj kući valjanu snahu, na kojoj će ostati potomstvo naše ugledne obitelji. Što veliš ti Nikola na to?"

— Ako je vama s voljom, pa i ja sam sporazuman.

— A imadeš li ti moguće već odabranicu?

— Ne!

— Možda ti se ipak koja svigja?

— Svigjala mi se nekoć neka lijepa dražesna Bečanka.

— Mani se Bečkinja! — otac će prezirno.

— Ne mislim više na nju!

— Dobro! Tim bolje! Onda ćemo već naći za tebe ženu, koja će biti dostojna, da primi ime Petrovića, koje je dosele bilo uvijek u časti i poštovanju.

Mladi Petrović nije više nadovezao ni jedne na ove očeve riječi. A jer je bilo već kasno, ustanu od stola, spremajuć se k počinku. Sin se oprosti od roditelja i ode u svoju sobu, koja se nalazila u prvomu spratu kuće.

IV.

Slijedećega jutra ustao je stari Petrović mnogo ranije, nego li obično. Zato je ne malo začudilo Nikolu, kada je već oko šestoga sata otac pokucao na vratima njegove sobe.

— Bit će nešto važna — reče Nikola sam sebi, kada je ustajao iz kreveta i pošao k vratima da ih otvori. Samo što bi to moglo biti?

Kada je Nikola otključao, ugje otac u sobu i posve razdragan i veseo zaželi sinu: „Dobro jutro," te će mu dobaciti u šali:

— Ljenivče, ustaj! Već je sunce davno otskočilo na obzorje.

Sin se nasmije na ovu očevu primjedbu i bilo mu vrlo milo, što je otac već za rana tako veseo.

— No, tata, što vas nosi tako rano do mene? To barma nije vaš običaj.

— No, no, mali moj, pa zar ja ne bi smio jednom i do tebe?

— Zašto ne? Dapače to me veseli, da vas vidim već za rana tako vesela.

— Zbilja? — upita stari Petrović i zadovoljno potegnu nekoliko dimova iz svoga dugog kamiša.

— Bit će jamačno dobri glasi? ...

— Došao sam ti reći, da mi se danas lijepo urediš i opremiš. Ići ćemo u Mokrice k pobratimu Zoriću. On slavi svoj imendan, pa kao što svake godine, tako hoću i ove, da mu lično čestitam. Bit će mu vrlo milo, a još milije, da si i ti sa mnom. On se i onako uvijek propitkuje za tebe. A onomadne kada se sastasmo u Retkovcu kod Ladića, spočitnuo mi: da ga još nijesi pohodio, otkako si se vratio kući. I njegova Ljubica se jedno dva puta takogjer opitala za tebe.

— Ljubica? — upita sin, kao da se nečemu domišlja. — Koja Ljubica?

— No, hvala dragomu Bogu, zar si već zaboravio na svoga „spielkamerada"?

— I zbilja! — lupi se Nikola lako po čelu. — Sramota, da sam tako zaboravljiv. A što se nije udala?

— Nije još! Pa i kakova joj sila? Ta ona je sada u najljepšim godinama. Znadeš, da je bila još dijete kada si ti polazio gimnaziju. Ali zato ste se ipak znali katkada poigrati.

Sanatorij u Zagrebu s pročelja.

— Jest, sada se svega sjećam ... Mora, da je već velika`i ...

— ... i lijepa, htio si reći — nasmija se stari Petrović!

— Da.

— Jest, vrlo lijepo djevojče. Skromna, pobožna, krotka i marljiva. Svi ju hvale. Dapače čuo sam, da ju drže za najljepšu djevojku u cijeloj našoj okolici, No što smo počeli arspredati razgovor! Gledaj, da se do zajutarka spremiš pa ćemo u Mokrice. Tamo ćeš ju najbolje vidjeti i prosuditi.

Stari Petrović otpuhne i opet nekoliko gustih dimova iz svoje lule i udalji se iz sinovlje sobe. Na vratima mu još jednom reče:

— Požuri se! Nemoj, da po starom običaju, čekam po dvije ure!

— Ne ćete oče. Ja ću biti za pol sata spreman, — odvrati sin i veseo uze pjevuckati neku svoju omiljelu pjesmicu.

— Mladi je veseo — reče Petrović zadovoljno sam sebi, kada je izišao iz sobe na hodnik. — Sve mi se čini, da ga je želja, da vidi Ljubicu, vrlo razveselila.

Sat kasnije (odmah po zajutarku) vozila se oba Petrovića, otac i sin u svojoj elegantnoj kočiji put Mokrica. Mladi je bio obučen u krasno sivo ljetno odijelo, koje mu je vrlo dobro pristajalao. U pazučku mu bila

Sanatorij u Zagrebu sa strane.

utaknuta prekrasna tek donekle procala „Feu-brillant" ruža. Na desnoj ruci sjajio se briljantni prsten, dar dobre mu majke prigodom božićnih blagdana. S tim prstenom on se rado ponosio i stavljao ga na prst samo u svečanim zgodama.

Negdje oko jedanaestoga sata uvezli se oni u lijepi i pomno uregjivani park mokričkoga vlastelinstva. U susret pošao im sam Zorić, koji se sa starim Petrovićem izljubio i izgrlio, a mladim srdačno izrukovao.

— No, čuju dragi amice, em je bilo već jedamput vreme, da su se i oni dostojali potruditi do mene, — reče Zorić Nikoli. (Zorić je uvijek govorio kajkavskim narječjem i nije se mogao nikako sprijateljiti štokavštinom.)

— Oprostite, ali bijah vazda zapriječen poslovima — uzeo se Nikola izvinjavati.

U to se oba Petrovića i domaćina Zorić upute gore u prvi sprat, gdje ih je čekalo već više susjednih posjednika i prijatelja, koje je bio Zorić takodjer pozvao za taj dan, da u njihovomu veselom krugu sprovede svoj imendan. Domaćica, gospoja Zorićeva, još uvijek krasna i pristala žena, srdačno se radovala njihovu dolasku,

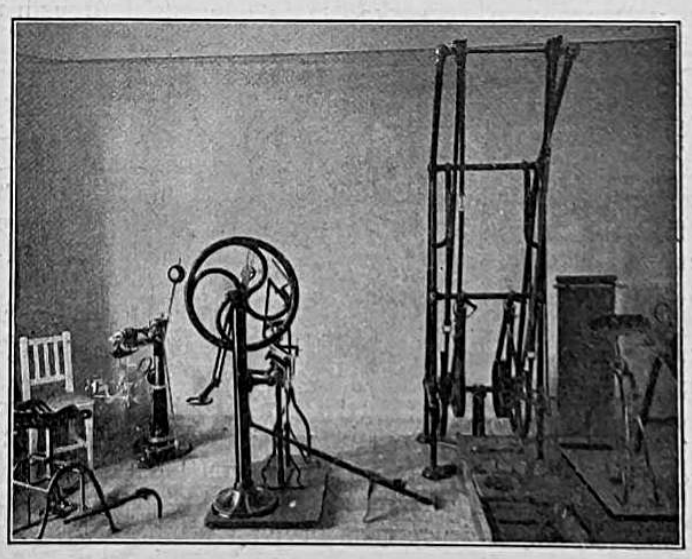

Sanatorij u Zagrebu: Mechanoterapija.

a po gotovo bude ljubezna s Nikolom, koga već odavna nije vidjela.

— Ipak jednom — reče ona uz prijazni smiješak. — Nije ni čudo! Tko se kretao samo u visokim, aristokratskim krugovima, taj je dakako posvema zaboravio na „nisku" ladanjsku inteligenciju. (Riječ „nisku" je osobito naglasila) Zar ne?...

— Molim milostiva, vi me krivo sudite!

— Možda ipak ne...

— O, svakako! Ja ne spadam više gradu, ja sam sada samo ladanjsko dijete.

— Koje se teško priuča tomu životu!

— Nipošto! Sada tek umijem cijeniti čar i svu ljepotu drage velebne prirode, i ovaj divni neprisilieni ladanjski život. Meni je sada dapače vrlo žao, što sam uzalud potratio ono dragocijeno vrijeme po raznim beskorisnim zabavama...

— Što čujem, — opet domaćica. — Vi ste pokajnik! Da li je to moguće?... Bravo!

— Jesam milostiva, pokajnik. Ja sam onaj izgubljeni sin, koji se za dobe povratio u očinski dom, žaleći iskreno na svoju prošlost!

— Koja je ipak bila lijepa i mila...

— Ne uvijek! Ali sadašnjost mi je mnogo milija — odvrati Nikola Petrović iskreno.

(Nastavit će se.)

Iz moje prokličane torbe.

Don Marko Vežić (Vrpoljac-Šibenik).

Nestašna su i mila djeca, a bit će i obilatih zemana, najdraže mi se s njome pozabaviti i prošaliti. Dječija mi bezazlenost i prostodušnost, natociljano to na prirodjenoj iskrenosti, nadoknadjuje i rashladnom vodicom moči, da barem u nekoj zatrnu, sve zasoljene jade, ne će li popuštati i poljuljati se jadikovi klanci, u koje me postariji svijet i njegova čeljad stisli i umengjulali, da mi sa njih krsti popucaše, a na usta grki pelin punom pregršti provire.

U komšiluku mi ih je o svakoj uri i na oku i o skoku dvoje, a braća su rodjena; mladji starijemu do ramena, a tko će znati, hoće li igda do uha, kad tri godine i pet ih nije nigda sveisto. Na krstu ih prozvali Bare i Tade, ali kad ih sa svojih kućnih vratih ćukne pop: — „Gjemo si ga i Bačina, amo de se, bore i nebore!" — lako ti oni zaborave na zakon i na zakonito ime, jer ovo amo i korisno i beričetno, a ono onamo, kad je do šta, zna na mahove biti i macasto, za uho nategne, a benevrečiće i što je pod njima išibiča.

Nek je, danas Bare, a sutra Tade pričepio majčin nazuvak, i u kojoj joj pokriv, ne će ni njima krivati; da se ne prigodi mrva pure, hoće valaj i usigurno plača i drevljavine, a opet suza, da nije suhotno, za prismok. Nu netom se javi pop i povikne: — „Gjemo! Bačino!" — tudjinske je ovo majke, ne će u svakoj biti, ni da ga za kapu zatakneš, ali što udi, kad je uharno i omasno, a dijete je dijete, i dok mu pružaš, ispružit će ručicu, a na tvoj: daj — pod pazuhu je zatiskiva. A što bismo momci moji kićeni, kad smo svi i docigli zakonita djeca starca Adama, a najskoli mi, današnji mazunci sebičnih ovih dana! — Zna Gjemo, a ni Bačinu uho ne varka, da je ovo, što i proustiti: „Evo vam turte."

„Turta"! Gore moje, more moje, i te kako se uzigraju usjekavi oko jezika i debeli ih vodeni pot oblije, netom izustiš i spomeneš tu slagjanu besu i gratskome „berekiniću", koji to svakoga bogovjetnoga dana može se „turte" do milinja i sit nagledati i na njezinu vruću mirluhu nozdrve napariti i podraškati, a kud li ne će na selu, kad joj tamo obrijetki konaci vanda uza bolnika u njegovoj teškoj bolesti!

— Amo Gjemo i ti de Bačino! — odrem se ja, kad ih očutim i zapazim ispod košćele, da se opremaju na put.

Stariji mladjemu razvalio žvale, zadjem mu zavro medju zube lozov praljak, a kraje je pritego klašnjavim koncem i nizpružio u dvoju nit, da mu budu i naručite i sigurne vojke i vogjice na svakojaku putovanju. U jednoj ruci to, a drugom se prihvati pruta za bičalo i iknu Bačinu.

Ali koja hvajda, da pjesma pjeva: „Pleća dade, a bježati stade" — kad pred tom Bačina trojim kračunom zakračuno oba uha. Nejačak je on, a nejačka ga zar jutros i tuga za ručicu ščepala — i u koje Gjemo ika i vojkama trza, a bičalo poviše glave zukom zuka i siuče — ne pomaže to, jer brnac, hudi crv, jedva što po hudoj zemlji gamiže. Bit će — Bože, pogadjam li! — da „zob rže", a Bačina se od jutros nije ničega okusio, je li onaj, koji nije ni živ. A i okasno će, kad mu danas redna maji k blagu, pa će i Bačina do kasnih doba za suncem gledati, a za materom se obzirati i zubima cvokotati.

U koje ja lano: — Amo Gjemo, amo Bačino! — sklisi Bačina ko omica Mijata Tomaći, otrže se sa vodjica i u igar se stisnu, a za njim sastavi, s jedne i s druge noge, hitri Gjemo, vrndali bičalo, vojke i zgužva, smrska, sklupka i pod noge splete i oba udare pod gromornom davorijom milotne „turte" upravice na me.

— Na Gjemo, trljaj! — i pružim mu zalogajić otvrdjeg i osuvljega pšenična kruha. — Drž' i ti, Bačino, zdravije ćeš potezati i voziti!

— Ne ne, ne daji njemu! — zatoturnja Gjemo.

— A ščega?

— Maja ga je jutros izubijala.

— A rašta?

— U postelji je psovao i „beštima".

— Ajme, Bačino, što ja to čujem! — Stisko se on jadan i ugužvao kolik jež, iznio i izvio šačice k očima i da će zakmezati.

— A što je, to rugo „beštimo", kazuj ti Gjemo?

— Da gradi mački „miša bjelača", kad sa police skočila na postelju i očeprljala ga eno ono ispod oka.

— Hu ti ga tebi, u što si to upro, jadan ne bigo! Hoćeš li igda više?

Skunjio on mračan i bijedan glavu ko na vječno pokajanje, gubica mu se savila i zavila, a na nos izvrgio podgojan mosurić i kad uoči, da Gjemo laba svoju „turtu", a njegovu zavjesili o komoštre — „hoću" i „ne ću", smecka se on:

— Ne ću.

Pružim mu, a do tren ih eno, zasjeli poda zid i obamijeraju „turtu" koga je zapao obilatiji kus i klipić.

Sve to puza ko po loju, ali tko će povrći tu slutnju, tko li će znati, hoće li Bačina održati zadanu besjedu?

I navratimo se mi i ponovice upitajmo: tko će znati?, kad svi znamo i utvrdjeni smo, da je, današnjemu svijetu — reci i poreci, pa iznovice reci, što i pregristi struk ljutike!

Kad sunce zalazi.

Teodor Jeske-Choinski. — Stj. Širola.

Historijski roman iz dobe cara Marka Aurelija.

S one strane palače, na kojoj je stanovao Marko Aurelije, čuli se brzi koraci, upravljeni ravno onamo, gdje je ležao Lucij Vero.

„Stariji imperator!" šapnu Marko Kvinktilij, te se povuče s Mucijem za grmlje pored vodoskoka.

Kad je Marko Aurelije vidjeo svoga brata u tom stanju, samo je spustio svoju glavu od stida. Toliko puta vidjeo je on slične prizore, pa ipak se nije mogao priučiti na to, da gleda te neljudske posljedice pijanstva.

„Lucije!" viknu on, položivši ruku na hladno čelo svoga brata.

„Ne ću!... Puštajte me!" pentao Lucij Vero. „Mamica Juno stara je i gadna baba... Vaš je Olimp prosti egipatski staretinarski šator... same stare podrtine!"

„Lucije!" ponovi Marko Aurelij, uhvativši brata za obje ruke i prodrmavši ga ljudski. „Probudi se! Barbari stoje pred Akvilejom!"

„Akvileja?" promuca Lucij, otvorivši svoje sulude oči. „Akvileja je gadno gnijezdo... nema ni čestitoga cirka."

„Preni se!" poviknu Marko Aurelij, „ili će te dozvati k svijesti vika Markomana, kad udare na rimska vrata!"

„Markomani... dobri kočijaši... izvrsni mačevaoci."

Marko Aurelij promatraše svoga brata bolno i ogorčeno.

„A vi", — obrati se on liječniku i dvoraninu nakon odulje šutnje, — „vi nijeste znali da bolje čuvate svoga gospodara. Za tri dana krenut će božanski Lucij Vero sa mnom u Akvileju. Ako bi se s njegove strane zatezalo, onda će vas mamertinske tamnice sjetiti vaših dužnosti."

Zatim baci prezirni pogled prama vodoskoku i reče glasnije: „Badava se sakrivaš pred mojim očima, Marko Kvinktiliju! U tvojim žilama teče krv osnivača Rima, a osramoćuju te slobodnjaci i robovi, koji bar znadu, što im je činiti, kad je domovina u pogibli. Stid te bilo!... O, Rimljani, Rimljani!" Rekavši to, vrati se laganim korakom.

„Oh, zašto se nijesam rodio u doba prvih konzula!" govoraše za se. „Za ovaki propali narod ne isplati se ni umrijeti... Pa ipak treba da ih štitim i branim do zadnjega daha. Imperator ne smije da zdvaja."

*

Kad se stariji imperator udaljio, vrate se Marko i Mucij k ležištu mladjega, koji se je pomalo osvijestio.

Lijepo li te je pozdravio!" reče Mucij smješljivo Marku. „Sad ćeš se morati ogrnuti gvozdenom tunikom i na bojištu pokazati, kako si naučio mačevati... Ta ti si vješt i maču i koplju. A liječnici tvrde, da promjena mjesta i načina života ovakove bogalje, kakovi smo mi, posebno oživljava. Ja sam spreman iskušati djelovanje ovakog konjskog liječenja, ako budeš ti uza me".

Marko šućaše.

„Jer promisli samo," podrugivaše se Mucij dalje, „u glavnome gradu bit će užasno dosadno, čim božanski Lucij Vero krene na vojnu sa svim svojim dvorom, a kočijaši iz cirka i gladijatori budu pozvani pod zastave. Stara zlovolja sve će potjerati u boj. A što da počnemo onda ovdje bez cirka i amfiteatra, bez plesačica i pjevačica božanskoga Lucija. Ta od dosade ćemo i sami postati zlovoljni."

Marko još uvijek ne odgovori ni riječi.

„Već se sada držiš kao sova!" nasmija se Mucij. „Opažam, da ti je Livija zasladila život iznad svake mjere. Ljubazno stvorenje!... Kako je lijepa i dražesna ... brrr! Mogao bi pred njom čovjek pobjeći u carstvo sjena."

„Baš ni tvoja bračna polovica ne bi dobila jabuku pred Parisovim sudištem", odvrati mu Marko.

„Što me brige zato? Samo kad ona plaća moje dugove, makar joj na ledjima narasle još dvije grbe, a i treće škiljavo oko... Dakle što je? Hoćemo li u boj? Promjena ta zabavljat će nas. A da te koji barbar kvrcne po glavi, to bar tebi ne bi bilo ništa strašnoga. Ta ti si Kvinktilijac. Slomljene ruke, noge, rebra i druge razne tjelesne ozlede nijesu ništa nova u tvojoj porodici..."

„Vode!" izjedamput će Lucij Vero.

Liječnik mu odmah pruži zlatni vrč.

„Smiješno!" reče drugi imperator, pijući lakomo vodu. „Čovjek ne bi vjerovao, da je kadikad i voda tečna... Čemu? Razložite mi to vi, kovači riječi bez sadržaja!"

S prezirnim pogledom tražio je filozofe.

„Pobjegli su!" promrmlje. „Obožavatelji ništavila ne vole da gledaju prividna uništenja. Urlat će kao gladni vuci, kad ih jednoć Karon ščepa za šiju i povuče u svoje ždrijelo."

Pri tome zijevne, ispruži se i pljune.

„Ništa nije bogovima mudra na um palo, prijatelji, kad su stvarali svijet i ljude... Ova vječna jednoličnost!"

„Božanski Marko Aurelij iznenadit će te lijepom promjenom," javi se Mucij.

„Zar je bio ovdje?" živahno će Lucij Vero. „No, pa što je bilo? Je li se poveselio, kad me je ugledao?" —

„O da, na svoj način."

„Je li proplakao nad mojom propašću?"

„Uzet će te sobom u boj."

„Izvrsno!" kliknu Lucij Vero na najveće čudo ostalih. „Za vrijeme voine na Parte zabavljao sam se veoma dobro, dapače krasno, a i onako sam već sit ovoga velegradskoga života. Nova okolina, novi utisci! Hajdmo dakle u boj! — A sada, prijatelji, pustite me na samu s Morfejem. I vema će dobro doći malo spavanja, da se možete večeras opet kod Lidije malo proveseliti.

*

Već je na istoku nebo zarumenilo, kad je Marko Kvinktilij stupio na prag svoje kuće, koja bijaše opkoljena čitavom četom robova.

Pospani sobar htjede da ga svuče, no on to otkloni rukom i reče: „Nije nužno... pustite me sama. Dozivač neka je na straži".

Služinčad se tiho udalji. Njezin gospodar ispružio se u dvorani za primanje na jednu sofu, zagledavši se u nemirno svijetlo svjetiljke, koja osvijetljivaše čitavu piramidu afrikanskoga cvijeća.

Marko Kvinktilij vratio se s onake gozbe, na kakoj zavidi sirotinja bogatašima. Sikulski kuhar zadovoljio je posvema izbirljive sladokusce, odabrana vina tekla su u mlazovima, stolovi se svijali pod teretom pribora; nastupile su pjevačice i plesačice; Lidija, ta ljubimica sve gradske velike gospode, nastojala je, da goste pozabavi svojim neobuzdanim šalama...

Sve bijaše dakle tuj — izim veselja. Lucij Vero je zijevao, Marko je šutio, a ostali gosti gledali na vrata

kao da su u škrta domaćine, koji ih svojim neprijaznim pogledima tjera napolje.

A on — sam Marko, koga su još uvijek nazivali „veselim pretorom"?

On je već toliko puta uživao iste poslastice, vidio iste plesove, slušao iste šale i pjesme, da nije ni sam osjećao, kako ga se to sve dojimlje. Je li se dugočasio ili

Sanatorij u Zagrebu: Foyer u prizemlju.

zabavljao? Već su mu postale ravnodušne sve slasti stola vrča i ljubavi. On je već znao gotovo napamet sva duhovita iznašašća rimskih kuhara, a nebrojeno se već puta ponapio najfinijih vina.

Njegovo staro ime, velika imovina, njegova mladost, ljepota i životna radost otvoriše mu vrata zemaljskoga raja širom i dozvoliše mu, da obim rukama grabi sa vrela

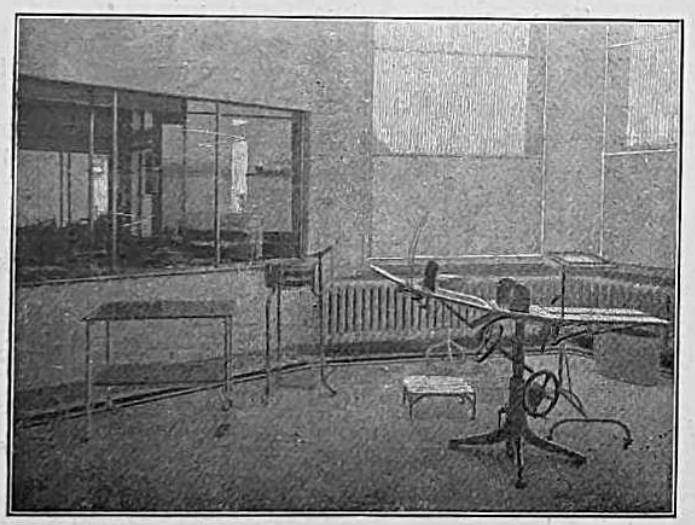

Sanatorij u Zagrebu: Operaciona dvorana.

ljudskih blaženosti. A on je crpao i grabio, uzimao sve, što mu se svidjelo, požudom svoga strastvenoga južnjačkog temperamenta, — dok se nije jednoga jutra osvjedočio, da mu je danas mrsko ono, što ga je jučer zagrijavalo. Najbolje jestvine nijesu ga podražavale, najbiranija vina bijahu mu ogavna; zijevao je u kazalištu i cirku, kod predavanja retora i pjesnika.

Jedno vrijeme je držao, da su mu ćutila otupila usljed prekomjernog uživanja. Ostavio je s toga krug svojih uglednih prijatelja, te se povjerio jednome glasovitom liječniku u nadi, da će moći, kad se oporavi, opet nastaviti prijašnji svoj život. A kad mu nije pomoglo ni dulji boravak u njegovoj dražesnoj vili kod Napulja, ni morske kupelji, ni mačevanje da razbude prijašnje strasti

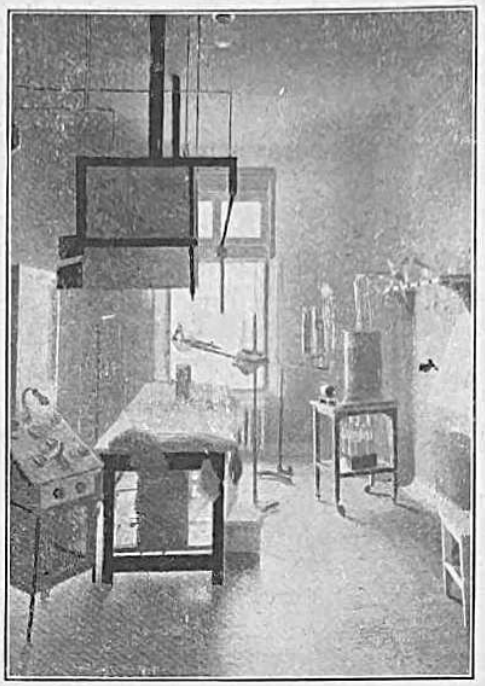

Sanatorij u Zagrebu: Röntgen.

njegove krvi, baci se on opet u vrevu velegradskih užitaka, ali bez ikoga uživanja. On se je svega svoga života u punoj mjeri i preko svega zasitio. No u isto doba gasilo mu sa mladenačkom žari i zdravlje. Gozbe su ga umarale, nije mogao više da podnosi besnenih noći, svaku je razuzdanost gorko okajao. Sve rijedje izlazio on iz kuće, jer mu to zdravlje nije dopuštalo. Vrč život-

Sanatorij u Zagrebu: Bolesnička soba.

noga uživanja bijaše dakle iscrpen do dna, ni kapi nije ostalo više za iduća ljeta!

No Marko nije žalio na svoju prošlost, a niti se tužio na svoje stanje. Za sobom i pred sobom gledao je pogledom skeptika; u prošlosti i budućnosti tražio je još samo koji to podražaj za daljni život na površini zemaljskoj. No dok je za sobom vidjeo spiskane milijune, bučne gozbe, more od vina, isprazni smijeh, ciničke razgovore,

lakoumne žene i razuzdane djevojke, pokazivala mu budućnost dosadni život u sobi, ubojitu dosadnost, a što je još najgore — nesnosnu prisutnost žene Livije.

Ova druga, gadna polovica njegova života nije podavala ni tračka dobre nade. Sve mu je predstojalo mračno, sivo, mrko, bez ikoga bljeska. Djece nije imao, rada nije ni volio ni poznavao, nepostignute časti nijesu ga mučile u snu, novac nije cijenio, u život na drugom

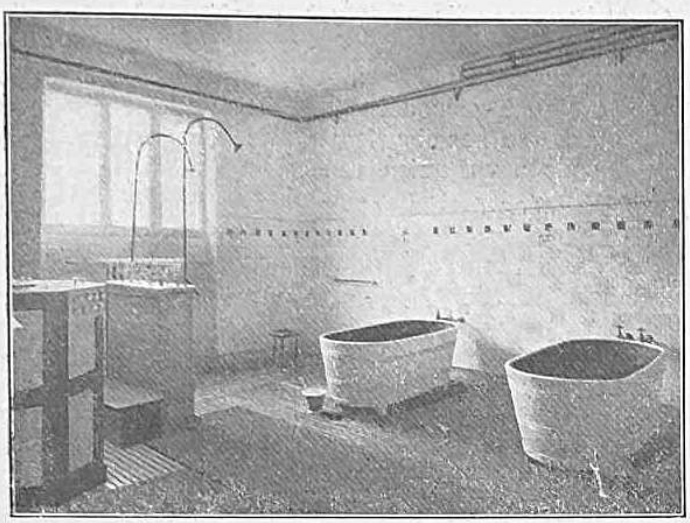

Sanatorij u Zagrebu: Hydroterapija.

svijetu ili u božanstva nije vjerovao, zasluge mu nijesu ništa vrijedile — on je prezirao sve ljude — osim sebe.

Mimo to vjerovao je, da na dnu njegova bića drijemlje još jedna sila, koja bi mu mogla vratiti ljubav do života. Kad bi ga Livijina škrtost razljutila i uvriedila, stresao bi se kao plemeniti konj, kad ga opale bičem grozio joj se s rastavom, da će primiti službu u provinciji. Ali za čas se opet primirio, zaboravio na svoju muževnu odluku i čudio se svojoj razdražljivosti.

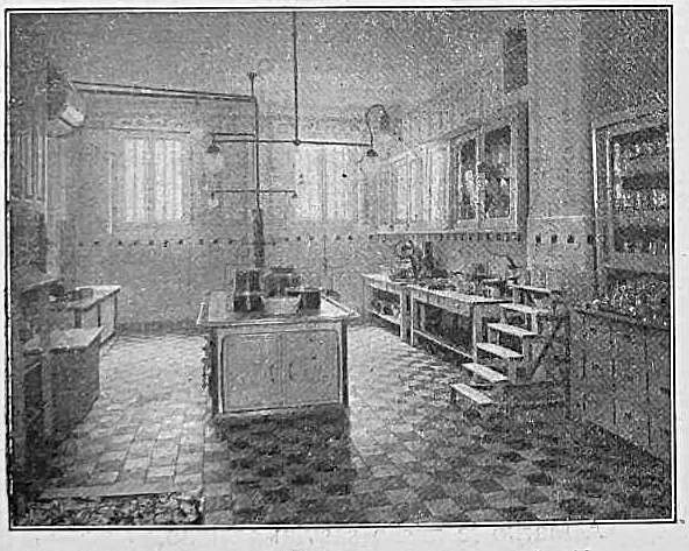

Sanatorij u Zagrebu: Kuhinja.

Na prve vijesti o porazu legija po barbarima, zakucalo je i njemu jače srce rimskoga domoljuba. Bijaše odlučio, da će pohrliti pod rimske carske zastave, kako su to učinili i njegovi djedovi. No drugi već dan ispušilo se njegovo domoljublje i on je došao do zaključka, da će vojna i bez njega slijediti svojim putem. Što da radi on u taboru, on — kojega su tištili i nabori tunike, on — koji nije podnosio ni praška na svojim haljinama i obući svojoj! On bi bio tamo samo na putu, a obični bi mu se vojnici i rugali...

Tako bi se on često podigao poput lava, da odmah po tom padne kao muha. Tjelesno propadanje usljed njegova razuzdanog života i duševno propadanje usljed zdvojnoga pogleda na svijet slomilo je snagu njegove volje i on je gledao u glibu sve, što je čovječanstvu bilo veliko i sveto.

Samo ponos ga jošte nije ostavio. Kad ga je jučer Marko Aurelij uvriedio, osjetio je s mjesta, kako mu na-

Sanatorij u Zagrebu: Ravnateljska soba.

valjuje krv u glavu. Sramotiti se nije dao nikada, a na poniženja nije bio vičan, premda je opažao, da se starošću sve više množaju...

Brzo preleti Marko svojom prošlosti, a onda pozirne u bezbojnu i tužnu budućnost. Na oto zijevne i reče glasno: „Dosta mi je svega!... Vrata su mi otvorena. Samo lude ne će da idu, kad im je dugočasno!“

† Gjuro Klarić.

Na to zapljeska rukama.

„Kupelnik neka mi odmah priredi toplu kupelj s orijentalnim uljem!“ zapovjedi dozivaču, koji se po-

javi na vratima. „Zbor atenskih pjevačica neka u pokrajnoj dvorani — dok se budem kupao — zapjeva vesele pjesme... Čekaj", reče, kad je već rob hotio da ode.

Nakon duljega promišljavanja reče:

„Moji računovodje neka dodju odmah ovamo. Nadzornik robova neka odmah probudi moje gladijatore i kočijaše i svi me neka čekaju u dvoru. Ali pazi, samo moju služinčad; onu Livijinu ne ću ni da vidim. Sad hajde!"

Rob iščezne za zastorima vratiju. Marko pako uzme sa stolića ploču voštanicu i napisa nešto na nju sa zlatnom pisaljkom.

Kad je dovršio pisanje, digne se sa sofe i podje do ormara, u kojima bijahu poredana poprsja pokojnih Kvinktilijaca, promatraše mrka lica svojih predja, te se stade podrugljivo osmejkivati.

„Pošli smo sasvim druge puteve — vi i ja — pa ipak ćemo se jednako sastati. I mene će doskora pokriti prah i progutati noć ničesa, kako je vas već poodavno. Vama su na razbojištima razmrskali čela, slomili rebra, kod kuće, na trgovima grdila vas svjetina, kad ste ju sa govornica korili radi sebičnosti i neukosti. Imperatori su vas zlostavljali i dali vam osjetiti svoju moć, bojeći se snage vaših djela. Vojnici, kojima bijaste i oko i uho, mučili vas mukama...

Moje zdravlje nasuprot nadgledaju liječnici, koji brižno paze na najmanju nepravilnost. Fukara me obožavala za šaku zlata, koju bih kadikad bacio pred gladnu svjetinu, a Lucij Vero zove me bratom... Vi ste svoj život provodili u znoju svojih mnogostrukih muka, a da nijeste okušali ni znali, što su radosti života, udobni mir, veseli smijeh i slast ljubavi. Moj život bijaše pun veselja, pun stalnoga uživanja svega, što je voljko, opojno i čarno... Tko je od nas živio bolje? Povijest tvrdi: vi, a svi obrazovani Rimljani vele: ja! Što je povijest? Sveska požutjelih listova, koje čitaju samo dosadni učenjaci. Ja se rugam povijesti i spomeni potomstva, koje i onako ne će moći prodrijeti debelih zidina Kvinktilijske grobnice. Po mojoj smrti neka me psuju, toga ja i onako ne ću čuti. Ja sam živio bolje od vas, pa ću i bolje umrijeti, jer vama je sudbina Rima i u zadnji čas zadavala briga..."

Za tim riječima mahnu rukom, kao da sve omalovažuje.

„Kada hladni zadah smrti — koji ću si u ostalom po mogućnosti ugrijati — za uvijek zgasne plamen moje samosvjesti, onda se mogu survati sve Alpe na grad gradova. Ja to više ne ću osjećati ni žaliti..."

Marko zašuti na čas, a onda nastavi tiho:

„Smiješne čuvide, zurite u mene tako, kao da vam nijesu s voljom moje riječi! Ne bojte se! Ne ću vas ni u zadnji čas osramotiti. Još je ostao u meni mrvičak vaše nerazborite krvi. Živio sam kao pitomac filozofskog doba, no umrijet ću kao Kvinktilijac drvenog Rima!"

Pri tom se nasmija.

„Začudit će se moji prijatelji... Kako je malo ljudsko junaštvo, ako se može do nj tako različitim putevima! A danas još bit ću junak, ravan svim Kvinktilijcima. Ja... junak!"

Opet se porugljivo nasmija.

U taj par unidjoše njegovi računovodje. Bijahu trojica, sva tri slobodni rimski gradjani.

„Zapovijedaš, slavni gospodaru", javi se najstariji, šezdesetgodišnji Sirijac.

„Je li ti stalo do života?" upita Marko, promatrajući sažalno starca.

„Imadem unuka, gospodaru", odvrati računovodja, a da ne bijaše začudjen sa Markova pitanja, jer je sreću razmaženu patriciju znalo često koješta pasti na pamet. „Da, ti imaš unuka, sjećam se", reče Marko, izvadiv ispod tunike prilično veliku vrećicu, punu zlatnika. „Znadem i to, da im želiš prirediti bolju sudbinu, nego li su ti to dosudili bogovi. A budući da u naše doba mogu i pozlaćeni magarci da sjedni na senatorsku stolicu, to uzmi ovo od mene za svoje unuke. Vjerno si mi služio."

I to nije računovodju začudilo. Marko Kvinktilij nije protepao milijune samo na svoje uživanje, on bijaše poznat i sa svoje darežljivosti.

Starac obuhvati gospodara za koljena.

„Zahvalnost mojih unuka neka bude plaća tvojoj dobroti, slavni gospodaru!"

Marko se nasmija, kao da ne vjeruje u to. Uzevši sa stola ploču voštanicu, reče:

„Za jedan sat predat ćeš ovo pismo senatoru Muciju i strogo izvesti sve, što ti zapovijedi. Sve, što je moje vlasništvo: zbirku pjeneza, rezbarije, dragulje, murinijske posude, konje, mazge, triumfna kola, haljine, pjevačice i plesačice prodat ćeš još danas na Forum Romanumu na javnoj dražbi, a sav utržak predati riznicaru božanskoga imperatora u vojne svrhe. Samo ova poprsja mojih predja ne ćeš dirati, ona su vlasništvo Publija Kvinktilija".

Sad su tek računovodje pogledali začudjeno svoga gospodara. Hoće li moguće i on na vojnu, on, koji je tražio samo zabave, koji je volio samo velike udobnosti i uklanjao se i najmanjem naporu? Moguće... Ta tko bi pogodio mušice velikoga gospodina?

„Još trebam da ste uza me kao slobodni gradjani", reče Marko i krene s računovodjama u dvor.

Tu su već stajali gladijatori i kočijaši u dva reda. Bilo ih je neko stotina, svi visoka stasa i atletskog tjelesnog ustroja, sinovi Španije, Galije i Germanije.

„Zdravo, slavni gospodaru!" kliknuše robovi jednoglasno.

„Da ste zdravo!" odvrati Marko.

Časak je zadovoljno promatrao svoje krasne robove. Ni jedan od rimske gospode nije imao tako odabrane čete mačevalaca i kočijaša. Njima je Marko imao da zahvali na mnogim pobjedama kod utrka i natjecanja, čitavim brdima vijenaca i burama povladjivanja. A on je i ljubio svoje ljude, često ih obilno darivao i pazio, da im ne uzmanjka ni na čemu. Oni su mu pako tu brigu zahvaljivali svojom vjernošću i privrženošću. Svaki od njih bio bi za nj bez promišljanja pošao bio i u smrt.

Kakvi bi to bili vojnici! pomisli Marko, promatrajući dopadno gorostasne gladijatore.

Na to podigne ruku u znak, da miruju, a onda uze punim glasom:

„Kleknite, slobodni ste!"

Svi se medjusobno zgledaše pitajućim pogledima. Od čuda stali mucati. Ni jedan nije kleknuo. Njihove oči, kao da su pitale i govorile: Još se nije istrijeznio od jučerašnje gozbe... on se ruga našoj nevolji! —

A Marko je mislio sasvim ozbiljno.

„Vraćam vam vašu slobodu", reče, „pod uvjetom, da je iskupite Rimu na bojnom polju! Još danas ćete se najaviti kod prefekta našega kotara, da vas zaprisegne kao vojnike... Kleknite, slobodni ste!"

Sad povjerovaše robovi. Glasnim povicima popadaše na krasni mozaik, pružajući ruke prama svome gospodaru, a Marko je lagano koracao med ona dva reda, stavljajući svakomu ruke na glavu i izgovarajući riječi: „Slobodan si!" — Pratio ga tihi jecaj i riječi blagoslova.

Kad je oslobodio i zadnjega gladiatora, obrnu s računovodjama, te im reče:

„Vi, kvirite, posvjedočit ćete u uredu slavnoga

cenzora, da sam ovu vjernu služinčad oslobodio... sad... da ste zdravo!"

Nije čekao na zahvalu, već je naglo otišao.

„Sad mogu da odem. Nemam ništa više do svoga života... a i taj posjed velik mi je teret. Terete neka nosi tko hoće. Prvi i zadnji put u životu hoću da sam sirota. Sirota se dijeli sa svijetom bez boli i smrtnoga straha."

Kad je opet stupio u dvoranu, zapovjedi da dodje sobar.

„Donesi mi vrčić najstarijega vina".

Iz vrčića natoči u kristalnu zdjelicu stogodišnjega falernca i stavi ga na usne. Požudno je srkao s njime hrabrost i neosjetljivost. Kad je posrkao i zadnju kap, baci posudicu na tla, da se sva razmrskala, a onda stane opet pred ormare s poprsjima svojih pradjedova.

„Nuder, jeste li zadovoljni sa svojim potomkom? Jesam li barem jedared u životu, pred razriješenjem te glupe komedije, bio pravi Kvinktilijac? Sve sam dao Rimu; iskupio sam svoje ime, kojemu imam da zahvalim sve radosti i dragosti svoga života. Vojnik ili pobjeđuje ili propada. Za pobjednika nemam ni snage ni volje, s toga padam..."

Pri tom se porugljivo nasmija.

„Za čim čeznu ljudi na toj zemaljskoj kruglji?... Za imenom... prazni zvuk!... Ludjaci!"

Klecavim korakom krene u kupaonicu. Služinčad, što ga je čekala, otpravi. Sam se svuče i stupi u kacu iz koje se pušila para.

U pobočnoj dvorani pjevao je zbor grčkih djevojaka vatrene pjesme o vinu, ljubavi i slasti. Kupaonica je sva odisala od mirisa arapskog ulja. Vani je upravo odskočilo na obzorju sunce, da navijesti krasni dan.

„Ludjaci!" podrugivaše se Marko, te si pod vodom sitnim, tankim i oštrim nožićem razreza na obim rukama žile krvice.

*

U isto doba, dok je jedan od posljednjih potomaka prvih rimskih osnivača rimske slave u kupaonici pomalo krvario, da zaspi za vavijek, ozvanjale su pjesme svećeničke po svim hramovima glavnoga grada svega svijeta. Gradjani i slobodnjaci, djeca i posinci Rima opkoliše stupovlje raznih bogova, moleći milost za gospodu svijeta.

Na kapitolu prinesao je osobno Marko Aurelij žrtvu vladaru Olimpa.

„Otkloni od nas osvetu barbara!" moljaše imperator i filozof.

A u isti čas moljaše čitava četa barbara i Rimljana, robova i patricija obojega spola u podzemnim kršćanskim grobnicama:

„Oče naš, koji jesi na nebesima; sveti se ime tvoje; budi volja tvoja!" — — —

26.

„Veliš, da Markvinij brza na Dunav?"

„Tako javljaju naši glasnici, koji su u najvećoj pogibli pobjegli pred progoniteljima. Sudariše se s njima oko izvora Drave, u blizini Agnontuma."

„Već kod Agnontuma?"

„ Da, on juri, kao da je na krilima vjetra. Na čelu je pretorijanaca, a sabrao je i ostale sjeverne posade."

„Za nekoliko tjedana pokorit će osvetnik Viktorin Vindeliciju, Raetiju i Norik, pa će nam onda pasti iza ledja. Ja ga poznajem, Marka Makrinija ne smijemo omalovažavati."

Servij govoraše to zamišljeno, gledajući u iskre što su vrcale s plamena pred njegovim šatorom. Pred njegovim duševnim očima nizale se slike, što ih je proživjeo poslijednjih mjeseci.

Sa svojim neobuzdanim Germanima poplavio je poput kiše pljuštavice sve sjeverne pokrajine carstva: doline, sela i gradove, razorio sve utvrde, ceste i mostove, a plodna polja posijao krvavim lješinama, prahom i pepelom. Preko Dunava otjerao je u ropstvo žene i djevojke, a pratila ga kletva zabrinuta ratara. Servijeva služinčad branila se iz zlatnih posuda rimske gospode, a njegovi se konji napajali iz porfirnih korita.

On je neumorno prodirao napred, ne priuštajući svo joj vojsci odmora, samo da preteče rimske legije s juga i istoka, za koje je znao da brzaju. Prošao je preko Alpa i maknuo si s puta Viktorina s polovicom njegovih pretorijanaca i eto ga već nedjelju dana pred Akvilejom, koju je svu opkolio. Iza svakog juriša stisnulo se sve više željezno kolo podsjedatelja, a sve više se prorijedjivali branitelji, da su se sve više mogle lomiti i zidine. Za nekoliko dana osvojit će i taj trgovački grad, vrata Italije, nazivan i drugim Rimom. A onda će navaliti i na glavni grad, da ga stisne prije nego se „gospoda svijeta" osvijeste od straha.

Tako je snovao Servij još jučer.

No danas ujutro ostavili su Buri tabor, a da nijesu nikoga ni pitali za dozvolu. Servij ih nije mogao spriječiti, jer nije bio njihov knez ni vojvoda.

On nije mogao da zadrži ni Langobarde, Ose, Hermundure i ostale narode, koji su ga ostavili putem već prije. Dapače ni Kvadi ni Markomani nijesu bili vezani uza nj prisegom vjernosti. On imadjaše pravo da zapovijeda samo svojem plemenu.

Ispočetka pošla je za njim sva Germanija, jer je trebala vodja, koji poznaje rimsko bojno umijeće. No domala se onaj gorostasni val rastrgao u stotinu dijelova, te se širom razlio po desnoj obali Dunava. Polunagi divljaci sjevernih šuma, koji nijesu poznavali stege, ni razumjeli važnosti sjedinjenih sila, opojeni prvim lakim pobjedama, raspali se u manje čopore i bojevali na svoj način bez osnove i reda, slušajući samo svoje poglavice.

Ovim pustim hordama nije svijetlila viša politička misao. Svaki je nastojao, da se dočepa što većega broja robova, goveda, dragocijenog posudja i predmeta, pa da se što prije svojim plijenom vrati u svoj kraj. Neobuzdanost naroda, koji bi se tek morao bio uzgojiti, da bude poslušno orudje u rukama razboritoga vojskovodje oslabila je Servijevu volju i kočila njegovu odluku. Danomice ostavilo bi ga po koje pleme, koji čopor sve na putu; samo bi se izgubio, kao da ga je zemlja progutala. Što se je više udaljivao Servij od granice Germanije to je raspolagao sa sve manjom silom. Alpe su prešli s njime još samo Markomani, Kvadi, Jasigi i Buri.

Za otpadom sjevernih naroda, koji bijahu oboružani samo štitovima i kolcima, te po barbarskom običaju uzeše sobom u boj žene i djecu — tako reći svoju kuću i kućište, — nije žalio negdašnji prefekt rimskih legija. Ovi poludivljaci, puni krike i vike, koji bijahu u prvim bitkama nužni, da povećaju strah od napadaja, bili bi mu samo na putu kod provale na Rim. — No Buri, susjedi Markomana, shvatili su već važnost stege i sloge. Hrabro i poslušno bez prigovaranja podnašali su oni strogost uredjena vojničkog života, a priučili se i na glasove znakova trublji i zapovijedi. Njihov odlazak silno će djelovati na plašljivije Markomane i Kvade, pak bi mogao razoriti sve osnove Servijeve.

Jer — čudnovato — Germani, ispočetka povjerljivi i ponosni, bivahu sve malodušnji, što su se više približavali žarištu rimske moći. Vesele ćudi i radosnim kličanjem pozdravljali oni mramorne italske gradove, no kad su pred Akvilejom saznali, da bi za deset dana mogli

osvanuti pred zidinama glavnoga grada cezarskoga, počeli se ogledavati, da se sjete puta, kojim su prošli.

Pred njima se prostrlo more adrijatsko, koje se njihovim očima činilo, da i nema druge obale, a za ovim neizmjernim vodama, drijemala je ona strašna neman, koja je držala Germaniju više stoljeća u svojim pandžama. Stotine naroda zgazila je ona, uništila, progutala i svojom krvlju zasitila. Milijuni žrtvi sagradili su podnožje njenoj snazi i veličini. Ta neman još živi, po svoj prilici još zdrava i snažna, pa zapovijeda svijetom, a slušaju je i najbliži i najudaljeniji. Zar da oni, Markomani i Kvadi, bogatiji od naroda naprama velikim vojskama svjetskih naroda, utamane toga gorostasa, na koga se još dosele nitko nije ni usudio podići svoje ruke? ...

Marko Aurelij nije se varao, kad je rekao, da u barbara nije još iščeznuo strah pred Rimom. Sjaj, koji je pobudjivao strah, što je rasipavao svoje zrake ovamo preko mora do Akvileje, zablještio je dosada pobjedničke Germane tako, da je njihova vesela vika onijemila. Oni su još činili sve, što bi Servij zapovijedio; polazili su pred strijelice i metala, strpljivo trgali stijene akvilejske, rovali kao crvi pod gradskim vratima, no neprestano su gledali na more, čudeći se, što tajanstvena ona neman ne prekida njihove grozne igre... Možda već vreba, možda se sprema na skok... Sutra, prekosutra može da zaskoči svom svojom silom na one, koji joj smetaju miru, da ih smrvi i uništi ...

Servij je dobro raspoznavao raspoloženje u vojsci, pa ga je silno uznemirio odlazak Bura. Na malodušne vojnike djeluje i najmanja malenkost razorno. Samo jedan povik: Spasi se! — i svi će bez razloga pobacati oružje. A mimo to počela je pred Akvilejom da vlada nesloga i zavist — prokletstvo necivilizovan ihnaroda, koje je već uništilo tolika junačka nastojanja.

Kvadi su krivili Bure, što su sakrili dragocjeni plijen, a Vadomar, koji je dosele složno sa Servijem napredovao, sjetio se sada, da je on tobože veći od njega. Ta on bijaše markomanski kralj, a Servij samo knez jednoga dijela naroda ...

Gledajući neprekidno u oganj pred vo im šatorom, nasmija se Servij izsjedamput. Ali to bijaše gorak smijeh. Ponosna zgrada, koju je gradio svojom hrabrošću i po znavanjem rimskih prilika u svojim mislima, stala je pucati kao da će se srušiti. Zar da je poduzeće preuranjeno? Zar da barbari, ti taoci imperatorovi još uvijek ne mogu da shvate, što je zapt i sloga i kolika je njihova moć? ...

Pa ipak ne! ... Osnova treba da se promijeni, treba ih siliti na pobjedu.

Servij trgne glavom i digne je u vis, kao da je odlučio nešto nova, pa upita Hermana:

„Mogu li pod svaku priliku računati na poslušnost našega plemena, bez razlike kod svih, kojima zapovijedam? Ti općiš više s ljudima, nego ja."

„Pred nama buči more," odvrati Herman, koji je svojim vjernim očima gledao Servija. „Zapovijedite nam, da se borimo s njegovim valovima i vi ćete se osvjedočiti, da li nijesmo vazda uz vas. Germani ne napuštaju svoga kneza."

„Svi?"

Herman je razmišljavao, no za kratki čas reče poluglasno: „Crveni Vilibald šaptao je danas nešto sa gospodom Vadomarove vojske, no kad je opazio mene, izgubio se brzo u mnoštvu. Ova zavidna lija ima nepovjerljive oči".

„Pazi na njegove korake".

„Sigar ga ne pušta s oka".

„Poglavice svih plemena neka se bezodvlačno skupe kod mene!"

„Zapovjedili ste, gospodaru!"

Kad se je Herman udaljio, podiže se Servij sa stolice i oglednu se unaokolo.

Njegov se šator nalazio posred velikoea četverokuta, koji je sastavljala samć kolija. Po stranama uzduž te utvrde stojali konji i blago, ostali prostor ispunjavali šatori njegovih vojnika.

Premda su Germani dosada zajedno vojevali povodstvom Servijevim, ipak se nijesu izmiješali, već su i spoljašnjim znakovima brtžno čuvali svoju samostalnost. U borbi bi se zbližili prema znakovima trublji, koje je davao vojskovodja, ali u vrijeme mira utaborio

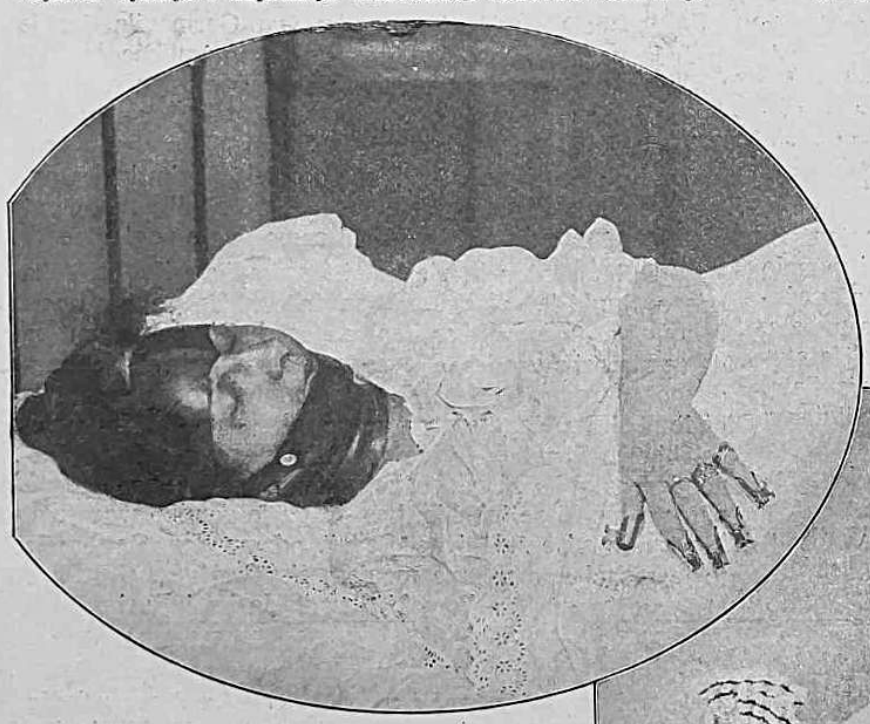

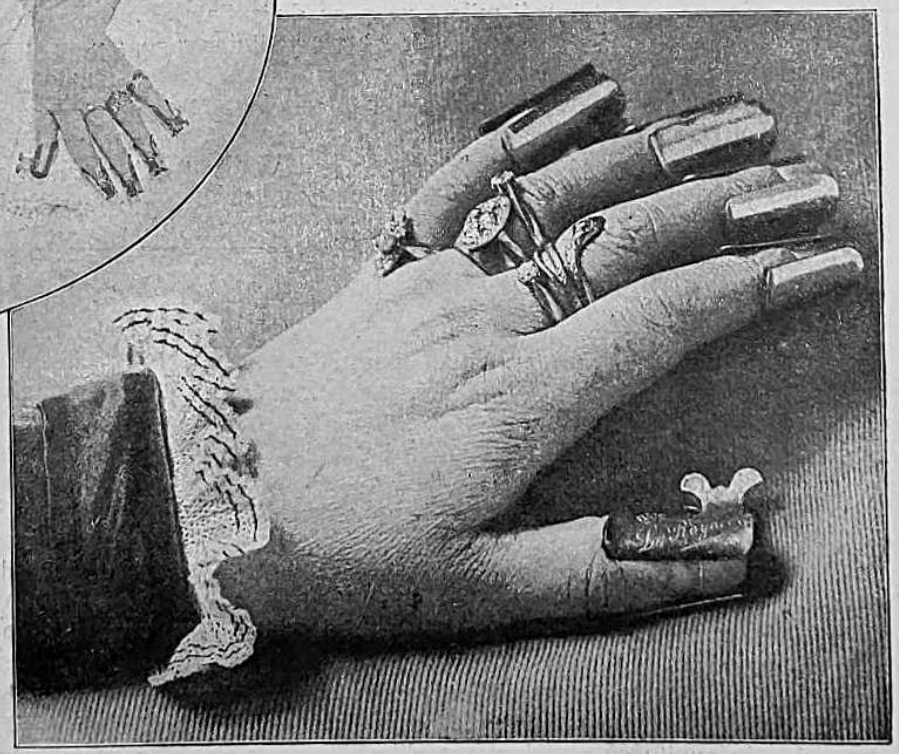

Moderna tortura za uzdržanje ljepote.

se svaki narod napose. Tako je i pred Akvilejom svako udario svoj tabor. Kraljevski Markomani utaborili se na morskoj obali, Kvadi ugrozili grad s istočne strane, a Buri sa zapada. Servij je sa svojom vojskom i sa Jasigima naumice zauzeo sjevernu stranu, da prepriječi bijeg ostalih plemena, jer je znao da vojna za nestrpljive barbare traje predugo.

No njegova opreznost bijaše uzaludna. Buri se pobiše sa Kvadima i jedne kišljive noći tiho odoše tako, da su već drugoga jutra bili daleko, kad se je saznalo, da su ostavili vojsku.

To isto mogu da učine sutra Markomani ili Kvadi, a onda bi ostao Servij sam sa svojima i Jasigima. Njegova bi ga vojska doduše pratila do na kraj svijeta, al s tako malom vojskom mogao bi tek samoubojica da navali na rimsku snagu. Od ono petnaest tisuća, što je pod njegovim bojnim znakom prešlo preko Dunava, ostalo mu sada samo deset tisuća, ostalo je poginulo u boju i na prelazu preko Alpa.

Pa ipak treba Akvileju zauzeti i nastaviti put, da se vojna ne svrši bez uspjeha protiv Rima, kao mnoga poduzeća evropskih, azijskih i afričkih naroda.

„Ja ću sam napred!“ govoraše Servij za sebe. „Ja ću hidru iznenaditi u njenoj zlatnoj špilji, a onda..“

Upravo u taj čas prispješe poglavice plemena u potpunoj bojnoj opremi. Došli su svi ne izuzevši ni Vilibalda.

„U kolo!“ zapovijedi Servij.

Gospoda ga opkole. On ih okruži pogledom, a onda reče: „Poznato vam je, plemenita gospodo, da su Buri noćas ostavili naš tabor, a Kvadi da čeznutljivo gledaju na planine, što ih dijele od domaćih ognjišta. Naši si novi, unuci i praunuci pravom će nas proklinjati, ako sada, gdje nam i bogovi pomažu, ne osvetimo stogodišnje nevolje i napustimo pogodnosti naših pobjeda. Sa granica Italije mogla bi nas potisnuti samo premoć, ali take ne treba da se bojimo.“

Za čas prekine svoj govor, da čuje prigovor, no budući da se niko nije ni oglasio, nastavi: „Sada je Rim bez obrane. Prije nego li dođu azijske i afričke legije, izmijeniti će se mjesec još jedared, a ono vojske, što je još u Italiji, oslabljeno je kugom i gladom, ukočeno od straha, pa ne može da stane na put našoj navali. Za mjesec dana bilo bi svakako prekasno, jer ne bismo mogli izdržati snage združene rimske sile. Krenemo li odmah na Rim, stat ćemo gorostasu na glavu, a glas o tom našem djelu zapalit će unaokolo plamen mržnje u Španiji i Galiji kao i svoj poranjskoj Germaniji, koja će na staroj slavi rastočeno i trulo carstvo bezdvojbe razoriti.“

Vel. Meziržiči: Vojnička pošta prije odlaska.

Opet je ušutio i pogledom obašao krug poglavica, a onda kliknuo podignutim glasom: „Tko od vas hoće da si sazda zahvalnu uspomenu naših potomaka? Koji će sutra sa mnom na Rim?“

U mjesto odgovora zazvečiše štitovi i mačevi, gospoda bijahu sporazumna. Jedini Vilibald nije podigao svoga mača. Servij je to opazio, pa reče zavidniku ravno u oči: „Ako su vam dusi vaši pradjedova prišapnuli bolje misli, recite nam, Vilibalde, mudri predlog. Nama treba savjeta!“

„U vojni nema vojnik savjetovati, već mora da sluša“, odvrati ovaj smješeći se porugljivo.

„Tako sam učio, da. Ali u važnim slučajevima ima da svaki poglavica plemenski potpomaže svoga vojvodu poštenim savjetom. Da čujemo!“

Vilibald se lukavo ogledje i odvrati: „Ja ću činiti sve ono, što će i drugi našega plemena, tako mi nalaže

prisega, što sam je položio u vaše ruke, velemožni kneže. Ja ću vas slijediti, kud i svi drugi, jer ste nas dosada vodili k pobjedama, s kojih će se proslaviti naše ime kao nikada prije. No jeste li vi, velemožni kneže i ostala gospodo, pomislili na to, da nam nije ostala ni desetina od one sile, kojom smo prešli preko Dunava?"

„Otpali su samo neobuzdani čopori", primjeti Rudlib.

„Pustite, da izgovori", reče Servij.

„Otpadoše i Buri", nastavi Vilibald, „a jučer sam u taboru kraljevskih Markomana i Kvada čuo glasove nezadovoljstva. Vojnici gledahu zabrinuto u najbližu budućnost, koju rimska osveta krije u sebi; oni se plaše ove tišine i boje da će upasti u lukavu zamku. Pročulo se, da imperator sam glavom kreće u boj..."

„Tu su vijest proširili u taboru oni plašljivci, koji su svaki čas spremni na bijeg", javi se opet Rudlib, a svi se nasmijaše.

„Još nije Vilibald dovršio", opet opomenu Servij.

„Imamo robova i plijena, kako ga nijesu nikada stekli naši pradjedovi," nastavi Vilibald, dobacivši Rudlibu prezirni pogled. „Mi smo natjerali Rim u strah, a ovjekovječili slavu našega mača. Nije li bolje, da se vratimo kao pobjednici, dok ne znamo, što sutrašnji dan krije u sebi?"

„Jeste li dovršili?" upita Servij, kad je Vilibald prestao govoriti.

„Ja sam zabrinut", doda još Vilibald, „poradi ljubavi spram ženama i djeci. Imperator će im se grozno osvetiti, ako im uništi muževe i oce."

Servij se obrati ostaloj gospodi i reče: „Ne vežite se na prisegu, koju ste položili u moje ruke. Koga steže oko srca briga za ženu i djecu, kuću i kućište... neka s mjesta ostavi tabor i krene preko Dunava, da u našim šumama čeka na novo doba, kad će imati više pouzdanja u svoju vlastitu snagu. Govorite otvoreno i slobodno. Ne bojte se moje srdžbe!"

Gospoda stala nešto mrmljati i na kratko se sporazumiješe. Rudlib istupi iz kola i reče u ime poglavica svih plemena: „Svijetli kneže! Do sada vas je pratila pobjeda i ne će vas ostaviti, ako ostanemo i sami s vama u rimskoj zemlji. Tako mi mislimo. Vodite nas i oslonite se jako na naše povjerenje i poslušnost. Prohtije li se bogovima, da vas imperator svlada, pasti ćemo s vama. Ovaj pako" — pri tom pokaza na Vilibalda — „neka se vrati, da u ženinom naručaju zaboravi na ratne muke".

Glasni zveket oružja potvrdi Rudlibove riječi.

„Živio naš knez i vojvoda!" klikoše poglavice.

„Slavna uspomena u naših potomaka bit će vam plaćom za ovu vašu hrabrost i vjernost," reče ganuto Servij i obrnuv se Rudlibu proslijedi: „Plemeniti Rudlib neka to isporuči kralju Vadomaru. Sutra u zoru krenut će s nama Jasigi i Kvadi Aemilijskom cestom prama Rimu. Za deset dana padat će naši udarci po rimskim vratima. Ostali će ostati pred Akvilejom, da dovrše započeto djelo. Kad osvoje ovaj grad, doći će kraljevski Markomani za nama."

Već se je Rudlib okrenuo, da izvrši nalog knežev, kad li se pojavi pred šatorom Herman. Bijaše očevidno, da je brzo dojurio, jer kad je stupio pred kneza, nije mogao ni do riječi. Znoj mu je curkom curio s čela, a grudi mu se burno nadimale.

„Donosiš novih vijesti?" upita Servij.

Herman potvrdi samo kimanjem glave.

„Uznemiruju li te vijesti?"

Herman otvori usta, da posrkne zraka.

„Jesu li Kvadi poručili, da se vraćaju?"

„Jedno... poslanstvo imperatorovo!" promuca Herman.

„Imperatorovo?" ponovi še poluglasno gospoda.

Ovaj i onaj problijedi, te se ogleda, kao da već osjeća sablast rimske moći na svojim ledjima.

„Kakvo poslanstvo? Komu? Gdje je?" upita Servij. „Saberi svoje misli i odgovori pametno".

„Kralju Vadomaru!... Došli senatori s velikom pratnjom i donijeli darove od imperatora. Knez Jasiga imenovan je kraljem. Svi poglavice kraljevskih Markomana i Kvada skupili se u vijeće. Imperator obećaje oproštenje..."

Herman je govorio brzo i vijest priopćio nesuvislo.

„Starče!" razljuti se Servij nabravši čelo. „Bojiš li se i ti one sablasti, koja plaši još samo zečja srca i neznalice? Otari znoj sa svoga čela i saberi se! Valjda je Marko Aurelij poslao take kukavice, kaki je i sam. Dobro znaš, da senatorski grimiz u Rimu pokriva još samo trule kosti i tjelesnu i duševnu gnjiloću!"

Servij je naumice upotrebio pogrdne riječi, da oslabi dojam na germansku gospodu o rimskom poslanstvu. Tako je silan čar moći, koji počiva na mnogostoljetnim uspjesima, da djeluje dapače i onda, kad joj već sunce zalazi, te se poigrava u bojama svoga poslijednjega svijetla.

Servij je osjećao svu težinu pogibelji, koja je tako nenadano i nepripravno prijetila njegovim osnovama Rimljani su poslali darove kralju Vadomaru! Rim je uvijek znao, kako treba da s drugim govori, kojim tonom da istupi i na koga da se obrati. Njega su naumice mimoišli.

„O, stari ludove!" nastavi on, kao da Hermanu prigovara. „Tebe zablještuje oprost imperatora, koji umjesto da krene na vojnu, sjedi u svojoj zlatnoj palači i čarvlja s kukavcima kakvi je i sam. Tebi je potrebno njegovo oproštenje!" nastavi porugljivo. „Ti ne stojiš slobodan kao pobjednik pred Akvilejom i rimskim vratima, nakon što si razbio i uništio dvije rimske vojske. Ne, legijonaši su te pobijedili i okovali u sramotna željeza, bacili ti uže oko vrata, pa te vode kao roba na pazar! Ti si potučen, ranjen, besvjestan i stojiš posve sam i ostavljen pred tisućama neprijatelja; slomili ti ruku i oteli oružje! Dakle veseli te i tješi milostiv posmjeh sretnoga pobjednika! Zahvalno ćeš poljubiti ruku, koja te gladi, umjesto da te bije, na što ima pravo svojom smjelošću i hrabrošću!... Ili je možda obrnuto, stari ludove? O, Hermane, stidi se!"

„Oprostite, gospodaru...", moljaše stari kapetan duboko postidjen. „Došlo je tako iznenada".

„Pod njihovim si zastavama ostario i još ne znaš, da šalju darove samo onda, kad ih ne mogu zamijeniti krvnikovim mačem. Svakoga će zgaziti nemilosrdno kao crva, kad su jaki; a kad su slabi i kad se boje, zagrnu se u lisičje krzno i smiješe se slatko. Jesi li ikada čuo, da bi slali poslanstva onima, koje su pobijedili? Pobijedjenim narodima dolaze liktori s nabrušenim sjekirama."

„Oprostite, gospodaru..." ponovi Herman.

Ove riječi, kojima je toliko omalovažavao rimske poslanike, nije on govorio Hermanu. Govoreći to, promatrao on svoju gospodu. Nasmiješio se zadovoljno, kad je opazio, da su ih njegove riječi oslobodile čarolije carskoga imena.

„Stara ludo!" povede se za njim i Rudlib. „Uplašio si nas nepotrebno. Ne pobijedjeni, već pobjednici dijele milosti i oproštenja. Doista je preuzetan taj imperator."

„Na Rim! Na Rim!" kliknuše gospoda.

„A jeste li sve dobro razumjeli?" upita Servij podignutim glasom. „Božanski imperator, gospodar svi-

jeta, obećaje vam oproštenje! Promislite stvar i prosudite dobro! Još ima kada."

„Na Rim! Na Rim!" odvratiše poglavice.

„Pa dobro, sutra ćemo na Rim. Nu prije toga govorit ću sam s poslanicima toga moćnoga vladara, koji sa svojim darovima i oproštenjem šalje za cijelo i prekrivene grožnje. Ove rimske lisice imadu okretne jezike. Oni bi mogli kralja Vadomara nagovoriti, da bude još i zahvalan na carskoj milosti. Za mnom, plemenita gospodo!"

Zajašiv svoga konja, sagnu se k Hermanu, te mu prišapne: „Jasigi i naši ljudi neka stoje u ratnoj pripravi. Ti sam doći ćeš s mojom konjicom do Vadomarova tabora i čekati na moj zov. Čim čuješ moj rog, dokaši s konjanicima do kraljeva šatora. Razumiješ li me, starče?"

„Razumijem, gospodaru", odvrati Herman. „U boju se ne može nikada znati, kada i gdje će izdajstvo vrcnuti svojim otrovom".

„Uredi dakle sve brzo i tiho!"

„Hoću, gospodaru!"

(Nastavit će se.)

Kada suza . . .

V. Gjurin.

Kada suza s oka kane,
S njome gine mnogi jad,
Ako srce jadat stane,
Lakša mu je tuga tad.

Kad se uzdah duši vine,
Blaža joj je svaka bol,
Ko da pane iz visine
Rosica na tihu dol.

Za sirotu smilovanje
To je rosa, melem — kap,
To za žiće svakidanje
Potpora je, jaki štap.

Srce snosi ljute rane,
Zanos, polet gubi duh:
Kad tek žića danak svane,
S njim i boj za težak kruh!

Mračne misli.

V. Gjurin.

Što se vraćate,
Dušom povraćate,
Ko riba kad pane na suho?
Ta okolo mene
Tek gole su stiene,
Sve pusto je, niemo i gluho!

Misli vi mračne!
Visine te zračne
Krivcem tek htio sam taknut,
Da po njima kružim,
Da s njima se družim,
Taj zastor ja željah i maknut!

Ne mogu, vidim,
I sam se stidim —
Al trpim nevolju, kušnju;
Zamire duša,
Rug ko da sluša
U žutoga lista sad šušnju . . .

Ti žiće, daj sveni,
Ti, duše, moj kreni,
U svemira vir se ti baci!
Ondje će prestat,
Ko magla nestat
Svih pitanja, usklika znaci!

Turopoljska „Žirna komešija".

B Laszowski.

Veliki imetak plemenite općine turopoljske sastoji danas pretežno od prostranih hrastovih šuma, od kojih je najveća Turopoljski i Bunski lug. Ta je šuma skupna imovina cijele plemenite općine, ali osim ove imade još prostranih šuma, koje posjeduju pojedine zemljišne zajednice i pojedinci.

Oko ovih ogromnih šuma brinula se je plemenita općina turopoljska od vajkada. Već u najstarije vrijeme nalazimo važne i valjane zaključke općine o očuvanju turopoljskih šuma. Naročito pazilo se je, da se ne sijeće hrašće, koje rodi žirom (arbor quercina fructifera), i u opće, da se ovakovo drvlje ne oštećuje. Žir bio je za općinu znamenit dohodak. Poznato je, da je gojenje krmaka bilo vazda u Turopolju veoma zamašna grana gospodarstva. Bilo je kuća, koje su uzgajale nekoč po tisuću i više krmaka. Danas je doduše ta grana gospodarstva slabija nego nekoč, čemu je kriva zarazna bolest, koja se je već natrag više godina u našoj domo-

Uporaba automobila u vojsci: Automobil i motor na rekognosciranju.

vini pojavila. U staro doba bilo je u Turopolju podavanje krmaka biskupiji zagrebačkoj znatan dohodak biskupije. Tom gojenju krmaka pogodovahu hrastove šume, jer je žir služio za tovljenje, a to je općini unosilo svake godine znatan dohodak. U šumama bili su u tu svrhu sagradjeni veliki svinjci (harae majalium), koji su služili zakloništem i krmcima i pastirima. Ovakove svinjce bilo je strogo zabranjeno rušiti, nego su imali ostati od godine do godine, da se time šuma čuva od sječe potrebnog gradjevnog drva.

Dohodak, što ga je općina imala od žira, zvao se je „žirovina", a plaćala se je od svakog komada krmčadi. Za velike stare krmke bila je veća svota, a za miade male krmke manja. Tako je god. 1606. zaključila bila općina turopoljska, da se od velikih krmaka plaća po komadu 20, a od malih 12 denara. Dakako, da je prema obilju žira bila i veća odmjera. U slučaju, kad je bilo malo žira, mogli su samo Turopoljci svoje krmke tjerati u žir, dok, kad je bilo dobro žirno ljeto, pripuštali su se i strani krmci uz plaću „žirovine" u žir.

Da se može ustanoviti iznos „žirovine", te broj krmaka, što će se svake godine puštati u žir, izlazilo bi svake godine od pametara u šumu posebno izaslanstvo, t. zv. „žirna komešija". Sastojala je od župana turopoljskoga, sudaca, ašešora, viceašešora, lugara i vojvoda. Redovito je ta „komešija" polazila u Turopoljski lug mjeseca rujna, i koji put i početkom mjeseca listopada. To se je obavljalo, a obavlja se i do danas u svakom slučaju: ima li ili nema žira. Ovakova „komešija" obidje na urečeni po županu dan cijelu šumu, a oko podneva priredjen je obilan objed. Sjutra dan sakupe se opet svi članovi „komešije" u vijeće, da stvore zaključak glede žirovine. Takvi sastanci zabilježeni su u starim turopoljskih knjigama pod imenom „malo spravišće", „congregatiuncula", „congregatio particularia". Po koji put bi se to obavilo i na velikom spravišću, ako je slučajno za taj dan sazvano bilo, da uredi koje druge važnije prilike.

Taj prastari običaj „žirna komešija" održao se je sve do danas, a za cijelo će se održat još dugo u plemenitoj općini turopoljskoj, koja sa osobitim počitanjem njeguje svoje drevne običaje i ustanove.

Dugi niz godina sve do segregacije na osobit je način kod te „žirne komešije" sudjelovala porodica Jankovića iz Čičke poljane. Imućna ta porodica svake je godine na dan „žirne komešije" stavila u Veliku Goricu po više četveroprežnih kola, na kojima se izvezao turopoljski magistrat s ašešorima, sudcima i viceašešorima te gostima u Turopoljski lug. Kad je pregledba šume bila obavljena odvezlo se je cijelo to društvo do doma Jankovića, koji su ondje priredili sjajan i obilat objed.

Kad je provedena segregacija, prestala je porodica Jankovića sudjelovati u toj „komešiji", i od onda se skupni objed priredjuje na trošak same plemenite općine turopoljske, i to u samom Turopoljskom lugu kod koje lugarice. Brigu za taj objed vodi blagajnik plemenite općine turopoljske, što svakako nije mala stvar, jer tu mora da bude svega na pretek!

Tako se je i ove godine 13. septembra sastala „žirna komešija" u Turopoljskom lugu. Kao vazda, tako je i ovaj put bio svečani objed kod prve lugarnice. Naša nam slika prikazuje članove ove „komešije". Župana turopoljskoga presv. gosp. Dr. Ljudevita pl. Josipovića zastupao turopoljski „ašešor" veleč. gosp. Fran Peterca župnik velikogorički. Uz njega vidimo predstavnike općine turopoljske i drugog turopoljskog župnika dubranečkoga veleč. gosp. pl. Pucekovića. Iza ovih slijede svi suci 22 turopoljskih plemenitih sučija, te dvanaest turopoljskih „ašešora" i drugi službenici turopoljski.

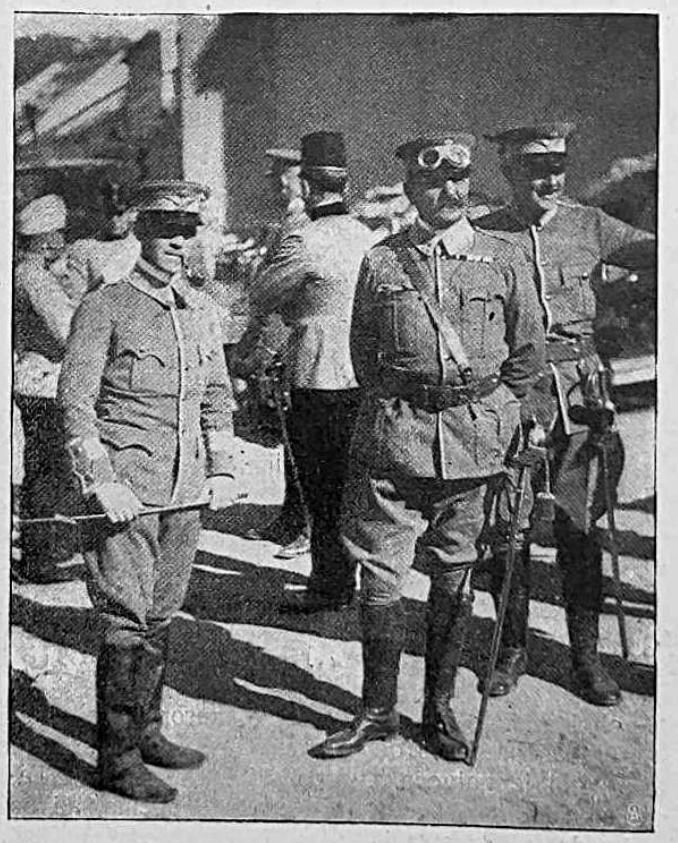

1 2
1. Princ Aleksander Solms-Braunfels. — 2. Kipar Gurschner: zapovjednici dobrovoljačkih automobilista.

Uporaba automobila u vojsci.

ŠIROM SVIJETA.

NAŠE SLIKE.

Na obali morskoj.

Za kamenu stijenu, u koju se bijesno biju morski valovi, izašle dvije vile — reko bi onaj, koji gleda dvije krasotice, što su se rukom o ruku stisle jedna pored druge, pa nekud čeznu, nekud hrle... Kao da je Ljubav i Dobrota, što

Samuel Heinicke: osnovatelj poduke za gluhonijeme.

cvijećem hoće da okite čitavi svijet. Morska bura poigrava haljinama i koprenama, kojima su obavile svoja strojna tjelesa, no sve to njih ne smeta, već ko da ih tajna sila tjera hrle one na kraj morskoj obali da na toj osami zabodu svoje divne oči u dubine morske, pune nekog slatkog čeznuća pune nekog toplog osjećaja za prirodu, za veličanstvo božje. Slikar tom slikom pjeva, njegova duša se zrcali na dražesnim licima dviju krasotica s toliko poezije, s toliko zanosa i prirodnih krasota, da se moraš diviti i njegovom kistu i njegovoj slici. I dok se more talasa med kamenitim stijenama i visokim grebenima, u tom tihom srdašcu nevinih djevica tinja sveta božja iskra ljubavi — za Boga, za prirodu, za sav taj čarobni svijet.

Dušni dan u Rusiji.

Smrt ne pita ni za rod ni za porod, ona ne razlikuje ni plemena ni narode, — svagdje svagdje — po cijeloj kruglji zemaljskoj hara ona neumoljivom svojom rukom. To je vječni zakon pravednoga Stvoritelja, koji svemu svijetu mjeri jednakom mjerom.

I po svem kršćanskom i poganskom svijetu ostao je pijetet spram pokojnika, spominjanje na one mile i drage naše, koji odoše Bogu na istinu, ili se preseliše, kako će pogani — u carstvo sjena. Ipak najljepše i najkrasnije spominje se svojih pokojnika kršćanstvo od prvoga svoga početka do dana današnjega. Krasna, veličanstvena i ganutljiva je ta spomen i u crkvama s molitvom pobožnih vjernika i na vječnom počivalištu — nad gobovima pokojnika, koje sadimo cvijećem a zalijevamo suzama.

I u Rusa se toliko drži do toga, da se na Dušni dan, kad se sav svijet sjeća pokojnika, dostojno sprovede tihom molitvom nad grobovima. Jadni ubogari dobivaju toga dana milodare, jer se je milosrdje združilo s toplom molitvom za ispokoj duše preminuloga druga, rodjaka ili znanca. Mlado i staro hiti na grobove gdje moli toplo: „Pokoj vječni daruj im Gospodine!“ ...

Potpaljeni hrast u turopoljskoj šumi.

Od vajkada se je plem. občina turopoljska brinula, da joj ne propada šuma glavni izvor dohotka. Protiv oštetitelja šuma odredila je velike globe. Osobito se je oštro globio onaj, koji bi potpalio rodni hrast („quercus fructifera“). Takove potpaljene hrastove nazivali su „podgorelec“, „achor suffocata“. Često se je dogadjalo, da je mnogi hrast potpaljen s toga, da se onda lako kupiti može. Ovakav „palihrast“ (suffocator) molio bi komeša, da mu se proda. Tomu se došlo u trag, i tako se ustanovio „palihrast“, i on osjetio strogost općinskih odredaba.

Naša slika nam prikazuje takov hrast „pogorelec“. Ogroman je to hrast, koji još danas stoji na zaravanku brda, na kojem stoji gustelnička kapelica sv. Ivana. E. L.

Oaza u Sahari.

Sahara!... Strašno more pijeska, kojim vitla samun vrući i stvara brda, gdje su prije duge, puste ravni bile. I tom pustarom, gdje žarko sunce prži glave a vrući pijesak noge i vihor silni siplje pijesak u oči, gdje nema traga zelenoj travci, ni šumovitome gaju — i tu živi čovjek. Pustarom bludi divlja zvijer i puzi zmija ljutica — i sve, sve pogiba od žedje. Nigdje vode, nigdje vrela na dalekom pješčanome moru...

Kao ladja kroči deva s crnim beduinom, ili putnikom kroz daleku Saharu. Nigdje zakloništa karavani, nigdje naselja ljudskoga... Samo gdjegdje ostao je otočić plodne zemlje, na kojoj su porasle paome, agave i slično bilje, da i malu sjenu dadu opaljenu i izmučenu čovjeku i jadnoj ali miloj i pitomoj devi... To su oaze — otoci sred pješčanoga mora.

Tu se je nastanio i čovjek. Tu se na oazi zaustavi i putnik, da se odmori od strašnoga puta i — da se napije vode. Tu u hladu paoma i južnoga bilja laglje i prenoći, laglje se oporavi i spremi na dalnji put. — Saharska je pustara deset puta tako velika kao Austro-Ugarska monarkija, a ima i lijepih oaza, koje slikovitošću svojom pod onim krasnim nebeskim modrilom sred pustarske strahote — očaravaju čovjeka.

Sanatorij u Zagrebu.

Proučavanje liječenja i njege bolesnika svakim danom napreduje, i dolazi do zamašnih korisnih uspjeha. Ti-

Dr. Salimbini.

suće vještaka, ne samo specialiste liječnici, već i mnogi drugi, naročito arhitekti, fizičari, kemičari, tehničari itd. posvetili su svoj rad zdravstvu.

Tako evo dolazi ljudstvo do sve savršenijih načina liječenja i njege bolesnika. U prvom redu svakako je istaknuti unapredjenje higijenskih prilika. I baš te poboljšane higienske prilike rode divnim rezultatima. Sa svijem je drugo izvesti operaciju u higijenski uredjenim za to prostorijama, nego li na mjestu, u kojem ima kakvih zaraznih atoma. Bakteriologija je u tom mnogo učinila. Uspješnom napretku ove znanosti imamo mnogo da zahvalimo. Danas se kod mnogih bolesti nalazi bacil kao uzrok dotične bolesti. Tu se dakle nastoji uništiti taj uzrok, i otkloniti svaku pogibelj zaraze.

Svjetlo i zrak su takodjer zamašni faktori u higieni. A ne manje važe i duševno raspoloženje bolesnika. Bolesnik se mora osjećati u svakom pogledu zadovoljnim; okolina mu mora biti prijatna, a nemanje mora to sve biti tako

Marija Rutkowska.: sa pozorišta u sudnicu.

Buduća kraljica portugalska: princeza Fife.

udešeno, da ima potpuno povjerenje prema osobama, koje ga njeguju i u sve, što se oko njega zbiva. Bolesnik ne smije gledati bijedu drugih bolesnika. Sve takove prilike, koje bi ga uzrujavale, ili ga dovodile na neosnovane zle posljedice njegovih boli, valja da su mu daleko. On se mora nalaziti u povjerenju prema mjestu, u kom boluje, pak i prema liječniku i njegovatelju. To diže duh i jača tijelo.

Za to se danas dogadjaju čuda liječenja na takovim uzorno uredjenim mjestima.

Bolnica je za mnoge ljude pravo strašilo, a kućna njega je za mnoge bolesnike prava propast, jer znatan dio bolesnika zazire i plaši se bolničkog uredjenja, koje je nalik na vojarnu, a opet kod kuće nema potrebitih pomagala za liječenje, niti liječničkog uredjaja. Zato u novije doba, naročito nešto imućniji staleži daju prednost sanatorijima, koji spajaju prednosti bolničke i kućne njege, a nemaju manjkavosti i loših strana bolnice i kućne njege.

U nas u Hrvatskoj i u opće na cijelom našem slavenskom Jugu nije bilo dosele pravog moderno uredjenog sanatorija, a da je bio potreban dokazuje najbolje činjenica, da je godimice vrlo velik broj iole imućnijih ljudi polazilo na liječenje i na operacije u Gradac, Beč, Peštu i drugamo i plaćalo velike svote za put i liječenje.

Sada imademo i mi u Zagrebu svoj sanatorij, prvi te vrsti na našem Jugu, a po svom uredjaju jedan od najmodernijih i najhigijeničnijih u cijeloj monarkiji.

Na zračnom mjestu, frontom na Jelisavinoj ulici, a zaledjem i baščom na Prilazu, blizu centruma grada izgledom na jednoj strani na zelena polja zagrebačke doline, a na drugoj na vrtove i humke podnožja zagrebačke gore, svjetao, bijel, zasnovan i izgradjen kao kakav veliki paviljon, izoliran od susjednih kuća, prijatan i vedar kao simbol zdravlja i ozdravljenja, a ne kao kuća bolesti, ulijevat će bolesnicima već svojom spoljašnošću nadu i okrijepu, spokojnost i radost života.

Zrak, svjetlo, čistoća, prijatnost i udobnost, evo su temeljni principi po kojima je ovaj sanatorij zasnovan i izgradjen.

Temeljni je tloris u obliku potkove, sve bolničke sobe su okrenute prema jugu, svaka skoro imade doksat, duljinu od 6, širinu od 4, a visinu od 3.80 metra. Prema tome je kubični sadržaj svake sobe 91 metar. Pošto je površina svake sobe 24 metra, a prozora 3 m., to je razmjerje površine i svjetla 1 : 3 Svjetlo je tako obilato, da ga u sanatoriumu imade više nego u mnogim privatnim kućama i bolnicama u I. i II. katu. Zraka imade isto toliko, koliko i svjetla. Prozračivanje soba omogućeno je pomoću posebne udesbe tako, da ne bude propuha, kroz posebne otvore na prozorima i u zidovima, te se može regulirati posebno za zimske, a posebno za ljetne zračne prilike. U svakoj sobi, po svim hodnicima imade vodova ne samo za elektriku, nego i za toplinu, za vodu običnu i destiliranu, toplu i hladnu. Grijanje soba izvadja se vodom tople vode. Ovako se može soba ugrijati do ispod 100 Cel. i tako se može toplina radiatora ravnati prema vanjskoj toplini. Cijelo pokućstvo je vanredno higienički udešeno i udobno, te se dade lako čistiti. Ormari, stolci, stolovi (sa staklenim pločama), kreveti, sve je lijepo bojadisano, dade se lako oprati i raskuživati, jer se je kod gradnje sanatorija u dosljednosti pošlo tako daleko, da u cijeloj zgradi i na cijelom pokućstvu zajedno s vratima i prozorima, nema ni jednog oštrog ugla, tako da prašina nema ni jednog, pa ni najmanjeg mjestanca, kamo da se nagomila, nego se lako i brzo čisti i sabrana odnosi.

Sve bolesničke osobe pojedinoga kata mogu liječnici držati u isti mah na oku iz velikih trijemova za razgovore i posjete. Ako n. pr. bolesnik želi što i zazvoni na električno zvonce, upali se nad vratima sobe mala crvena svjetiljka i ta gori sve dotle, dok tko ne dodje u sobu. Ova udesba omogućuje kontrolu nad pomoćnim personalom. Udobnost za bolesnike je velika. Kreveti su tako udešeni, da se mogu voziti iz sobe u hodnik, u operacione i ine lječilišne dvorane, dapače pomoću velikog dizala iz jednog kata u drugi. Mora li bolesnik u sobi primati kupelji, to se kace mogu voziti u svaku pojedinu sobu.

Odvod rublja, dovod jela itd. sve se to dobavlja zasebno pomoću malih dizala, sve bez muke i strogo pazeći na higijeničke zahtjeve. Bolesnike pako mogu pratiti, dvoriti, kod njih spavati, stanovati i njihovi rodjaci ili ljudi pouzdanja, a liječiti ih može bilo koji liječnik, koga oni zažele, jer sanatorij ne obvezuje nikoga na pojedinog liječnika, nego je svima otvoren.

Svakako su najinteresantnije partije sanatorija odijeli za operacije i odijeli za liječenje. Operacione dvorane su u posebnom dijelu zgrade odostraga. Imade ih tri: jedna manja, više priručna i za lakše slučajeve, većinom ambulantne naravi. Druge dvije paralelne jedna drugoj, odijeljene prostorom za razne aparate i pripreme, a od njih jedna za kužne, a druga za nekužne operacije. Razmještaj i uredjaj ovih dvorana, koje su sve pokrite samo staklenim krovom i sa strane zatvorene staklom tako, da po danu ulazi u nje sa sviju strana svjetlo (za noć su velike električne lampe sijalice), je najmodernije. Rasvjeta po danu stoji u razmjeru 1 : 1 prema svjetlu dana. Električke žarulje su tako udešene, da nema nigdje sjene, a tako je i iza dana, koja potonja okolnost izvedena je na principima o lomu svjetla.

Uz ove dvorane imade u sanatoriumu u prizemlju i souterainu cijeli niz odjela za liječenja: soba za liječenje mrzlom vodom, ugljične kupelji, fango kupelji, kupelji vrućim zrakom, kupelji električnim svjetlom i parom, hidroelektrične kupelji sa 4 odjela, sve vrsti kupelji sa ljekovitim primjesama; masaža rukama, elektro-masaža, masaža elektro-vibracijonim spravama, radijoaktivne kupelji. Posebna dvorana za gombanje slobodno i na spravama, za aktivnu i pasivnu gimnastiku, soba za inhalacije sa Bullingovim spravama, na krovu sunčane kupelji, a uz to lijepa šetnja po perivoju sa pogledom na skoro cijeli Zagreb i okolicu. Naročito je pak sjajno uredjen odio za Röntgenizovanje. Sprave su najbolje i praktične konstrukcije, a udešene su za sve vrsti radnja, pa je cijeli uredjaj jedan od najpotpunijih u monarkiji, a svakako najbolji na cijelom našem Jugu. Uz Röntgenovanje imade i sprava za Teslaizaciju (Arzonvalizaciju), t. j. liječenje Teslinim strujama goleme napetosti. Razmještaj pojedinih ovih razdjela tako je praktičan i organičan, da služi na diku uredjivačima. Sva ova ljekovita pomagala nisu rezervirana samo za pacijente zavoda, nego su stavljena na uporabu i vanjskim ambulantnim bolesnicima i liječnicima.

Da se vidi, koliko je uzet u obzir liječnički momenat, dovoljno je istaknuti, da imade uz stanove za ravnatelja i pomoćno osoblje, 23 sobe za bolesnike i drugih prostorija oko 50, dakle dvaputa toliko. Sanatorij dakle nije nikakova vojarna za natrpavanje bolesnika, već upravo ugodan stan za mirovanje, a svestran i svakome pristupan moderni lječilišni zavod za vanjske pacijente, kao i najbolji pomagač liječnicima za uspješno vršenje njihove privatne prakse.

Prostorije za grijanje vodom, za proizvadjanje pare, za desinfekciju i pranje, za kuhanje itd. Sve je to modernim strojevima opskrbljeno, a kuhinja je svjetla, zračna i sjajno uredjena, kao malo gdje. Jelo se diže posebnim dizalima u pojedine katove, a sve prostorije su spojene kućnim telefonom. Kuhinja i praone su isto tako higijenički uredjene, kao što i sve ostale prostorije.

Zavod je uopće uredjen za sve vrsti bolesti, osim pošasnih i umoboinih. Još nedogotovljenog posjetilo ga je par stranih stručnjaka i svi su samo hvale puni. Zavod se može smatrati u neku ruku novim modelom modernoga sanatorija, jer su osnivači, a naročito ravnatelj Dr. Jokovič, pa arhitekt I. Fischer ne samo kupili, putujući inozemstvom sve što je najbolje do sada učinjeno, nego su umjeli sve to i organički provesti i spojiti u skladnu cjelinu, te unijeti i u raspored i u planove i u cijeli namještaj puno originalnih momenata vlastite invencije.

Sanatorij je sada već u potpunoj djelatnosti. Bijeli se poput hrama života ili bolje reći oživljavanja. I kada ravnatelj Dr. Jokovič i laika i stručnjaka vodi zavodom i upozoruje na bezkrajnost detaila, neobičnih, novih, praktičnih, higijeničkih, koje u prvi mah i ne zapaža, mora jedan i drugi da se čudi maru, promišljenosti, velikom naporu uma i energije, koji je bio potreban, da se sve to u našim prilikama ne samo razumije, nego i kraju privede; a kada se prošetamo tom zgradom punom zraka, svjetla i konforta, uvjereni smo, da je tu mjesto, koje pruža najbolje garancije, da se uzmognemo ovdje i na ovakav način liječiti i izliječiti.

Pisac ovih redaka probavio je u ovom sanatoriju punih 14 dana, podvrgavši se ozbiljnoj operaciji. Već sama okolina, prijatnost sobe pružala mu je neku duševnu jakost. Savjesna briga ravnatelja dra. Jokovića kao i kućnoga liječnika dra. Begne, pak njega, što ju obavljaju sestre Rudolfinke, sve je to tako udešeno, da se bolesniku pruža najviše što se pružati može. Sve se to obavlja tiho i brzo, a točno kako se veli kao ura. Izvrsna kuhinja doprinaša takodjer mnogo zadovoljstvu bolesnika.

U tom kratkom vremenu, od 1. septembra posjetilo je sanatorij već mnogo bolesnika, izvedene su teške i ozbiljne operacije i liječenja po našim vrsnim liječnicima dr. D. Schwarzu, dr. Wickerhauseru, dr. Mašeku, dr. Weisu, dr. Hühnu, dr. Ivkoviću i dr., a sve je do danas to urodilo najpovoljnijim uspjehom. Evo jasna dokaza da naš sanatorij stoji o bok prvim sanatorijima

naše monrkije — a kud i kamo je jeftiniji od bečkih ili drugih sanatorija.

Osnutak toga sanatorija upravo je epohalne važnosti ne samo za Zagreb, već za cijeli slavenski Jug.

E. L.

† Gjuro Klarić.

Treba, da u stupcima „Prosvjete", progovorimo koju riječ i u spomen odličnog Hrvata Gjure Klarića, koji je dne 29. listopada ov. g. preminuo u carskom Beču u 72. godini života

Stariji se gradjani grada Zagreba ugodno sjećaju Gjure Klarića, kao vatrenog Hrvata još iz dobe, kad je, može se reći, ovdje započeo svoju karijeru u tvornici duhana, koja je u ono doba bila smještena u onoj zgradi, gdje se sada nalazi sveučilište. Iz bijelog Zagreba uputio se u Bukarešt, gdje je bio više godina, a odavle je opet pošao u Carigrad, kamo su ga pozvali za ravnatelja carigradske državne tvornice duhana. Nedavno je nakon punih 25 godina službovanja pošao u mirovinu, kao centralni ravnatelj carske otomanske duhanske režije. Iza umirovljenja ove godine posjetio je i Zagreb, gdje ga sav kulturni napredak, nakon više godina izbivanja, u velike obradovao, a moramo spomenuti, da je on uvijek i redovito pratio prilike u domovini, te je u njegovom plemenitom srcu svaka nevolja Hrvatske bolno odjeknula, a isto se tako radovao kao, gotovo može se reći, malo dijete svakom i najmanjem napretku našem, bilo na kojem mu drago polju. U Carigradu bio je veoma uvažavan i rado su ga vidjali u svim krugovima. Nema gotovo Hrvata, koji je bio u Carigradu, a koji ne bi posjetio pokojnog Klarića. On je svakoga, kao gostoljubivi Slaven primao, te je ujedno bio vodićem i savjetnikom naših ljudi, radi toga su ga od milja zvali „Papa — — Klarić". Klarić se takodjer mnogo brinuo i za razne austrijske humanitarne institucije, kojih imade nekoliko u Carigradu, te je prilikom umirovljenja za taj humani rad odlikovan s raznim počastima, a i sa nekoliko redova. U Carigradu bio je predsjednikom Hrvatsko-dalmatinskog kluba, a kad je konačno odilazio, izabrali su ga začasnim predsjednikom i utemeljili su posebni fond pod imenom njegovim za podupiranje siromašnih Hrvata. Nikad nije na njegova vrata uzalud pokucao čestiti a siromašni Hrvat ili Jugoslaven, a da mu Klarić ne bi pomogao i pobrinuo se za nj. Pokojni Gjuro Klarić istakao se i u bolničkoj upravi, a svoj vatreni patrijotizam najviše je posvjedočio time, što je iz svih sila poradio na tome, da se u carigradsku austrijsku gradjansku školu uvede hrvatski jezik kao obligatan predmet, što mu je konačno i uspjelo.

U svojoj mladosti bavio se Gjuro Klarić i književnošću, te je izdao zbirku svojih pjesama pod naslovom „Našinke", a izdavao je i prvi hrvatski časopis „Slavjenski Jug" i „Putnika". Za sve njegove razne zasluge odlikovan je sa više redova, a izmedju inih spominjemo, da je bio oficir reda Franje Josipa I., vitez carskog otomanskog Medžidijskog reda, vitez rumunjskog krunskog reda, i t. d.

Laka mu bila zemljica i vječna spomen medju Hrvatima! B.

Moderna tortura za uzdržanje ljepote

Najveći neprijatelji ženske ljepote su nabori. Još je žena u najljepšem cvatu svoje ljepote, pa već sa strahom gleda u zrcalo, pa opaža nekoliko sitnih nabora oko očiju. Kako je rekao Hadži Halef: „Mudar budi, Sidi, kao zmija i oprezan kao antilopa i gledaj, da ne opaziš prvi nabor u svojem haremu. Jer netom si opazio prvi u kutu pokraj oka, opazit ćeš ih deset i sto i oko usta i na cijelom licu. I proći će ružični dani tvoje ljubavi, a ti više nećeš imati mirnog dana pod tvojim čadorom „Sidi". A Hadži Halef je bio orijentalac, koji je do tančine poznavao nježnu dušu svoje žene, uzeo diljku, uzjahao na konja, da ode daleko u kurdijske gore, pa ženi svojoj donese perzijski ružični balzam za uzdržanje ljepote. Moderna žena upotrebljava masažu i mnoštvo drugih načina, ali sve to ništa ne pomaže, kad je mladost prošla, dolazi starost. Našim čitateljicama donašamo najnoviji način borbe pariških dama proti naborima. Prije spavanja meću si preko čela i bradice maske iz tvrde gume, da tako ostane koža napeta preko noći i uzdrži svoju glatkoću kroz cieli dan. Na prste dolaze mali ocjelni tuljčići providjeni vijcima, da nokti ostanu uski i time povećavaju elegantnost ruke.

Sa ovogodišnjih carskih manevra.

Pregledavajući slike, što nam ih razni listovi donose sa ovogodišnjih carskih manevra u Moravskoj, upada nam na prvi mah u oči veoma veliki broj automobila, koji su za vrijeme sviju vježba rabljeni bili. To je prvi put, da je naš vladar sa stranim jednim vladarom sudjelovao, a za cijelo vrijeme nije rabio svojih kočija. Karakteristična je izjava markgrofa Pallavicinija, pretsjednika dobrovoljnog automobilističkog zbora, prigodom dočeka njemačkoga cara Vilima na kolodvoru u Rosschwejfu: „Da je tko prije pet godina rekao, da kod dočeka kojeg stranog vladara ne će biti ni jednog konja ni kočije, svi bi se slatko nasmijali!" A gle! Ovaj put nije doista bilo, a ma baš ni jednog konja na kolodvoru kod dočeka. Svi, koji su sudjelovali, dovezli su se automobilima.

Sam naš sijedi vladar, koji je lanjske godine u ljetu prvi put sjedio u automobilu uz engleskog kralja Eduarda, odlučio se i nabavio si tri automobila. Za vrijeme cijelog manevra vozio se on u njima sa njemačkim carem i drugim članovima vladalačke porodice, kao i stranim vojnim poslanicima. Pače i sva velika prtljaga njemačkog cara Vilima, bila je automobilom prevažana.

Od kuda i kamo veće važnosti je automobil za prenos dispozicija i zapovijedi. U ovim manevrima su se sve važnije zapovjedi i odredbe prenosile automobilima i tu se je pokazalo, da je ta sprava od neizmjerne važnosti. Vojna je uprava već do sada mnogo učinila i nabavila već nekoliko automobila, a podupirana je bila u tom dobrovoljnim automobilističkim zborom obiju polovina monarkije.

Ali kakova bi tek blagodat bila, da se ustroji sav povoz na automobilima! Danas se uz streljivo i ino prtljagu i hrana vozi konjima. Kada bi vojnik, umoran, izmučen višesatnim hodom i vježbom trebao da odmah što pojede, ne može da dobije baš ništa. Od večeri do večeri ništa topla ne pojesti. A da je bar u večer, nego često i u noći. Koje čudo, da nekoji ne mogu ni dočekati dok povoz prispije, već onako gladni legnu i zaspe. A drugi dan treba opet kojih 30—40 kilometara prevaliti. Vojna bi uprava mogla u tom pogledu mnogo učiniti. Koliko se novca izbaci za često nepotrebne stvari, a zar ne bi bilo bolje, da se tu poboljša. Kako bi lijepo bilo, kad bi mogao vojnik čim stigne na odredjeno mjesto, dobiti, da nešto pojede, a ne 5—6 sati najprije čekati.

Dvije od naših slika prikazuju automobile za manevra, dok treća predočuje kariole, u kojima se pošta prevaža. I tu nije sve, kako bi trebalo da bude. Vojnik je na manevrima izvržen velikom naporu, pa je potrebno, da se češće okrijepi i što masna pojede. Ako mu roditelji i pošalju, on to ne može dobiti baš za onih dana, kad su vježbe najteže, nego tek poslije vježba. Ove godine je doduše mnogo više pažnje tomu obraćeno, nego li lanjske prigodom carskih manevara, kod Vesprima. Sic.

Samuel Heinicke.

Ove godine obdržavan je u Lipskom u Njemačkoj kongres učitelja za gluhonjeme. Tom prigodom su se posjetitelji sjetili učitelja Heinicka, koji je godine 1778., uz državnu pripomoć u Lipskom osnovao prvi zavod za gluhonjeme. Od onda je njegova metoda usvojena u svim kulturnim zemljama.

Marija Rutkowska

bila je prima balerina na dvorskoj operi u Petrogradu. Prije više godina otstupila je sa kazališta i počela u Zürichu študirati pravo. Nakon položenih ispita, uredila si je u Švicarskoj odvjetničku kancelariju.

Dr. Salimbini.

Doznajemo, da je talijanski liječnik dr. Salimbini iznašao serum proti koleri. Sam iznašač tvrdi, da je u stanju svojim serumom smanjiti pomor od 50 postotaka na 27 po sto. Zaslužni bakteriolog izobražen je u Pasteurovom institutu u Parizu.

Buduća kraljica portugalska.

Aleksandra princesa Fife je unuka engleskog kralja Eduarda VII. Ona je najstarija kćer hercoga Fifea, koji se je god. 1889. oženio sa najstarijom kćerju kralja Eduarda, za onda princa Waleskoga. Otac njezin potječe od škotske grofovske obitelji Dŭpp, a postade hercogom istom nakon što se je oženio. Princesa je u 19. a kralj Manuel u 20. godini.

Zrakoplovna ženska oprema.

Kao što smo dobili kostim za tenis, automobile i mnoštvo drugih novih športova, tako smo ga evo dobili i za zrakoplovstvo. Odmah, već kod prvoga razvoja zrakoplovstva žene su energično sudjelovale u borbi za osvojenje zraka. Tako su u Parizu osnovale „klub zrakoplovkinja", u čijem je odboru i supruga znamenitoga aviatičara Bleriota.

John Knill.

U najvećem gradu svijeta u Londonu, bira se svake godine načelnik, koji nosi ime Lordmayor. Kod toga izbora gleda se na osobne sposobnosti kandidata isto toliko, kao i na njegovo bogatstvo. Jer reprezentacija metropole engleske stoji toliko novaca, da je razmjerno mala plaća načelnika tako rekuć potrošena još prije no što on započne svoje djelovanje. Ove godine odabran je Lordmayorom John Knill, kojega sliku donosimo.

Automatički telefon.

Ovaj je telefon u toliko praktičan, što netreba u centrali nikakovog osoblja, da posreduje kod spojenja stranaka. Ako na pr. hoćemo biti spojeni sa brojem 250, metnemo prst u rupu pokraj broja 2 i povučemo prama dolje, tako daleko dok naidjemo na otpor, na što prst izvadimo, a kolo se opet samo vrati na prvašnje mjesto. Isto opetujemo sa 5 i 0, pa smo sa željenim brojem spojeni. Ne javi li nam se nitko, ili je dotični broj okupiran ili nikoga pokraj telefona nema. Kad objesimo slušalicu, spoj se automatički riješi.

Zrakoplovna ženska sprema.

SVAŠTICE.

Iz Gajevog života.

U 16. broju „Prosvjete“ spomenuli smo, kako je Gaj bio čovjek vanredno nježnih osjećaja, pa smo priopćili stihove, koje je on u tuzi za svojim pokojnim sinom Bogdanom napisao. — Danas leži pred nama pismo Gajevo, iz kojega se nježnost njegovog obiteljskog života ponovno ističe. „Ono što bi na čelo lista najradje stavio, — piše Gaj — ovdje pitam: Kako su mi mili i premili moji? Vierujete li, da ja prokraj moga od Boga mi podieljena zdravlja, koje mi za težke moje korake najviše treba, samo sèrdvem bolujem; domobolja jedino je, što me muči. Što rade moji ljubezni sinovi? Slavici pisala mi je u Kamilovu listu njekoliko redakah, oh mili moji, meni je već laglje pri serdcu, kad samo spominjem sladka imena: Velimir, Svetoslav, Milivoj i moja jedinica Slavica, a oko te mile moje kitice ljubezna naša majkica Paulina.

Pismo ovo pisao je Gaj iz Beča svojoj supruzi Pauli, a zaključuje ga riječima: ‚nebojmo se — s jednim Bogom na sve vrage — doći će i pred naša vrata sunce. — Ja vas sve ljubim, gèrlim i hrabrim, te vas u jme Boga Velikoga blagosivlje vaš otac Ljudevit.“

Pismo je bez datuma, nu bit će da je pisano iza godine 1850.

Z. Psarski.

Lijepljenje jantarovih komada.

Jantar se razbije čim iz višega padne na pod; ovakovi se odlomci veoma lahko s lijepe, ako se taj komad na dotičnom kraju umjereno ugriju, navlaži s jedkom lužinom (Aetzkali) i zatim jako pritisne komad o komad; vezana je toli potpuno, da se umjetni spoj može jedva raspoznati. Z. L.

Amazonska država u centralnoj Aziji.

U Asamu, jednoj maloj gorskoj državi u prednjoj Indiji, živi narod od plemena Kazi, koji se odlikuje svojim čudnim običajima. Nu najveća je značajka toga naroda, da sve socijalne i oblasne uredbe otvaraju samo udate žene, a muškarci igraju sasvim podredjenu ulogu. Zemljište te sav nekretni i pokretni imetak pripada ženama, a nasljedno pravo imaju takodjer samo žene. Rodbinstvo i njegovi pojedini stepeni ustanovljuju se takodjer samo po ženskoj lozi. Kad umre otac, pripada nasljedstvo njegovoj kćeri. U jednoj pokrajini dapače muž niti ne živi u kući sa svojom ženom. Dapače i sama njena imade ženski karakter i u tom se očituje vrhunac ženskoga poštovanja. Oni nemaju bogova, već samo boginje. Žene dapače obavljaju i svećeničku službu te doprinašaju žrtve boginjama, a muškarci im u toj službi samo pomažu. U državici Kirima, koja je takodjer napučena istim Kari-plemenom, izvršavaju ženske svećenice i političku vlast te imaju u rukama svu državnu upravu.

Potres u Zagrebu i okolici.

U slijedećem broju ćemo donijeti nekoliko veoma zanimivih slika o zadnjem, dosta jakom potresu u našem kraju. Slike su nešto zakasnile, zbog teškog dobavljanja materijala. Nadalje ćemo izdati poučan opis zagrebačke potresne postaje iz vrlog stručnjačkog pera.

Magarcima najbogatiji grad Njemačke.

Najnovija statistika Njemačke utvrdjuje, da grad Wiesbaden krije unutra svojih zidina više preko 800 magaraca, koje je nabavilo društvo za zaštitu životinja u mjesto pasa kao tegleće marve; s ovim je brojem nadmašio Wiesbaden i najveće njemačke gradove, pošto ni jedan grad neposjeduje toliko magaraca, koje necijeni čovječanstvo onako, kako zasluže. Z. L.

Borba mačke protiv lisici.

U šumskom selu u Krušnoj gori dolazila je u posljednoj zimii (1909.) lisica gladom tjerana tik do kuća; u isto vrijeme nestalo i mačke nekog stanara, ali kad tamo našli su ju doskora

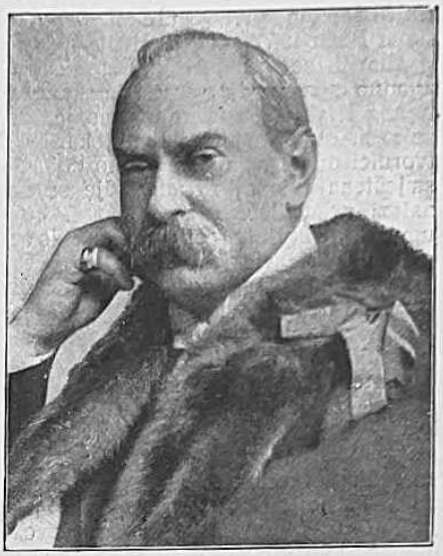

John Knill: novi londonski Lord mayor.

radnici, polazeći kući na pola smrzlu u snijegu i izgriženu; no radnici nisu mirovali i pošli krvavim tragom prama obližnoj šumi; napokon nabasaše na mjesto, gdje je snijeg bio izrovan i krvlju natopljen, a odavle je vodio krvavi trag dalje u šumu; eto nedaleko našli su smrznutu lisicu, kojoj su bile izdrapane oči, a to je ona ista lisica bila, koja je često vidjena, kako obilazi kuće. Medjutim je pomnom kućnom njegom posvema ozdravila, t. j. ona ista mačka, koja je u samoobrani pobijedila mnogo jaču divlju zvijer.

Automotički telefon.

»Prosvjeta« izlazi početkom i polovicom svakoga mjeseca na četiri arka. Godišnja cijena poštom ili dostavom u kuću 14 kruna, inače samo 12 kruna. Za inozemstvo 20 kruna. Pretplatu prima: Uprava »Prosvjete«, Zagreb, Gajeva ulica br. 7. Rukopisi se ne vraćaju.

Uredjuje **Emilij Laszowski.** Tisak i naklada **Antuna Scholza.**

Ignjat Franz

kipar i klesar

Telefon 59. ZAGREB Rainerova ul. 2.

Proizvodnja klesarskih i kiparskih radnja.

Mramorna industrija.

Najveće skladište

nadgrobnih spomenika

iz svih vrsti mramora, granita, cementa, labradora i t. d.

Kiparske radnje za façade.

Veliko skladište svih vrsti mramornih ploča.

P. n. pretplatnicima!

Prvog listopada započeo je novi kvartal **„Prosvjete,“** pa umoljavamo sve naše pretplatnike, da odmah pretplatu obnove, da ne trebamo sa opomenama dosadjivati.

Sve one, koji štogod na pretplati duguju, umoljavamo, da to odmah urede i zaostatak pripošalju, da im ne moramo lista obustavljati.

Pretplata za **„Prosvjetu“** s poštom iznosi:

za cielu godinu	K 14·—
„ pol godine	„ 7·—
„ četvrt godine	„ 3·50
„ inozemstvo za cielu godinu	„ 20·—

Pojedini brojevi 60 fil.

Šaljemo na ogled prvi broj »Prosvjete« svakomu koji to zatraži badava.

Uprava „Prosvjete“

Zagreb, Gajeva ulica br. 7.

Najizvrstnije i najbolje tambure

pravi i razašilje

Prva sisačka tvornica tambura

J. Stjepušin

Sisak (Hrvatska)

Odlikovan za Pariškoj izložbi g. 1900 te za Milenijskoj izložbi 1896.

Osim **tamburah i skinđa za tambure** imade razna glazbala kao: **gusle, citare, gitare, mandoline, harmonike, okarine** itd, za koje se šalje poseban cienik sa slikami.

Veliki ilustrovani cienik šalje svakomu franko badava.

U istoj tvornici izlazi strukovni tamburaški mjesečnik pod naslovom **»TAMBURICA«** koji donosi uz pouku i krasne tamburaške skladbe a stoji za godinu samo **5 kruna.**

Prva i najstarija tvornica tambura

T. Kovačić

Zagreb, Ilica broj 46.

Ksaverska cesta 10.

preporuča svoj vlastiti proizvod

tambura

Bano i skladište violina, guitara, mandolina, harmonika, flauta, okarina, itd. i sve vrsti žica.

Parna bojadisaona i kemička čistiona odjela

Vilim Ondrušek

Ilica 50 —— **ZAGREB,** —— Ilica 50

u vlastitoj u tu svrhu novosagradjenoj i moderno uredjenoj radionici preporuča se najtoplije p. n. općinstvu za

kemičko čišćenje odjela

svake vrsti, za gospodje i gospodu,

častničke odore, skupocjene haljine za dame od svile i čipaka, vrpca i veziva, zavjesa za prozore itd.

Umjetno bojadisanje

svih gore navedenih predmeta u svakoj i trajnoj boji.

Vanjske narudžbe izvršuje najkulantnije, brzo i točno uz poštarsko pouzeće.

= Vrlo umjerene ciene. =

(zakonom zaštićeno) **nenadkriljeno ulje za**

motor-kola,
motor kotače i
motor-ladje

razašilju jedini tvorničari

H. Moebius & Fils,

Bosel (Švicarska).

Skladišta u Zagrebu:

F. Budicki, Auto-Garage.

F. Dirnbacher, mehaničar.

Jeftino češko

perje za krevete!

5 kila: novo čihano K 9·60, bolje K 12.—, bielo poput pahuljica mekano, čihano K 18.—, K 24.—, poput sniega bielo, a kao pahuljice mekano čihano K 30.—, K 36.—. Razašilje se franko pouzećem. Zamienjuje se i natrag prima uz odštetu poštarina.

Benedikt Sachsel,

Lobes br. 191.

kod Pilsena (Češka).

Kruna 5000 zasluzbe

plaćam onomu, koji dokaže da moja čudnovata zbirka od

300 komada samo za for. 2·75

nije prikladna kupovština i to: 1 pravi švicarski **sistem Roskopf patentirana žepna ura,** točno iduća i točnim regulatorom sa trogodišnjom pismenom tvorničkim jamstvom. 1 lanac iz amerikanskog doublé zlata, 2 prstena iz amerikanskog doublé zlata (za gospodu i gospodje), 1 englezka pozlaćena garnitura, sastojeća iz manšeta, kragena, prsnih gumbova, 1 amerikanski žepni nož sa 5 dijelova, 1 elegantna svilena kravata, 1 praktična igla za kravatu sa simili briljanti, 1 dražestni gospojinski broš posiljedna novost, 1 nuždna putna toaletna garnitura, 1 elegantna kožnata novčarka, 1 par amerikanskih gumbova sa imitiranim dragim kamenjem, 1 patentirani englezki barometar, 1 salonski album sa 36 umjetničkih i najljepših svjetskih razgleda, 1 izvrstni **Collier za vrat ili kose** sa pravim orientalnim perli, 1 indijski vrač pogadjač, koji zabavlja svako družtvo i još 250 kom. različitih predmeta bezplatno, koji su u svakoj kući korisni i nuždni. Sve skupa sa elegantnom System-Roskopf-patentiranom **žepnom urom,** koja sama ima dvostruku vriednost, stoji samo for. 2·75. Dobiva se na pouzeće ili predhodno pošiljanje novca (takodjer mogu se poslati i listovne marke kod

S. URBACH, Weltversandthaus, Krakau Nr. 55

NB. Tko naruči dva paketa, dobije na dar suviše 1 englezkubritvu za brijanje prve vrsti ili 6 finih lanenih žepnih rubaca Za neodgovarajuće šalje novac natrag i tako je svaki riziko isključen.

TISAK ANTUNA SCHOLZA.